



Tekirdağ Namık Kemal University  
Institute of Social Sciences

No: 01 / 2020

Sosyal Bilimler Metinleri  
Papers on Social Science



# **SOSYAL BİLİMLER METİNLERİ**

*Papers on Social Science*

**Sürelî Hakemli Dergi**

ISSN 1308-4453

e-ISSN 1308-4895

**Tarih | Date**

Nisan, 2020 | April, 2020

**Sahibi/ Owner:** Prof. Dr. Mümin ŞAHİN- Rektör  
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Adına

**Editörler / Editors:**

Dr. Öğr. Üyesi Ali Faruk AÇIKGÖZ

Dr. Öğr. Üyesi Oya ONAT KOCABIYIK

**Mizanpaj:**

Ahmet AKTUNA

**Yayın Kurulu/ Editorial Board:**

Prof. Dr. Walter ENDERS

Prof. Dr. Sel DIBOĞLU

Prof. Dr. Gerhard RING

Prof. Dr. Herbert REGINBOGIN

Prof. Dr. Carol Daugherty RASNIC

Prof. Dr. Thomas Lopez GUZMAN

Prof. Dr. M. Thomas PAUL

Prof. Dr. Seyfettin ERDOĞAN

Prof. Dr. Turhan KORKMAZ

Prof. Dr. Rasim YILMAZ

Prof. Dr. Ahmet KUBAŞ

Prof. Dr. Ali TİLBE

Prof. Dr. Alpay HEKİMLER

Prof. Dr. Ensar NİŞANCI

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK

Prof. Dr. Dilek ALTAŞ

Prof. Dr. Murat Selim SELVİ

Doç. Dr. Ertuğrul Recep ERBAY

Doç. Dr. Çiğdem VATANSEVER

Doç. Dr. Ömer ESEN

Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM

Doç. Dr. Emrah İsmail ÇEVİK

Doç. Dr. Pedru GOLBAN

Doç. Dr. İrfan ATALAY

Sosyal Bilimler Metinleri, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından çevrimiçi olarak sosyal bilimlerin farklı alanlarında yapılan çalışmaların duyurulması ve kamuoyu ile paylaşarak tartışmaya açılmasına yönelik olarak yayımlanan, farklı üniversitelerdeki öğretim elemanlarından oluşmuş Hakem Kuruluna sahip, **Zeitschriftendatenbank (ZDB)** tarafından indekslenen **uluslararası, akademik hakemli ve süreli** bir yayındır. Çalışmada öne sürülen görüş ve düşünceler yazara ait olup Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünü bağlamaz.

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Değirmenaltı Yerleşkesi TR-59030 Tekirdağ

Tel: +90-282-250 4500

E-Posta: sbm@nku.edu.tr

Faks: +90-282-250 9932

Web: <http://dergipark.gov.tr/sbm>

## İÇİNDEKİLER

### **Ümmühan KALAY**

*Muhasebe Meslek Mensuplarında Tükenmişlik ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Çorlu Örneği*

1-12

### **Uğur EYİDİKER**

*Geçiş Ekonomisi Kavramı ve Bir Geçiş Ekonomisi Örneği Türkmenistan*

13-35

### **Serdar CANBAZ, Emel POYRAZ, Gülsen DEMİRKOL GEROĞLU**

*Bilgi Teknolojilerinin İşletme Yönetimindeki Yerine İlişkin Kırklareli İlinde Bir Araştırma*

36-60

### **Saniye VATANDAŞ**

*Covid-19 Pandemisi ve 'Gündem Belirleme' İşlevi Açısından Gazete Manşetleri*

61-78

### **Veli SIRIM, Harun DEMİR**

*Göçün Nedenleri ve Sosyoekonomik Etkileri: Tekirdağ İli Odaklı Bir İnceleme*

79-89



## MUHASEBE MESLEK MENSUPLARINDA TÜKENMİŞLİK VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİ: ÇORLU ÖRNEĞİ

**Öğr. Gör. Ümmühan KALAY**

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi  
Çorlu Meslek Yüksekokulu  
ukalay@nku.edu.tr

### Özet

Tükenmişlik ve örgütsel bağlılık kavramları, ayrı ayrı ele alınarak, farklı meslek mensupları ve farklı örneklemlerde sıklıkla araştırılan ve tartışılan kavramlardır. Bu çalışmada ise her iki kavram bir arada ele alınarak muhasebe meslek mensupları örnekleminde araştırılmıştır. Çalışmanın temel sorusu örgütsel bağlılık düzeyindeki değişimlerin tükenmişlik üzerinde etkisi olup olmadığıdır. Elde edilen sonuçlara göre örgütsel bağlılığın duygusal alt boyutu ile tükenmişliğin duygusal tükenmişlik boyutları arasında negatif ilişki göze çarpmaktadır. Ayrıca örgütsel bağlılığın devam bağlılığı ile tükenmişliğin duygusal tükenmişlik boyutu arasındaki pozitif yönlü ilişki de anlamlı bulunmuştur. Bu sonuçlara göre muhasebe meslek mensuplarının duygusal bağlılıkları azaldıkça tükenmişlik hissini arttırdığı, devam bağlılıklarının ise azaldıkça tükenmişlik hissini arttırdığı söylenebilir.

**Anahtar Kelimeler:** Tükenmişlik, Örgütsel Bağlılık

## THE RELATIONSHIP BETWEEN FATIGUE AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT IN PROFESSIONAL ACCOUNTANTS: THE CASE OF ÇORLU

### Abstract

The concepts of fatigue and organizational commitment are studied and discussed in different professions and different samples. In this study, both concepts were examined together and investigated in the sample of professional accountants. The main question of the study is whether changes in organizational commitment level have an impact on fatigue. According to the results, there is a negative relationship between the emotional sub-dimension of organizational commitment and the emotional fatigue dimensions of fatigue. In addition, positive correlation between continuation commitment of organizational commitment and emotional burnout dimension of fatigue was found significant. According to these results, it can be said that the feeling of fatigue increases as the emotional commitment of the professional accountants decreases and the feeling of fatigue increases as the continuation commitment decreases.

**Key Words:** Fatigue, Organizational Commitment

### 1. GİRİŞ

Tükenmişlik sendromu ve örgütsel bağlılık arasında bir ilişki olması ihtimali, her meslek açısından farklı ele alınması gereken ve mesleğin gerektirdiği kişisel özelliklerle birlikte irdelenmesi gereken bir konudur. Bu çalışmanın amacı da muhasebe meslek mensuplarının yaşadıkları tükenmişlik düzeylerinin örgütsel bağlılık düzeyleri ile ilişkisini

tespit etmektedir. Bu amaçla hazırlanan anket formları, muhasebe meslek mensuplarına dağıtılırken, muhasebe bürolarında çalışan ara elemanlar ve mali müşavirler arasında yer alan tüm muhasebe mesleği icracıları örneklem olarak alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında, muhasebe bürolarında faaliyet gösteren kişilerin eğitim düzeyleri ve mesleki deneyimleri de irdelenmiş olmaktadır.

## 2. LİTERATÜR TARAMASI

Tükenmişlik kavramı 1974 yılında ilk defa Herbert Freudenberger tarafından psikolojideki kavramlara eklenmiştir. Freudenberger tarafından “mesleki bir tehlike” şeklinde açıklanan tükenmişlik, “enerji ve güç kaynaklarından maksimum yararlanmak istendiğinde başarılı olamama, yıpranma ve bitkinlik duygusunun birleşimidir” ifadesi ile tanımlanmıştır (Demir & Sezgin, 2017, s. 36).

1976 yılında ise Maslach tarafından konuyla ilgili çalışmalar yapılarak, tükenmişlikle ilgili bir ölçek geliştirilmiştir (Öztürk vd, 2011, s. 85). Maslach tükenmişlik kavramını; başarılı olamama, yıpranma, aşırı yüklenme sonucunda meydana gelen enerji ve güç kaybı ya da karşılanılamayan ihtiyaçlar doğrultusunda, kişinin iç dünyasında ve enerjisinde tükenme olarak ifade edilmiştir. Maslach, tükenmişliği; duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissini içermek şeklinde ayırmaktadır (Hacıhasanoğlu & Karaca, 2014, s. 155).

*Duygusal tükenme*; tükenmişlik merkezidir. Tükenmişliğin kişi bazlı stres tarafını belirterek ve kişinin duygusal ve fiziksel kaynaklarındaki azalmalardır. Enerjide kayıp ve kişinin duygusal kaynaklarını bitirme hissi şeklinde tanımlanabilir ve iş görenlerin yaptıkları işlere odaklanamadıkları ve kendilerini müşterilerine karşı önceden olduğu gibi sorumluluk hissetmedikleri sonuçlarına yol açmaktadır (Yılmaz, 2014, s. 51).

*Duyarsızlaşma*; tükenmişliğin kişilerarası kapsamında, kişinin işine ve hizmet sunulan yerlerde, kişilere karşı olumlu olmayan hisler ve tepkiler oluşturmalarıdır. Duyarsızlaşma içinde bulunanlar, hizmetlerini sunduklarına, karşılarında insan yok da nesne var olarak davranış gösterirler (Tepeli vd., 2017, s. 675).

*Kişisel başarı*, diğer boyutlara göre daha karmaşıktır. Kişinin kendini olumsuz olarak değerlendirmesi olarak bilinir. Kişinin kendini tükenmiş olarak görmesi sonucunda insanlara yardım etmede kayıtsız kalması doğrultusunda kendini başarılı olarak hissetme duygusunu kazanması zor olmaktadır (Öz & Çeviren, 2017, s. 43). Bu doğrultuda duygusal enerjinin eksilmesi çalışan kişinin işten ve diğer insanlardan uzaklaşmasına neden olmaktadır (Çelik, 2016, s. 1141).

Tükenmişlik kişiye ve örgüte ait birden fazla faktörle ortaya çıkmaktadır. Kişilerin demografik özelliklerinin yanında, işlerine bağlılıkları, motivasyonları, performansları, beklenti düzeyleri, stresleri, meslekteki doyumları, üstlerinden gelen destek, kişilik yapıları, empati yetenekleri, kişisel gereksinimler şeklinde birden fazla sebep tükenmişliği etkileyen bireysel sebepler olarak belirtilir (Yanık & Yanık, 2016, s. 88).

Örgütsel bağlılık, örgütte devamlılığı sağlamak için zorunlu bir durumdan, bir istek ya da gereksinimden kaynaklanmaktadır (Demirel, 2008, s. 183). Bireyin örgüt ile özdeşleşerek, örgüte bağlı şekilde çalışan olmasının gereksiniminin neticesidir. Bunun doğrultusunda, “örgütün amaçlarına, değerlerine inanarak kabullenmek”, “örgüt için fazlasıyla gayret göstermek” ya da “örgüt üyeliğinin devamlılığı için talep göstermek” olarak da açıklanmaktadır (Duygulu & Abaan, 2007, s. 62).

Çalışanın işyerine psikolojik açıdan bağlılığını ifade ederek, çalışanın örgütte kalabilmesi için çaba göstermesi örgütteki amaçları ve değerleri benimsemek şeklinde ifade edilebilir (Doğan & Kılıç, 2007, s. 39).

Meyer ve Allen (1991) ve Wasti (2003)'ye göre örgütsel bağlılık; duygusal bağlılık, devamlılık bağlılığı ve normatif bağlılık şeklinde incelenmektedir (Demirel, 2008, s. 184).

*Duygusal Bağlılık*; İşletme çalışanlarının, işletmeye ait değerleri, hedefleri ve amaçları doğrultusunda hissedilen bağlılık olarak ifade edilir. İş ile ilgili davranışlarda, en yoğun bağlılık şeklidir (Güngör & Küçün, 2018, s. 286). Bu bağlılık, işteki doyum ve örgütteki eşitlik, olumlu iş tecrübeleri ile gelişmektedir (Örücü & Kışlalıoğlu, 2014, s. 47).

*Devamlılık Bağlılığı*, bireyin, ekonomik çıkarına dayalı bağlılıktır. Çalışan bireyin, örgütteki çalışma süresi içerisinde, örgüt için kazandırdığı yatırımları ve maliyetlerini göz önünde bulundurarak örgüt içinde kalmasını, gereksinim şeklinde düşünmesidir (Demirel, 2008, s. 182).

Çalışan kişinin, örgütten ayrılmasının maliyeti fazla olacağı düşüncesinden yola çıkarak, örgüte devamını sürdürmesi söz konusudur. Kişi tercih etmek istese bile, örgütten ayrılamaz. Çünkü kişi için mali ve diğer güçlükler ortaya çıkabilmektedir (Çöl & Gül, 2005, s. 293).

*Normatif Bağlılık*: bireyin, örgüte olan sadakatinde ya da gönüllü olmasında kendini zorunlu hissetmesidir. Bu hissiyat örgüt üyelerinden gelen baskı ve örgütteki kültür sonucunda ortaya çıkmaktadır. Örgütteki üyelerin kişiyi örgütte kalmak için zorladığı ya da kişinin kendini örgütte kalmak inancının maksimum düzeyde gördüğü şeklinde ifade edilir (Hoş & Oksay, 2015, s. 4).

Normatif bağlılık, bireyin örgüt içine girmeden önce ve de örgüt içinde bulunduğu zaman içindeki, yaşantılarının neticesinde, örgütte kalmak hususunda hissedilen normatif baskılardan etkilenmedir (Doğan & Kılıç, 2007, s. 47).

Literatür incelemesi yapıldığında, mesleki tükenmişlik, örgütsel bağlılık ve mesleki tükenmişlik- örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar sonuçlandırılmıştır.

Demir ve Sezgin (2017), yaptıkları araştırma, TRB1 (Elazığ, Malatya, Bingöl, Tunceli) ve TRC2(Diyarbakır, Şanlıurfa) bölgelerinde faaliyetlerini sürdüren işletmelerin muhasebe bölümlerindeki çalışanlarına uygulanarak tükenmişlik ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucunda, örgütsel bağlılığın, bağımlılık seviyesinde olduğu, tükenmişlik açısından ise, çevresel ve dış faktörlerin daha ön planda olduğu, fakat duygusal tükenmişlik faktörlerin ise gizlenmeye çalışıldığını ifade etmiştir.

Dalğar ve Tekşen (2014), çalışmalarında muhasebecilerin mesleki tükenmişlikleriyle rol çelişkisi arasındaki durumu tespit etmeye çalışmışlardır. Çalışmada, Türkiye'de 27 değişik şehirde faaliyette bulunan 466 muhasebeci ile yüz yüze anket yapılarak, mesleki tükenmişliğin hangi demografik özellikleriyle farklılaştığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, muhasebecilerin rol çelişkisinin artması sonucunda, mesleki tükenmişlik düzeylerinin artması ve kişisel başarının azalması neticesine varılmıştır.

Öztürk ve diğ. (2011), yaptıkları araştırmada, muhasebe mesleğini icra edenlerin, mesleki tükenmişlik ve işe bağlılıkları arasındaki ilişki incelenmiş ve muhasebe mesleğini icra edenlerin tükenmişlik düzeyleriyle işe bağlılıkları karşılaştırıldığında aralarında olumsuz bir ilişkinin sonucuna varılmıştır.



Yılmaz (2014), yaptığı çalışmada Samsun'da faaliyet gösteren SMMM'lerde mesleki tükenmişlik ile işe bağlılık durumları incelenmiş neticede, duygusal tükenmişlik ile işe bağlılıklarının, negatif yönde olduğu, kişisel başarı hissiyatıyla, işe bağlılıklarının, pozitif yönde olduğu ifade edilmiştir.

Hacıhasanoğlu ve Karaca (2014), bağımsız olarak çalışmakta olan muhasebe meslek mensupları ile muhasebe faaliyetlerini gerçekleştiren personelin, tükenmişlik düzeyleri, iş tatminleri ve stres düzeylerini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, bağımsız olarak çalışmakta olan muhasebe mesleği mensup ve personelinin duygusal tükenmeleri ile duyarsızlaşma seviyelerinin orta, kişisel başarılarının düzeylerininse fazla olduğu görülmüştür. Stres düzeylerinin fazla çıkmasına rağmen, iş tatminlerinin de fazla çıktığı görülmüştür. Kısaca, yapılan korelasyon analizi neticesinde, duygusal tükenmeyle, duyarsızlaşma ve stres ile iş tatmininin arasında yoğun ilişkinin sonucuna varılmıştır.

Tepeli ve diğerleri (2017), yaptıkları çalışmada, Muğla il genelinde, 1291 muhasebe meslek mensubunun iş yaşamlarındaki mesleki tükenmişliklerine sebep olan faktörler ile işe bağlılıkları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, meslek mensuplarındaki mesleki tükenmişlik sebepleri ile işe bağlılıkları arasında istatistiksel olarak önemli ve negatif yönde ilişkinin olduğu varılmıştır. Bunun neticesinde, meslek mensuplarının işlerindeki duygusal tükenmişlik durumu, kişisel başarılarının azalması ve duyarsızlaşma durumunun artmasıyla, işlerine bağlılıklarının azaldığı görülmüştür.

Özkan ve Aksoy (2015), tarafından yapılan çalışmada, Gaziantep'te çalışmakta olan 236 Muhasebe meslek mensubuna, meslek mensuplarının tükenmişlik düzeyleri ile tükenmişliklerini etkileyen faktörleri tespit edebilmek için anket çalışması yapılmış, analizlerin sonucunda meslek mensuplarında tükenme düzeylerinin düşüklüğü sonucuna varılmıştır.

Okutan ve diğerleri (2013), çalışmalarında, KOBİ'lerin Finans ve Mali İşler Bölümlerinde çalışanların tükenmişlik düzeylerini belirleyip, tükenmişlik düzeyleriyle, demografik özellikler arasında ilişki bulmayı amaçlamışlardır. Araştırmanın sonucunda, meslek çalışanlarının duygusal tükenmişlik düzeylerinin düşük, duyarsızlaşma düzeylerinin normal, kişisel başarılarının düzeylerinin de yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

Yanık ve Yanık (2016), tarafından yapılan çalışmada, Kocaeli ilinde Oda'ya kayıtlı bulunan meslek çalışanlarının demografik özellikler ile meslekteki çalışma süresinin, çalışma şeklinin ve sahip olunan unvanın, iş yaşamına ait özelliklerin tükenmişlik seviyelerinde farklılık yaratılıp yaratılmadığı araştırılmıştır. Sonuçta; cinsiyet ve medeni durum değişkeniyle, tükenmişlik seviyesi arasında bir anlam farklılığı bulunmadığı; fakat çalışanın yaşı, eğitimi, gelir düzeyi, meslekteki çalışma süresi, çalışma şekli ve çalışanın unvanının tükenmişlik seviyesinde, istatistiksel olarak anlamlı farklılıkları ortaya çıkardığı ifade edilmiştir.

Çelik (2016) çalışmasında, Denizli'de çalışan muhasebe mesleğini icra edenlerin tükenmişlik, yaşam doyumu ve iş yükü ilişkisini incelemiştir. 207 meslek mensubuna anket yapılmış, yapılan analizler neticesinde; duygusal tükenmişlik ile iş yükü, iş yükü ile yaşam doyumu arasında olumsuzluk bulunduğu, iş yükü ile tükenmişlik karşılaştırıldığında olumlu bir durum olduğu sonucuna varılmıştır.

Öz ve Çeviren (2017), çalışmalarında, Mersin ilinde çalışan 320 muhasebe çalışanına anketi uygulamıştır. Meslek çalışanlarının tükenmişlik düzeyleriyle, demografik özelliklerinin arasındaki ilişki ile tükenmişlik seviyeleri arasındaki anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemeyi amaçlayan araştırmanın neticesinde Mersin'deki muhasebe çalışanlarının,

tükenmişlik seviyelerinin duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşmanın alt boyutu açısından düşük, kişisel başarı alt boyutu açısından ise yüksek olduğu sonuçlarına varılmıştır.

Dursun ve diğerleri (2015), yaptıkları çalışmada muhasebeci olarak çalışan 154 kişiyi anket uygulamışlardır. Anket sonuçlarına göre, kişilikler ile icra edilen meslekleri uyumluluk içindeki kişilerin iş ve yaşam tatminlerinin fazla, duygusal tükenmişliklerinin az olduğunu ifade etmiştir.

Görür ve Günaydın (2019), tarafından yapılan çalışmada alüminyum fabrikasında çalışmakta olan personele tükenmişlik boyutları ile örgütsel bağlılıkla ilişkisi incelenerek, Çalışma neticesinde, tükenmişlik düzeyi arttıkça, örgütsel bağlılığın azaldığı, çalışan personelin memnuniyetlerinin arttırılarak, çalışan personelin tükenmişliğinin azaltılıp, kuruma bağlılıklarının arttırılacağı sonucuna varılmıştır.

### **3.ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE METODOLOJİSİ**

Bu çalışmada muhasebe meslek mensuplarının örgütsel bağlılıklarının tükenmişlik düzeyleri arasındaki bir ilişki olup olmadığını tespit etmeye çalışmaktır.

Araştırmada anket tekniği kullanılmıştır. Çorlu SMMM odasından alınan 2019 yılı verilerine göre, Tekirdağ ili Çorlu ilçesinde 374 bağımlı ve bağımsız çalışan muhasebe meslek mensubu bulunmaktadır. Bu sayı örneklem ana kitlesini oluşturmuştur. Bu ana kitlede yer alan tüm muhasebe meslek mensuplarına anket gönderilmiş, ancak 74 mensuptan geri dönüş alınmıştır. %90 güven aralığı, %10 hata payı,  $p=0.5$  koşullarıyla, cevap veren 74 muhasebe meslek mensubu ile 2019 yılında, Kasım- Aralık aylarında anket yapılarak araştırmanın verileri elde edilmiştir.

Çalışma kapsamında hazırlanan anket iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde muhasebe meslek mensuplarının tükenmişlik düzeylerinin tespit edilmesi amacıyla Maslach (1981) tarafından geliştirilen tükenmişlik ölçeği kullanılmıştır. Maslach Tükenmişlik Ölçeği toplamda 22 sorudan oluşmaktadır. 5'li likert tipinde cevaplanan ölçeğin Türkçe uyarlaması Ergin (1992) tarafından yapılmıştır. Ölçekte 3 faktör bulunmaktadır: duygusal tükenme faktörü, kişisel başarıda düşme hissi faktörü ve duyarsızlaşma faktörü. Ergin (1992) tarafından yapılan Cronbach Alpha güvenilirlik analizine göre duygusal tükenme faktörünün güvenilirlik düzeyi %83, duyarsızlaşma faktörünün güvenilirlik düzeyi %72 ve kişisel başarı hissi faktörünün güvenilirlik düzeyi ise %67 olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışmada Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin 22 maddesi de kullanılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sırasında ise Madde 22 herhangi bir faktöre atanamadığından analizlere dâhil edilmemiştir. Yapılan faktör analizi sonuçlarına göre ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin değeri 0,876 olarak bulunmuştur ( $p<.01$ ). Bu sonuca göre devam edilen faktör analizi sonuçları ve faktörlerin güvenilirlik düzeylerini gösteren Cronbach Alpha değerleri tablo 1'de verilmiştir.

**Tablo 1.***Tükenmişlik Ölçeği Faktör Analizi*

Maddeler	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3
<b>Cronbach Alpha</b>	<b>,944</b>	<b>,865</b>	<b>,732</b>
Soru T 1	0,892		
Soru T 2	0,867		
Soru T 3	0,848		
Soru T 4	0,841		
Soru T 5	0,838		
Soru T 6	0,806		
Soru T 7	0,748		
Soru T 8	0,744		
Soru T 9	0,595		
Soru T 10		0,442	
Soru T 11		0,784	
Soru T 12		0,758	
Soru T 13		0,652	
Soru T 14		0,595	
Soru T 15		0,587	
Soru T 16		0,569	
Soru T 17		0,532	
Soru T 18			0,798
Soru T 19			0,707
Soru T 20			0,566
Soru T 21			0,461

Çalışmada kullanılan anket formunun ikinci kısmında Allen ve Meyer (1990) tarafından geliştirilen üçlü örgütsel bağlılık ölçeğinden faydalanılmıştır. Ölçekte üç faktör bulunmaktadır: duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık.

Yapılan faktör analizi sonuçlarına göre ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin değeri 0,852 olarak bulunmuştur ( $p < .01$ ). Bu sonuca göre devam edilen faktör analizi sonuçları ve faktörlerin güvenilirlik düzeylerini gösteren Cronbach Alpha değerleri Tablo 2’de verilmiştir.

**Tablo 2.***Örgütsel Bağlılık Faktör Analizi*

Maddeler	Duygusal bağlılık	Devamlılık bağlılığı	Normatif bağlılık
<b>Cronbach Alpha</b>	<b>,936</b>	<b>,781</b>	<b>,768</b>
Soru Ö 1	,941		
Soru Ö 2	,877		
Soru Ö 3	,867		
Soru Ö 4	,842		
Soru Ö 5	,788		
Soru Ö 6	,784		
Soru Ö 7	,746		
Soru Ö 8	,730		

**Tablo 2. Devami***Örgütsel Bağlılık Faktör Analizi*

<b>Maddeler</b>	<b>Duygusal bağlılık</b>	<b>Devamlılık bağlılığı</b>	<b>Normatif bağlılık</b>
Soru Ö 9	,678		
Soru Ö 10	,604		
Soru Ö 11	,569		
Soru Ö 12	,566		
Soru Ö 13		,874	
Soru Ö 14		,839	
Soru Ö 15		,633	
Soru Ö 16			,816
Soru Ö 17			,765

Çalışma kapsamında hazırlanan anket formunda katılımcılara, görev yaptıkları işyerindeki pozisyonları ve eğitim durumları da sorulmuştur.

**Hipotezler**

Çalışma kapsamında ele alınan temel araştırma sorusu, muhasebe meslek mensuplarının mesleki tükenmişlik düzeyleri ile örgüte bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığıdır. Bu temel amaçla kurulan hipotezler aşağıdaki gibidir.

$H_1 =$  Muhasebe meslek mensuplarının mesleki tükenmişlik faktörlerinden duygusal tükenme düzeyleri ile örgütsel bağlılık faktörlerinden duygusal bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

$H_2 =$  Muhasebe meslek mensuplarının mesleki tükenmişlik faktörlerinden duygusal tükenme düzeyleri ile örgütsel bağlılık faktörlerinden devam bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

$H_3 =$  Muhasebe meslek mensuplarının mesleki tükenmişlik faktörlerinden duygusal tükenme düzeyleri ile örgütsel bağlılık faktörlerinden normatif bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

$H_4 =$  Muhasebe meslek mensuplarının mesleki tükenmişlik faktörlerinden kişisel başarıda düşme hissi düzeyleri ile örgütsel bağlılık faktörlerinden duygusal bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

$H_5 =$  Muhasebe meslek mensuplarının mesleki tükenmişlik faktörlerinden kişisel başarıda düşme hissi düzeyleri ile örgütsel bağlılık faktörlerinden devam bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

$H_6 =$  Muhasebe meslek mensuplarının mesleki tükenmişlik faktörlerinden kişisel başarıda düşme hissi düzeyleri ile örgütsel bağlılık faktörlerinden normatif bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

$H_7 =$  Muhasebe meslek mensuplarının mesleki tükenmişlik faktörlerinden duyarsızlaşma düzeyleri ile örgütsel bağlılık faktörlerinden duygusal bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

$H_8 =$  Muhasebe meslek mensuplarının mesleki tükenmişlik faktörlerinden duyarsızlaşma düzeyleri ile örgütsel bağlılık faktörlerinden devam bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

$H_9$ = Muhasebe meslek mensuplarının mesleki tükenmişlik faktörlerinden duyarsızlaşma düzeyleri ile örgütsel bağlılık faktörlerinden normatif bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

$H_{10}$ = Muhasebe meslek mensuplarının mesleki tükenmişlik düzeyleri, eğitim durumlarına göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

$H_{11}$ = Muhasebe meslek mensuplarının mesleki tükenmişlik düzeyleri, kurumdaki görev sınıflamasına göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

Bu hipotezlerin test edilmesinde hipotez testleri kullanılmıştır. Öncelikle verilerin normal dağılıma uygunluğu test edilmiş ve bu sonuca göre parametrik veya nonparametrik analizlerden uygun olanlar seçilmiştir.

74 katılımcı ile gerçekleştirilen bu çalışmada normal dağılım şartının sağlanamadığı, yapılan Kolmogorov Smirnov test sonucundan anlaşılmaktadır ( $p < .05$ ). Bu nedenle analizlere nonparametrik testlerle devam edilmiştir.

Çalışmada elde edilen tanımlayıcı istatistikler Tablo 3’de gösterilmiştir.

**Tablo 3.**  
*Tanımlayıcı İstatistikler*

	Minimum değer	Maksimum değer	Ortalama	Std. Spm.
Duygusal tükenme	11	45	27,19	9,50
Kişisel başarıda düşme hissi	7	30	21,20	4,40
Duyarsızlaşma	7	25	15,73	3,18
Duygusal bağlılık	12	60	39,78	13,72
Devam bağlılığı	3	15	9,30	3,55
Normatif bağlılık	2	10	6,12	2,28

### Hipotez Sınamaları

Çalışmada her iki ölçeğin faktörlerinden alınan puanlar, ortalama değerlerine göre sınıflandırılmıştır. Tükenmişlik ölçeğinin faktörleri ile örgütsel bağlılık ölçeğinin duygusal bağlılık faktörü arasındaki ilişki ve korelasyonları gösteren tablo aşağıdaki gibidir.

**Tablo 4.**  
*Tükenmişlik Ölçeğinin Duygusal Bağlılık ile İlişkisi*

		Duygusal bağlılık		Ki-Kare		Korelasyon	
		Düşük	Yüksek	Değer	p	Değer	p
<b>Duygusal tükenme</b>	<i>Düşük</i>	10	27	<b>10,665</b>	<b>,001</b>	<b>-.380</b>	<b>,001</b>
	<i>Yüksek</i>	24	13				
<b>Kişisel başarıda düşme hissi</b>	<i>Düşük</i>	25	14	0,054	,816	,027	,819
	<i>Yüksek</i>	9	26				
<b>Duyarsızlaşma</b>	<i>Düşük</i>	17	20	0,054	,816	,027	,819
	<i>Yüksek</i>	17	20				

Tablo 4’teki sonuçlar, tükenmişlik ölçeğinin duygusal tükenme faktörü ile örgütsel bağlılık ölçeğinin duygusal bağlılık faktörü arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Korelasyon sonuçlarına bakıldığında ise bu iki değişken arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle muhasebe meslek mensuplarının örgüte duygusal bağlılıkları azaldıkça duygusal tükenmişlik seviyeleri artmaktadır. Bu sonuca

göre H<sub>1</sub> hipotezi kabul edilmiştir. Ayrıca tabloya bakıldığında tükenmişlik ölçeğinin kişisel başarıda düşme hissi ve duyarsızlaşma faktörleri ile örgütsel bağlılığın duygusal bağlılık faktörü arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmadığı da görülmektedir. Buna göre H<sub>4</sub> ve H<sub>7</sub> hipotezleri reddedilmiştir.

Tükenmişlik ölçeğinin faktörleri ile örgütsel bağlılık ölçeğinin devam bağlılığı faktörü arasındaki ilişki ve korelasyonları gösteren Tablo 5 gibidir.

**Tablo 5.**  
*Tükenmişlik Ölçeğinin Devam Bağlılığı ile İlişkisi*

		Devam bağlılığı		Ki-Kare		Korelasyon	
		Düşük	Yüksek	Değer	p	Değer	p
Duygusal tükenme	Düşük	18	19	10,945	,001	.385	,001
	Yüksek	17	20				
Kişisel başarıda düşme hissi	Düşük	15	24	2,583	,108	-,187	,111
	Yüksek	20	15				
Duyarsızlaşma	Düşük	19	18	2,583	,108	-,187	,111
	Yüksek	16	21				

Tablo 5'teki sonuçlar, tükenmişlik ölçeğinin duygusal tükenme faktörü ile örgütsel bağlılık ölçeğinin devam bağlılığı arasında anlamlı bir ilişki ve pozitif korelasyon olduğunu göstermektedir. Bir başka ifadeyle muhasebe meslek mensuplarının örgüte karşı duydukları devam bağlılığı düzeyleri arttıkça duygusal tükenmişlik seviyeleri de artmaktadır. Bu sonuca göre H<sub>2</sub> hipotezi kabul edilmiştir. Ayrıca tabloya bakıldığında tükenmişlik ölçeğinin kişisel başarıda düşme hissi ve duyarsızlaşma faktörleri ile örgütsel bağlılığın devam bağlılığı faktörü arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmadığı da görülmektedir. Buna göre H<sub>5</sub> ve H<sub>8</sub> hipotezleri reddedilmiştir.

Tükenmişlik ölçeğinin faktörleri ile örgütsel bağlılık ölçeğinin normatif bağlılık faktörü arasındaki ilişki ve korelasyonları gösteren tablo 6 gibidir.

**Tablo 6.**  
*Tükenmişlik Ölçeğinin Normatif Bağlılık ile İlişkisi*

		Normatif bağlılık		Ki-Kare		Korelasyon	
		Düşük	Yüksek	Değer	p	Değer	p
Duygusal tükenme	Düşük	18	19	,000	1,000	,000	1,000
	Yüksek	17	20				
Kişisel başarıda düşme hissi	Düşük	15	24	,488	,485	,081	,492
	Yüksek	20	15				
Duyarsızlaşma	Düşük	19	18	,488	,485	,081	,492
	Yüksek	16	21				

Tablo 6'ya bakıldığında örgütsel bağlılık ölçeğinin normatif bağlılık faktörü ile tükenmişlik ölçeğinin faktörleri arasında herhangi bir anlamlı ilişkiye rastlanmadığı görülmektedir. Buna göre H<sub>3</sub>, H<sub>6</sub> ve H<sub>9</sub> hipotezleri reddedilmişlerdir.

H<sub>10</sub> ve H<sub>11</sub> hipotezlerinin test edilmesinde nonparametrik analizlerden Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Tablo 7 sonuçları özetlemektedir.

**Tablo 7.**

*Tükenmişlik ve Örgütsel Bağlılık Ölçeklerinin Faktörlerinden Alınan Puanların Eğitim Düzeyi ve Kurumdaki Görev Açısından Farkları*

	Duygusal tükenme		Kişisel başarıda düşme hissi		Duyarsızlaşma		Duygusal bağlılık		Devam bağlılık		Normatif bağlılık	
	Kruskal Wallis Test	p	Kruskal Wallis Test	p	Kruskal Wallis Test	p	Kruskal Wallis Test	p	Kruskal Wallis Test	p	Kruskal Wallis Test	p
Eğitim düzeyi	1,290	,525	,110	,525	2,335	,311	,268	,875	,960	,619	,596	,742
Kurumdaki görevi	,605	,739	3,946	,139	<b>6,335</b>	<b>,043</b>	<b>10,811</b>	<b>,004</b>	,837	,658	2,326	,313

Tablo 7'ye bakıldığında muhasebe meslek mensuplarının tükenmişlik düzeyleri ve örgütsel bağlılık düzeyleri, eğitim düzeyleri açısından farklılaşmamaktadır. Buna göre  $H_{10}$  hipotezi reddedilmektedir. Kurumdaki görev açısından bakıldığında ise tükenmişlik ölçeğinin duyarsızlaşma faktörü ve örgütsel bağlılık ölçeğinin duygusal bağlılık faktörünün farklılaştığı görülmektedir. Bu sonuca göre ise  $H_{11}$  hipotezi kısmen kabul edilmektedir.

#### 4. SONUÇ

Örgütsel bağlılık, kişilerin çalıştıkları kurumlara olan bağlılıklarını üç farklı faktör ile incelemektedir. Buna göre kişiler, çalıştıkları kurumlara duygusal bir bağlılık hissediyor olabilir ki bu kurumların ihtiyaç duydukları ve yapılan işlerde çalışanların özverilerine rastlanabilecek bir bağlılıktır. İkinci olarak devam bağlılığı görülebilir ki bu bağlılık, kişilerin kuruma mecburiyetlerini gösterir. Son olarak ise normatif bir bağlılıktan söz edilebilir ki bu bağlılık türünde kişiler çalıştıkları kuruma karşı hissettikleri bağlılığa mecbur hissederler. Tükenmişlik durumu ise kişinin duygusal olarak kendini tükenmiş hissetmesidir ve işletmeler açısından bu durum, çalışanların verimlerinde düşme, işçilik maliyetlerinde artma gibi pek çok sonuca neden olacaktır.

Örgütsel bağlılık ile tükenmişlik kavramlarını aynı anda aynı meslek grubuna uygulayarak bu iki kavram arasında bir ilişki arayan bu çalışmanın en çarpıcı sonuçlarından biri, duygusal bağlılığın tükenmişlik üzerindeki negatif etkisidir. Eğer çalışanlar kendilerini kuruma karşı duygusal olarak bağlı hissetmiyorlarsa, bu halde tükenmişlik düzeyleri artacaktır. Diğer bir ifadeyle, çalıştığı kuruma karşı duygusal bağlılığı yüksek olan bireylerin tükenmişlik hissetme olasılıkları da düşmektedir.

Örgütsel bağlılığın diğer önemli bir kavramı olan devam bağlılığı ile tükenmişlik arasında tespit edilen pozitif ilişki, bu çalışmanın bir diğer önemli sonucudur. Bu sonuca göre eğer çalışanlar kendilerini kuruma mecbur hissediyorlarsa, maddi veya kişisel gerekçelerle kurumda çalışmaya devam etmek zorunda olduklarını hissediyorlarsa duygusal tükenmişlik düzeyleri de artmaktadır.

Normatif bağlılık ve tükenmişlik arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmayan bu çalışmada ayrıca çalışanların kurumdaki pozisyonları ile tükenmişliğin duyarsızlaşma faktörü arasında da bir etkileşim tespit edilmiştir.

Son olarak örgütsel bağlılığı duygusal bağlılık faktörü ile kurumdaki pozisyon arasında da bir ilişkinin tespit edildiği bu çalışmanın en temel kısıtı örneklem sayısıdır. Günümüzdeki araştırma makalelerinin sıklıkla yaşadıkları anket geri dönüşü sıkıntısı ve maliyet gibi nedenlerle bu çalışmada 74 katılımcının cevapları ile sonuçlara varılmaya çalışılmıştır.

Bundan sonraki çalışmaların daha büyük örneklerle gerçekleştirilmesi halinde, bu çalışmada tespit edilemeyen ilişkiler ve etkileşimler bulunabileceği görüşündeyiz.

## KAYNAKÇA

- Çelik, M. (2016). Tükenmişlik Yaşam Doyumu ve İş Yükü İlişkisi: Denizli’de Faaliyet Gösteren Muhasebe Meslek Mensupları Üzerinde Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4), 1139-1152.
- Çöl, G. & Gül, H. (2005). Kişisel Özelliklerin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkileri ve Kamu Üniversitelerinde Bir Uygulama. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), s. 291-306.
- Dalğar, H., & Tekşen, Ö. (2014). Muhasebecilerin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri ile Rol Çelişkisi Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 62, 37-53.
- Demir, Ö., & Sezgin, E.E., (2017). Muhasebe Meslek Mensuplarının Tükenmişlik Düzeyleri ile Örgütsel Bağlılık Kavramı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: TRB1 VE TRC2 Bölgesindeki İşletmelerde Yapılan Bir Çalışma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 10(3), 33-54.
- Demirel, Y. (2008). Örgütsel Güvenin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Tekstil Sektörü Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi*, 15(2),179-194.
- Doğan, S., & Kılıç, S. (2007). Örgütsel Bağlılığın Sağlanmasında Personel Güçlendirmenin Yeri ve Önemi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29, 37-61.
- Dursun, S., Kaya, U., & İştari, E. (2015). Kişilik- İş Uyumunun Duygusal Tükenmişlik ile İş ve Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisi: Muhasebe Meslek Mensupları Üzerinde Bir Uygulama. *KTU SBE Sos. Bil. Dergisi*, (9), 55-69.
- Duygulu, S., & Abaan, S. (2007). Örgütsel Bağlılık: Çalışanların Kurumda Kalma ya da Kurumdan Ayrılma Kararının Bir Belirleyicisi. *Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 61-73.
- Ergin, C. (1992). Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması, VII. *Ulusal Psikoloji Kongresi*, 22-25 Eylül, Hacettepe Üniversitesi.
- Görür, D., & Günaydın, S.C (2019). Tükenmişlik düzeyinin örgütsel bağlılık üzerine etkisi: Bir alüminyum fabrikası örnek olay çalışması. *Sağlık ve Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1) s.6-12.
- Güngör, S., & Küçün T.N. (2018). Kuruma Bağlılıkta (Duygusal Bağlılık, Devam Bağlılığı ve Normatif Bağlılık) Kişisel Özelliklerin Rolü; Namık Kemal Üniversitesi Örneği. *5.Uluslararası Sosyal Beşerî ve İdari Bilimler Sempozyumu 25-27 Ekim 2018 İstanbul*. s.285-295.
- Hacıhasanoğlu, T., & Karaca, N. (2014). Bağımsız Çalışan Muhasebe Meslek Mensuplarının ve Muhasebe Çalışanlarının Tükenmişlik, İş Tatmini ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(4),153-170.
- Hoş, C., & Oksay, A. (2015). Hemşirelerde Örgütsel Bağlılık ile İş Tatmini İlişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(4), 1-24.



- Maslach, C., & Jackson, S.E (1981). The Measurement of Experienced Burnout. *Journal of Occupational Behavior*, 2, 99-113.
- Meyer, J. P. & Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1,61-89.
- Okutan, E., Yıldız, Ş., & Konuk, F. (2013). İş Hayatında Tükenmişlik Sendromu: Finans ve Muhasebe Çalışanlarının Tükenmişlik Düzeylerinin Belirlenmesine İlişkin Bir Çalışma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,3(2), 1-17.
- Örücü, E., & Kışlalıoğlu, S.R. (2014). Örgütsel Bağlılık Üzerine Bir Alan Çalışması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*,10(22), 45-66.
- Öz, B., & Çeviren, S.M. (2017). Muhasebe Meslek Mensuplarında Tükenmişlik Sendromu: Mersin Örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 41-59.
- Özkan, F., & Aksoy, C. (2015). Muhasebe Meslek Mensuplarının Tükenmişliğine Etki Eden Faktörler: Gaziantep İlinde Bir Alan Araştırması. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*,1(4),23-41.
- Öztürk, V., Koçyiğit, S.Ç., & Bal, E.Ç. (2011). Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri ile İşe Bağlılık Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Ankara İli Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(1),84-98.
- Tepeli, Y., Kayıhan B., & Kula, E. (2017). Muhasebe Meslek Mensuplarında Mesleki Tükenmişlik ve İşe Bağlılık Arasındaki İlişkinin Analizi: Muğla İli Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,10(49), 674-681.
- Yanık, A., & Yanık, G.D. (2016). Muhasebe Meslek Mensupları ve Tükenmişlik Sendromu: Bir Uygulama. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,8(16), 88-104.
- Yılmaz, E. (2014). Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri ile İşe Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişki: Samsun İlinde Bir Araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*,3, 49-70.

## GEÇİŞ EKONOMİSİ KAVRAMI VE BİR GEÇİŞ EKONOMİSİ ÖRNEĞİ TÜRKMENİSTAN

**Öğr. Gör. Uğur EYİDİKER<sup>1</sup>**

Kırklareli Üniversitesi  
Babaeski MYO/Yönetim ve Organizasyon  
ugur.eyidiker@klu.edu.tr

### Özet

Soğuk Savaş Dönemi Batı ile Doğu bloku ülkeleri arasındaki mücadele sadece siyasi, askeri ve teknoloji alanlarında olmamıştır. Bu dönemde rekabetin bir başka boyutu ekonomik sistemler arasında da ortaya çıkmıştır. Batı Bloku Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülüğünde serbest piyasa ekonomisini özgürlüklerle birleştirerek tüm dünyaya sunmaya çalışmıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ise Doğu Bloku ülkelerine devletin tekelleştiği, merkezi planlamaya dayanan bir ekonomiyi dayatmıştır. Mücadeleyi kazanan kapitalist ekonomik sistem, 1990'lı yıllardan itibaren çözülen Doğu Bloku ülkelerinde hakim hale getirilmeye çalışılmıştır. Doğu bloku ülkeleri bu süreçte ekonomik değişimin yanında siyasi değişimi de aynı anda yaşamak zorunda kalmışlardır. Geçiş ekonomisi olarak adlandırılan bu ülkelere başta Washington Uzlaşısı adı altında bir reçete sunulmuştur. Bu reçete kapsamında bazı ülkeler hızlı reform sürecine girişmiş bazıları ise kademeli bir şekilde reformlar gerçekleştirmişlerdir.

Türkmenistan da SSCB'nin dağılışından sonra geçiş ekonomileri içinde yer almıştır. Türkmenistan zengin yeraltı kaynaklarına sahip olması ve geçiş sürecinin ilk yıllarında üretim kaybı yaşamaması nedeniyle serbest piyasaya geçiş için gerekli reformları sürekli ötelemiştir. Uluslararası kuruluşların birçok temel geçiş göstergesi verilerinde Türkmenistan geçiş ekonomileri içinde son sıralarda bulunmaktadır. Türkmenistan başarısız bir geçiş ekonomisi örneğidir. Serbest piyasa düzenine tam anlamıyla geçiş sağlayamamıştır. Geçiş ekonomileri içinde %1,08 ortalama ile reformları gerçekleştirme açısından son sırada kalmıştır. Başarılı bir özelleştirme süreci yaşayamadığı için devlet ekonomide hala çok etkindir. Gayri Safi Yurt İçi Hasılda (GSYİH) özel sektörün payı %25'tir. Türkmenistan Devleti ekonomik gelişmenin temeli olarak gördüğü fosil yakıt üretimine devam etmektedir. Yıllık Türkmenistan'da kişi başına düşen karbondioksit emisyonu 12,517 tondur. Bu çalışma ile amaçlanan geçiş ekonomisi kavramının tam olarak anlaşılmasını sağlamak ve Türkmenistan'ı bu bağlamda analiz edebilmektir. Analiz için Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF), Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD), Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) verileri kullanılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Geçiş Ekonomisi, Türkmenistan, Ekonomik Sistem, Reform, Çevre Sorunları

### THE CONCEPT OF TRANSITION ECONOMY AND TURKMENISTAN AS AN EXAMPLE OF TRANSITION ECONOMY

#### Abstract

The struggle between Eastern Bloc and Western Bloc countries in the Cold War era did not come into play solely in political, military and technological areas. Besides, another aspect of competition took place between economic systems in this period. The Western Bloc under

---

<sup>1</sup> Sorumlu Yazar

the leadership of the United States of America endeavored to present free market economy to the entire world by combining it with liberties whilst an economy which was based on central planning and in which the state was monopolized was imposed on Eastern Bloc countries by the Union of the Soviet Socialist Republics (USSR). Attempts were made to make the capitalist economic system, which became victorious in this struggle, dominant in Eastern Bloc countries as of the 1990s. As well as economic transformation in this process, Eastern Bloc countries were forced to have political change at the same time. A prescription initially under the name of the Washington Consensus was offered to these countries which were called as transition economies. In the context of this prescription, some countries entered into a rapid reform process whereas some other countries made reforms in a gradual manner.

Following the breakup of the USSR, Turkmenistan was also categorized under transition economies. By virtue of having rich natural resources and not experiencing production losses in the early years of transition, Turkmenistan constantly postponed reforms which were necessary for ensuring the transition to free market. Of transition economies, Turkmenistan ranks at the bottom as per data of several basic transition indicators released by international institutions. Turkmenistan is an example of an unsuccessful transition economy. The country could not get success for the transition to the free market economy system. Thus country is the last one with its 1.08% average in transition economies applying the reforms. The government has still very effective power in the economic system as a result of that unsuccessful customization process. The share of the private sector in the Gross Domestic Product (GDP) is %25. Turkmenistan state continues to fossil fuel production, which is seen as basis of economic development. Annual carbon dioxide emissions per person in Turkmenistan is 12,517 tons. The aim of this study is to assure that the concept of transition economy is fully understood and to analyze Turkmenistan in this context. World Bank (WB), International Monetary Fund (IMF), European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), Turkish Cooperation and Coordination Agency (TİKA) data have been used for the analysis about Turkmenistan.

**Keywords:** Transition Economy, Turkmenistan, Economic System, Reform, Environmental Issues

## 1. GİRİŞ

Geçiş ekonomisi kavramıyla ifade edilmek istenen ülkeler dünya üzerinde tüm ülkeleri kapsamamaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu bir dünya düzeni içinde Amerika Birleşik Devletleri'nin başını çektiği kapitalist ekonomiye karşılık SSCB'nin desteklediği sosyalist ekonomilerin 1980'lerin sonundan itibaren ekonomik sistemlerini değiştirirken oluşan süreçlerini ifade eder. Fakat devletin tekelinde olan planlı bir ekonomiden devletin daha az müdahil olduğu serbest piyasaya geçiş bu ülkeler açısından kolay bir şekilde gerçekleşmemiştir.

Neo-liberal politikaların etkinliğini kanıtladığı 1980'li yılları takiben Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği de dağılmıştır. Böylece neo-liberal görüşlerin mutlak zaferi olarak yorumlanan bir döneme girilmiştir. Hatta ideolojilerin sonu görüşü ortaya atılmıştır. Geçiş ekonomisine sahip ülkeler de neo-liberal görüşler çerçevesinde yaptıkları reformlarla birlikte devletin ekonomideki etkinliğini olabildiğince küçültmeyi amaçlamışlardır. Bu bağlamda özellikle Avrupa'daki bu ülkeler özelleştirme yoluna giderek kamu mallarını ve işletmelerini özel sektöre satmışlardır. Avrupa dışındaki geçiş ekonomilerinin özelleştirme süreci ise daha yavaş gerçekleşmiştir. Ülkelerin geçiş döneminde yaptıkları ilk reformlar olumlu sonuç vermemiş, yüksek enflasyon ve üretim düşüklüğüne sebep olmuştur. Geçiş ekonomileri ülkeleri mevcut ekonomilerini hakim olan piyasa düzenine entegre ederken birtakım kent ve çevre sorunlarıyla da karşılaşmışlardır.

Sovyetler Birliği'nin uzun yıllar bir parçası olan Türkmenistan Cumhuriyeti de bir geçiş ekonomisidir. Bağımsızlığını kazanmasından itibaren Türkmenistan mevcut hakim kapitalist ekonomik düzene geçmeye çalışmıştır. Avrupa'daki birçok geçiş ekonomisinden farklı olarak hem yeni bir devletin inşasını hem de serbest piyasa ekonomisine geçişi gerçekleştirmeye çalışmıştır. Diğer Orta Asya cumhuriyetlerine nazaran zengin doğalgaz ve petrol yataklarına sahip Türkmenistan'ın geçişi daha farklı gerçekleşmiştir. Asya Kaplanları Krizi'ne kadar istikrarlı bir şekilde serbest piyasa geçişini emtia satışı yaparak gerçekleştirmeye çalışmıştır. Fakat Türkmenistan başarısız bir geçiş ekonomisi örneğidir. Avrupa'daki muadillerinden farklı olarak reform çalışmalarını ağırdan almış ve devletin piyasadaki etkinliğini azaltamamıştır. Bu çalışma ile Türkmenistan'ın geçiş süreci analiz edilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde geçiş ekonomisinin kavramsal alt yapısına yer verilecektir. İkinci bölümde ise Türkmenistan'ın geçiş sürecindeki verilerine yer verilerek analiz yapılacaktır.

## 2. GEÇİŞ EKONOMİSİNİN İÇERİĞİ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Geçiş ekonomileri Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) 2000 yılında yaptığı sınıflandırmaya göre dört grupta incelenmektedir. Bunlar Baltık ülkeleri, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyeleri ile Doğu Asya ülkeleridir. Bu ülkelerin neden geçiş ekonomisi olarak adlandırıldığının anlaşılabilmesi için geçiş ekonomisi ile ne anlatılmak istendiğinin kavramsal olarak bilinmesi gerekmektedir.

Sosyalist bir ekonomik sisteme sahip olan geçiş ekonomileri sosyalist ekonomiyi terk ederlerken sorunlu bir süreç geçirmişlerdir. Bu süreç ekonomik krizi beraberinde getirmiştir. Krizin devamında geçiş ekonomileri ülkeleri kapitalist ülkelere ve işletmelerine kapılarını açmışlardır. Yapılan reformlara ve dışa açılan ekonomiye rağmen durgunluk bu ekonomilerin kaderi olmuştur. Avrupa ülkeleri başta olmak üzere toplumda zamana yayılan bir refah artışı ile ekonomik genişleme gerçekleşmiştir. Ekonomilerin durgunluk dönemlerinde yoksulluk ve işsizlik artmıştır. Sermaye ve işgücü verimliliği düşmüştür. Sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri aksamıştır. Enflasyon yüksek seyrettiği için bu ülkelerin bilgiye erişme ve teknoloji satın alma gücü kısıtlanmıştır (Bulut, 2019, s. 60).

### 2. 1. Geçiş Ekonomisi Kavramı

Geçiş ekonomisi kavramsal olarak devletin kontrolü altında bulunan ve genellikle orta vadeli planlı bir ekonomiden, liberalleşmenin piyasaları işgali ile birlikte serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini ifade eder. Orta Asya, Doğu Avrupa, Baltık ve Doğu Asya ülkelerinin kapsayacak bir şekilde 1980'li yılların sonundan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Bu ülkelerin dönüşüm sürecinin temelinde planlı ekonominin yerine özel teşebbüsün hakim olduğu bir sisteme geçiş yatmaktadır (Yurdadoğ vd., 2016, s. 102). Bu ülkelerin tam anlamıyla serbest piyasaya geçişi zaman aldığı için geçiş ekonomisi olarak adlandırılırlar. Piyasa ekonomisinden piyasa aktörlerinin egemen olduğu düzene geçemeyen ülkeler yapısal krizle karşılaşmışlardır (Işık, 2006, s. 1).

Geçiş ekonomileri IMF, Dünya Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası<sup>2</sup> verilerine göre Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Makedonya, Karadağ, Kosova, Hırvatistan, Macaristan, Polonya, Romanya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya,

<sup>2</sup> Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) 1991 yılında merkezi Londra'da bulunan çok taraflı bir finans kurumu olarak Orta, Doğu Avrupa ve eski SSCB ülkelerindeki geçişi teşvik etmek amacıyla kurulmuştur. EBRD bu ülkelerin ilerlemelerini gözlemleyip rapor etmiştir. Fiyat ve ticaretin serbestleşmesi, rekabetin sağlanması, demonopolizasyon, işletmelerin yeniden yapılandırılması, kurumsal yönetişimin sağlanması, finansal sektörün reformlar aracılığıyla genişlemesi için gerekli yasal alanların oluşturulması dahil olmak üzere geçiş sürecinin tüm karmaşık boyutlardaki ilerlemesini değerlendiren bir inceleme yapar (Exeter ve Fries, 1998).

Litvanya, Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna, Özbekistan, Çin, Kamboçya, Laos ve Vietnam'dır. Anlaşıldığı üzere bu ülkeler eski SSCB ülkeleri, SSCB'nin etkisi altında olan Avrupa ülkeleri, Yugoslavya'nın parçalanması ile ortaya çıkan ülkeler ve Doğu Asya ülkelerinin bazılarıdır. Bu bağlamda politik, coğrafi ve reform çalışmaları kapsamında ülkeler aşağıdaki gibi gruplanmıştır.

**Tablo 1.**

*Geçiş Ekonomilerini Genel sınıflandırması<sup>1\*</sup>*

Güneybatı Avrupa	Avrupa Birliğine Katılan Ülkeler		Bağımsız devletler Topluluğu	Doğu Asya
	Baltık Ülkeleri	Diğerleri		
<i>Arnavutluk</i>	<b>Estonya</b>	<i>Bulgaristan</i>	<i>Ermenistan</i>	<i>Kamboçya</i>
Bosna Hersek	<b>Letonya</b>	<b>Çek Cumhuriyeti</b>	<i>Azerbaycan</i>	<i>Çin</i>
<b>Hırvatistan</b>	<b>Litvanya</b>	<b>Macaristan</b>	Belarus	Laos
<i>Makedonya, FYR</i>		<b>Polonya</b>	<i>Gürcistan</i>	<i>Moğolistan</i>
Yugoslavya Federal Cumhuriyeti		<i>Romanya</i>	<i>Kazakistan</i>	Vietnam
		<b>Slovakya</b>	<i>Kırgızistan</i>	
		<b>Slovenya</b>	<i>Moldova</i>	
			<i>Rusya</i>	
			Tacikistan	
			Türkmenistan	
			<i>Ukrayna</i>	
			<i>Özbekistan</i>	

\*IMF, 2000, s. 90

<sup>1</sup>Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası 1999 yılında yaptığı çalışmalar sonucu yapılan reformların ortalama seviyesi için üzerinde olanlar koyu renkle yazılmış radikal reformcudur. Reform ortalaması iki ve üç arasında olanlar ılımlı reformcular olup italik yazılmışlardır. Ortalaması 2'nin altında olanlar ise yavaş reformcudur ve düz yazılmışlardır.

Genel bir sınıflandırma yapılırken geçiş ekonomilerinden alınan verilerin kalitesi ve bu ülkelerin yapısal dinamiklerinin farklılıkları bu ülkeleri kendi arasında karşılaştırarak analiz yapılmasını zorlaştırmaktadır. Dünya Bankası, IMF, Freedom House, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası gibi kuruluşlar bu ülkelerin komünizm sonrası kalkınma ve büyüme olarak karşılaştırmalı raporlarına yer vermişlerdir. Fakat veriler daha çok ulusal makamların verdiği veriler ışığında oluşturulmuştur. Aslında resmi olarak geçiş ekonomilerinde üretim düşüşü sanılanın aksine daha yüksek oranda gerçekleşmiştir (Katchanovski, 2000, s. 56).

Merkezi planlamayı terk ederek serbest piyasa ekonomisine geçen geçiş ekonomilerinin ortak özelliği sosyalist bir ideolojinin hakimiyetinde yönetilmeleridir. Doğu blokunun dağılması ile birlikte geçiş ekonomileri geniş bir alana yayılmıştır. Bu ülkelere en son Vietnam, Laos, Çin ve Kamboçya eklenmiştir (Tandırcıoğlu, 2002, s. 202). Genel olarak 30'u aşkın ülkeyi kapsayan geçiş ekonomileri o dönem dünya nüfusunun da %35'ine yakını kapsamaktadır. Sistemsel bir çözülme ışığında incelendiğinde ise geçiş ekonomileri sosyalizmden kapitalizme bir geçiştir (Bulut, 2019, s. 58). Aşağıdaki tabloda IMF tarafından oluşturulan geçiş ekonomilerine ait birtakım veriler yer almaktadır:

**Tablo 2.**  
*Geçiş Ülkeleri Gruplarının Bazı Özellikleri\**

Geçiş Ülkesi / Grubu <sup>1</sup>	Geçiş Yılı Başlangıcı <sup>2</sup>	İstikrar Programı Başlangıç Tarihi	Ortalama Enflasyon Oranı 1989-1999	1999 EBRD <sup>3</sup> Göre Ortalama Reform Oranı <sup>4</sup>	Kişi Başına GSYİH (PPP) <sup>5</sup> (ABD Doları) 1999
<b>AB'ye Katılanlar(Baltık Ülkeleri Hariç)</b>	1991	1991 Mart	35,5	3,3	10,009
Bulgaristan	1991	1991 Şubat	68,4	2,9	4,812
Çek Cumhuriyeti	1991	1991 Ocak	7,8	3,4	13,408
Macaristan	1990	1990 Mart	19,7	3,7	11,273
Polonya	1990	1990 Ocak	49,2	3,5	8,832
Romanya	1991	1993 Ocak	76,1	2,8	5,798
Slovakya	1991	1991 Ocak	14,3	3,3	10,255
Slovenya	1990	1992 Şubat	12,9	3,3	15,685
<b>Baltık Ülkeleri</b>	1992	1992 Haziran	33,5	3,2	6,850
Estonya	1992	1992 Haziran	24,3	3,5	7,909
Letonya	1992	1992 Haziran	35,1	3,1	5,893
Litvanya	1992	1992 Haziran	41,0	3,1	6,750
<b>Diğer Güney Batı Avrupa Ülkeleri</b>	1990	1993 Haziran	3,3381.8	2,5	3,651
Arnavutluk	1991	1992 Ağustos	33,4	2,5	2,897
Bosna Hersek <sup>6</sup>	-	-	13,118	1,8	1,014

**Tablo 2. Devamı***Geçiş Ülkeleri Gruplarının Bazı Özellikleri\**

Hırvatistan	1990	1993 Ekim	100,0	3,0	6,793
Makedonya, FYR	1990	1994 Ocak	75,6	2,8	3,903
<b>Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)</b>	1992	1994 Ağustos	149,1	2,3	3,337
Ermenistan	1992	1994 Aralık	106,5	2,7	2,469
Azerbaycan	1992	1995 Ocak	233,2	2,2	2,404
Belarus	1992	1994 Kasım	162,4	1,5	6,485
Gürcistan	1992	1994 Eylül	17,9	2,5	3,950
Kazakistan	1992	1994 Ocak	77,3	2,7	4,351
Kırgızistan	1992	1993 Mayıs	22,3	2,8	2,419
Moldova	1992	1993 Eylül	16,5	2,8	1,847
Moğolistan	1990	-	46,5	2,8	1,573
Rusya	1992	1995 Nisan	88,0	2,5	6,815
Tacikistan	1992	1995 Şubat	688,5	2,0	1,045
Türkmenistan	1992	-	4,9	1,4	4,589
Ukrayna	1992	1994 Kasım	169,4	2,4	3,276
Özbekistan	1992	1994 Kasım	304,5	2,1	2,157
<b>Doğu Asya Ülkeleri</b>	1986	-	17,1	2,1	2,042
Kamboçya	1990	-	6,3	2,5	1,261
Çin	1978	-	8,1	2,1	3,709
Laos	1986	-	28,6	1,8	1,385
Vietnam	1986	-	25,4	1,9	1,815

\*IMF, 2000, s. 89

<sup>1</sup>Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası ve IMF geçiş raporları kaynak alınmıştır.<sup>2</sup>Ülke gruplarına ilişkin veriler, grup üyesi verilerinin basit ortalamalarıdır.<sup>3</sup>Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası<sup>4</sup>Yapısal reformlardaki ilerlemenin göstergesi<sup>5</sup>PPP(Satın Alma Gücü Paritesi)<sup>6</sup>Bosna-Hersek için, Federasyon içinde 1991–99 dönemi enflasyonu “Ortalama Enflasyon 1989–99” ve 1999 GSYİH kullanılmıştır.

Doğu bloğu ülkeleri 1960'lı yıllardan itibaren SSCB'nin uyguladığı baskıcı politikardan kurtulmak için ülkelerinde bir dizi reform politikası uygulama girişiminde bulunmuşlardır. Özellikle Çekoslovakya'da etkin bir sempati kazanarak Prag Baharına dönüşen bu süreç Çekoslovakya'nın SSCB tarafından işgali ile sonuçlanmıştır. Bu bağlamda Avrupa'da komünist partiler de dahil SSCB karşıtı görüşler ön plana çıkmıştır. 1970'lerde devletin aşırı büyümesi hantal ve bürokratik bir yapının oluşmasına neden olmuştur. Petrol şoklarının da ekonomileri olumsuz etkilemesi sonucu Batı Bloğu neo-liberal politikalar ekseninde ekonomilerine yön vermiştir. Böylece Batı Bloğu ile Doğu Bloğu arasındaki fark giderek açılmıştır. Geçiş ekonomileri araştırmaları bu açılan farkın sonucunda galip gelen ekonomik sistemin diğerlerini kendi içinde eritme çabası üzerine odaklanmaktadır.

Geçiş ekonomilerine sahip ülkelerin bir kısmı yaptığı reformlar aracılığıyla bu süreci daha çabuk atlatıp serbest piyasa düzenine daha çabuk geçmişlerdir. Bunlar Merkez, Doğu Avrupa ve Baltık ülkeleri olmuştur. Hatta bu ülkelerin çoğu uyguladıkları başarılı politikalar sayesinde Avrupa Birliği'ne üyelikle ödüllendirilmişlerdir. Komünizm çöküşü öncesi birbirine benzeyen ekonomik sistemi paylaşan bu ülkelerden reformların uygulanışının farklı olması GSYİH'nın Avrupa ülkelerinde de farklı oranlarda oluşmasını neden olmuştur. Baltık ülkeleri hariç olmak üzere Orta Avrupa ülkeleri eski SSCB ülkelerine göre daha çabuk toparlanmıştır (Katchanovski, 2000, s. 55). Reform çalışmaları ve bunların uygulanışı bakımından Orta Asya ve Türkiye Cumhuriyetleri görece geri kalmıştır. Türkmenistan zengin yer altı kaynaklarının satışından elde ettiği gelir nedeniyle reform çalışmalarına çekinceli yaklaşmıştır (Tandırcıoğlu, 2002, s. 204).

## 2.2. Geçiş Ekonomilerinin Sistemsel Özellikleri

Sosyalist ekonomik sistem serbest piyasanın ortaya çıkardığı gelir adaletsizliğini ortadan kaldırmak ve mülkiyet kolektivizmini sağlayıp işçi sınıfının yaşam standartlarını yükselterek bir eşitlik sağlama söylemine sahiptir. Bu bağlamda nihai hedef olan komünizme varabilmek için işçilerin yönetimi ele geçirmesi amacıyla kurulan sosyalist ve komünist partiler; güç kaygısı yaşamaları ve siyasal iktidarı kaybetme korkuları nedeniyle totaliter hale dönüşmüşlerdir. Baskıcı hale dönen rejimlerde ekonomik gelişme toplumsal refahı arttırıcı bir şekilde genişlemeyip merkezi bürokrasinin güçlerini korumak ve iki kutuplu dünyada kapitalist ülkelerle yarışmak için kullanılmıştır.

Tüm komünist ülkeler sanayileşme, kolektifleştirme ve kitlesel bir eğitim politikası uygulayarak planlı ekonomi adı altında tüm mülkiyet biçimlerinde devlet kontrolü kurmaya çalışmışlardır. Mikro düzeyde işletmelerin ve bireylerin üretim güçlerini, ücretlerini kontrol altına alarak fiyatlara yön vermişlerdir. Makro düzeyde milli gelir, toplam ücret, ve farklı sanayi kollarının toplam üretimini ellerinde tutmuşlardır. Geçiş ekonomileri içinde de devlet kontrolünün farklı olduğu ülkeler olmuştur. Örneğin Macaristan, Polonya ve Yugoslavya bazı açılardan bu ekonomik modelden sapma göstermişlerdir. Sınırlı olarak bazı piyasa reformları Macaristan'da komünizmin çöküşünden önce başlamıştır. Polonya ve Yugoslavya'da tarım sektöründe özel üretim daha özerk yapıda kalmıştır. Özellikle Yugoslavya kendi iç federatif yapısı nedeniyle bu özerkliğin en yüksek olduğu ülke olmuştur (Katchanovski, 2000, s. 56).

Totaliter rejimler baskı ve zor kullanıp devlete kimsenin karşı gelmemesini sağlayarak devlet tekeli oluşturmuşlardır. Böylece serbest piyasa sistemi yerine devlet eliyle üretim yapılmaya çalışılmıştır. Devlet planlı bir sistem sayesinde ekonomiyi kontrol ederek özel teşebbüsün gelişmesini engellemiştir. Bu kurulan düzen devleti kontrol eden grupların aleyhine büyüyecek bir iktidar alternatifinin oluşumunu ortadan kaldırmıştır. Sosyalist ekonomilerde genel olarak herkesin bir işi ve standart geliri vardır. Fakat üretim tek tip ve/veya benzer yapıda olduğu için satın alınabilecek bir çeşitlilikten söz edilemez. Bu ülkelerin çoğunun geçiş süreçlerinde sosyalist yönetimde bulunan veya bu yönetime yakın kişilerde sermayenin biriktiği



görülmüştür. Dolayısıyla bu ülkelerin en büyük sorunu sermayenin farklılaşarak toplumda dağılmasını sağlamak ve serbest girişimi teşvik edici yasal düzenlemelerin yapılması olmuştur.

Geçiş ekonomilerine sahip ülkelerde serbest rekabetin olmayışı iş ve maaş için de çabalayan bir toplumun oluşmamasına neden olmuştur. İş gücü için bir rekabetin olmayışı verimliliğin ve çalışan performansının düşük kalmasına yol açmıştır. Devlet tarafından sağlanan garantili işler toplumda ne olursa olsun işten atılmayacakları anlayışının yerleşmesine neden olmuştur. Özellikle devletin temel işlerinde görev alan çalışanlar işlerini zamanında yerine getirmedikleri için bürokratik engeller artmıştır. Performans yönetiminin olmaması, ücretlerin herkese aynı oranda verilmesi çalışan ile çalışmayanın birbirinden ayrılamamasına neden olmuştur. Devlet ile çalışanlar arasında bir danışıklı dövüş varmış gibi aldatmaca oluşmuştur. Devlet işsizliği önlemek için çok sayıda insanı işe almış hatta işe almış gibi gösterip insanlar evde oturarak maaş almışlardır (Bulut, 2019, s. 59-60).

1980'lerin sonundaki ekonomik koşulların her geçiş ekonomisinde farklı olması nedeniyle; serbest piyasaya geçiş döneminin ilk aşamalarında bu ülkelerde GSYİH'nin ve baskı altında tutulan enflasyon oranlarının farklılık göstermiştir. Arnavutluk, Bosna Hersek, Moğolistan, Makedonya, Romanya, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'da kişi başına GSYİH 1989 yılında 3500 Amerikan Dolarının alındadır. Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Letonya'da ise 8000 Amerikan Dolarının üstündedir. Bu dönemde aynı zamanda eski SSCB ülkelerinin enflasyon oranları da diğer ülkelere göre çok daha yüksek olmuştur (Katchonovski, 2000, s. 57). Geçiş ekonomileri aslında temelde iki eğilimi taşımışlardır bunlar faaliyetlerinde bir durgunluk ve bölünme riskidir. Dolayısıyla serbest piyasa ekonomisine geçişte bu iki eğilim ülkeleri zorlamıştır. Ekonomik durgunluk ülkeleri reformları yapma konusunda bir isteksizliğe itmiştir. İstikrarsızlık ülkelerin riskini arttırınca yabancı yatırımcılar bu ülkelere gelmemiş krizin derinleşmesine neden olmuştur. Bunun sonucu olarak Çekoslovakya örneğinde olduğu gibi parçalanma korkusu yeniden hortlamıştır (Berelowitch, 1993, s. 90).

### 2. 3. Geçiş Ekonomilerinde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Siyasi değişimin ekonomik değişimi beraberinde getirdiği geçiş ekonomilerinde sağlanan adil rekabet ortamı ile zamanla piyasa ekonomisine geçiş sağlanmaya başlanmıştır. Yaşanan bu değişimler aslında bu ülkeler için bir seçenek olmaktan çok bir zorunluluk haline gelmiştir. Tam bir liberal piyasa düzeni için devletin elinde bulunan her şey özelleştirilmiştir. Sosyalist ülkelerin yaşadığı temel sorunlar şu şekilde sıralanabilir (Tandırcıoğlu, 2002, s. 203; Boettke & Leeson, 2003, 34):

- Politik olarak tekel haline gelmiş komünist bir parti vardır.
- Özel mülkiyetin neredeyse olmadığı her şeyin kamulaştırıldığı merkezi bir devlet gücü vardır.
- Üretimin büyük bölümünün kamu kuruluşları tarafından yapılması bu kurumların tekele dönüşmesine neden olmuştur. Böylece fiyatlar ve üretim seviyesi merkezi yönetim tarafından belirlenir olmuştur.
- Merkezi güç sosyal çalkantıları önlemek için sosyal yardımlar ve sosyal güvenlik harcamaları arttırılmıştır. Bu durum döndürülemeyen bir kamu borcunun oluşmasına zemin hazırlamıştır.
- Devletin aşırı istihdam yaratması maaşların ödenmesi için yüksek oranda para basılmasına neden olmuştur. Üretim karşılığı olmayan para basımı enflasyonu körüklemiştir.
- Askeri harcamaların karşılanabilmesi için sürekli esnek bir bütçe oluşturulmuştur.
- Refah sisteminin endüstri işletmelerinin etkinliğine bağlı olması sonucu istihdam yaratabilecek süreçlerin devamlılığı olmamıştır.

Yaşanan tüm korkuları ve geçişin önündeki engelleri kaldırabilmek için bu ülkelere ‘‘Washington Uzlaşısı’’ adı altında birtakım öneriler getirilmiştir. Bu uzlaşya göre geçiş ekonomileri her ülkenin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan sorunlar nedeniyle belli oranda üretim düşüşü yaşayacaklardır. Daha sonra ise ‘‘J’’ eğrisi şeklinde gelirlerinde sürekli bir artış görüleceği öngörülmüştür. Fakat kısmi olarak bu eğriyi yakalayabilen Polonya dışında bunu yakalayabilen başka bir ülke olmamıştır. Uzlaşının getirdiği öneriler ise şöyle sıralanabilir (Jantsan, 2013, s. 30-37):

- Bütçeden kaynaklanan açıkların ülkeleri enflasyon vergisi almaya itmeyecek kadar az olmasını sağlamak
- Kamu harcamalarının daha fazla sağlık, altyapı, eğitim yatırımlarına yönlendirilerek gelecekte potansiyel yüksek getiri yaratmak
- Verginin tabana yayılarak oranlarını düşürmek
- Serbest piyasa düzeni tarafından belirlenen faiz oranı ile birlikte rekabeti sağlayan döviz kurunu oluşturmak
- Ticaret için oluşturulan engellerin kaldırılıp, sabit oranlar üzerinden ticareti gerçekleştirmek
- Yabancı yatırımcıların karşısına çıkabilecek engellerin kaldırmak, kamu işletmelerini özelleştirmek
- Mülkiyet hakları konusunda açık hukuksal düzenlemeler yapılarak yabancı yatırımcıya güven sağlamak

Bu uzlaşya rağmen bazı geçiş ekonomisi ülkelerinde devlet sosyalizmi adı altında seçkin bir topluluk istediklerini yapma şansı bulmuştur. Üretim verimsizleşmiş, tüketiciler hayal kırıklığı yaşamış sürekli siyasi baskı altında işçilerin devleti olması gereken devlete işçiler yabancılaşmıştır. Geçiş ekonomilerinin bu sorunlarına çözüm önerileri ise şu şekilde sıralanabilir (Boettke & Leeson, 2003, s. 34-36) :

- Rekabetçi bir sanayi ortamının yaratılması, bu bağlamda tek bir kişi ve grubun isteği ile değil, tüketicilerin isteği yönünde çoklu üretimin yapılması
- Siyaset bakımından daha demokratik bir yönetim biçiminin yerleştirilmesi ve şeffaf hesap verebilir bir yönetim yapısının oluşturulması
- Ücretlerin kontrol altına alınması, liyakata dayalı personel rejiminin kurulması, para basımının azaltılarak enflasyonun düşürülmesi
- Aşırı askeri harcamaların azaltılması, sosyal yardımlar yerine üretimin desteklenmesi
- Mali disiplinin sağlanarak katı bir şekilde bütçenin uygulanması
- İstihdamı arttırıcı tedbirler alınarak kayıt dışı ekonominin engellenmesi

Geçiş ekonomilerinin sorunlarını tespit edip bu sorunlara çözüm önerilerini kapsayacak şekilde reformlar uyguladığında büyümenin tekrar sağlandığı Polonya ve Macaristan örneklerinde görülmüştür. Ayrıca Katchanovski’ye göre Batılı kültürel değerlere sahip ve sıkı bir mali disiplin uygulayabilecek devlet geleneğine sahip ülkelerin bu süreçte başarılı olduğu görülmüştür. Örneğin Batılı kültürel değerlere sahip Polonya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Estonya yüksek büyüme değerlerine yaptıkları reformlarla ulaşmışlardır. Buna karşılık Batı dışı kültürel değerlere sahip Belarus, , Türkmenistan, Tacikistan, Makedonya, Yugoslavya, Azerbaycan, Ukrayna ise basit düzeydeki reformlarla düşük büyüme oranlarına sahip olmuşlardır. Kültür bir değişken olarak büyümeyi olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir. Ayrıca yolsuzluklar, etnik unsurlar ve savaş durumu, enflasyon da ülkeler üzerinde farklı etkiler yarattığı için geçiş ekonomilerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir (Katchanovski, 2000, s. 71).

Polonya reformlar konusunda geçiş ekonomileri içinde öncü olmuştur. 1990 yılında ‘‘şok tedavisi’’ reformlarını uygulayarak özellikle Avrupa’da bu konuda kapıyı açmıştır. Onu 1991’de Çekoslovakya, 1992’de Rusya izlemiştir. Macaristan ve Bulgaristan ise gecikmeli olarak belli aşamalardan sonra reformları gerçekleştirmişlerdir. Arnavutluk, Romanya ve SSCB’nin geri kalan ülkeleri ilk aşamada sadece projelendirme yapabilmişlerdir. Ülkelerin reformlar sonrası durgunluğa girişi kendi aralarında geçişin gerekli olup olmaması konusunda ikilemin oluşmasına neden olmuştur. Aslında durgunluğun temelinde Doğu Avrupa ülkeleri ile eski SSCB ülkeleri arasında daha önceki ticaret hacminin düşmesi yatmaktaydı. Aşağıdaki tabloda bazı Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde geçiş sürecindeki enflasyon oranları verilmiştir (Berelowitch, 1993, s. 90-91). Bu gelişmeler geçiş ekonomileri için geliştirilen iki önemli yaklaşımı literatüre sokmuştur. Yaklaşımlardan ilki Polonya’nın uyguladığı ‘‘şok tedavisi’’ ya da ‘‘big bang’’ olarak adlandırılır. Tedavinin amacı hızlı reformlarla birlikte siyasi ve ekonomik gelişmeyi birlikte sağlamaktır. Fakat şok tedavisi reformların içselleştirilmeden ve faydası görülmeden yapılmasına neden olmuş ve çok başarı gösterememiştir. İkinci olarak Macaristan’ın başını çektiği ülkelerde uygulanan ‘‘aşamalı yaklaşım’’ olmuştur. Bu yaklaşım ‘‘şok tedaviye’’ alternatif olarak ortaya konulmuştur. Amaç reformların sonuçlarını ve nasıl benimsendiğinin görülerek ilerlenmesidir (Jantsan, 2013, s. 38-40).

**Tablo 3.**

*Orta ve Doğu Avrupa’da Geçiş Süreci Enflasyon Oranları (%)\**

Ülke	1990 Yılı	1991 Yılı	1992 Yılı
Bulgaristan	26,30	334	80
Çekoslovakya	10	58	10
Macaristan	28,40	35	21,6
Polonya	586	70	46
Romanya	4,50	228	200

\*Berelowitch, 1993, s. 91

Tablo 3’te Doğu Avrupa ülkelerinin bazıları geçiş döneminin ilk yıllarında yüksek enflasyonla karşılaştığı için örnek olarak gösterilmiştir. Reformları gayretle uygulayan ülkelerin başta karşılaştıkları yüksek enflasyon ve üretim kaybına rağmen daha sonraki yıllarda Doğu Avrupa ülkelerinin önemli gelişmeler kaydettiği görülmüştür. Bu gelişme iki aşamada gerçekleşmiştir. Birinci aşamada pazarların ve ticaretin serbestleşmesi, devletin sahip olduğu işletmelerin özelleştirilmesi, hükümetin birçok faaliyetten çekilmesi ile gerçekleşmiştir. İkinci aşama ise etkili bir piyasa için kamu ve özel kurumların geliştirilmesi, devletin gelirlerinin artırılması, serbest piyasa için gerekli olan kamu hizmetlerinin devlet tarafından sağlanması ile oluşmuştur. Bu iki aşama sonucu rekabet artışı, kurumsal yönetim kapasitesinin artışı, yatırım ortamının oluşturulması ve uzun vadeli büyüme beklentisinin yükseltilmesi sağlanmıştır (Exeter & Fries, 1998). Yatırım ortamının oluşması ile birlikte tüm geçiş ekonomileri için dış kaynakların önemli iki temel etkisi vardır. Bunlar iç kaynaklara ilave gelir sağlamak ve ihracat gibi kendi döviz elde etme kalemlerinin yanında ek bir döviz geliri elde etmektir. Dolayısıyla geçiş ekonomilerinin uyguladığı reformlar diğer ülkelerin bu ülkelere yatırım yapma iştahını arttırmıştır (Egeli & Egeli, 2008, s. 13).

Ekonominin etkisiyle geçiş ekonomilerinin bazı sosyo-kültürel özellikleri de benzerlik göstermiştir. Bu bağlamda genel benzerlikler şu şekilde sıralanabilir (Ramazanoğlu & Acar, 2007, s. 387):

- Teknolojiyi toplumsal olarak takip edilememesinden dolayı sanayide geri kalmışlık ve bilgiye ulaşmada dışa kapalılık
- Sanayinin gelişmemesi sonucu geçim kaynağı olarak tarım sektörünün ön plana çıkması ve makineleşmenin olmaması nedeniyle verimsiz bir tarım toplumunun oluşması
- Sosyal ilişkilerin düzensizleşmesi, iş etiğinin toplumda tam yerleşmemesi ve baskıcı bir devlet nedeniyle insanların birbirine güvensiz yaklaşması
- Fiyat kontrolleri ile piyasada oluşan baskının toplumsal baskıya dönüşmesi
- Finansman sağlanmanın maliyetli ve sınırlı olması sonucu kamu borç yükünün artmasıyla bunun topluma vergi olarak dönmesi
- Geçiş aşaması sırasında kurumsal yapıların tam ve verimli işlememesi ile birlikte vatandaşların sorunlarına çözümler üretilmemesi
- Reformların gerçekleştirilebilmesi için çoğulcu olmayan çoğunlukçu bir görünüme sahip olan demokrasinin olması
- Genel olarak hukukun üstünlüğü ilkesinin geçerli olmaması
- İlk dönem sunulan verilerin eski ve anlamsız olması nedeniyle toplumun olduğundan daha iyi koşullarda yaşıyormuş gibi gösterilmesi

### 3. BİR GEÇİŞ EKONOMİSİ OLARAK TÜRKMENİSTAN

Türkmenistan daha önce sayılan geçiş ekonomilerinin özelliklerinin birçoğuna sahiptir. Diğer geçiş ekonomilerinden farklı olarak zengin doğalgaz ve petrol yataklarına sahiptir. Bu ekonomik kaynaklar Türkmenistan'ın geçiş sürecinde reform çalıştırmaları yapmasının önüne geçmiş fakat muadili olan diğer Orta Asya devletlerine göre daha iyi gelişmesini sağlamıştır. Yüksek enflasyon ve işsizlikle bu kaynakların ihracatı ile başa çıkmaya çalışmıştır. Doğu Asya Krizine kadar istikrarlı bir büyüme ve gelişme yaşamıştır. Daha sonra tekrar büyümeye devam eden Türkmenistan 2010'lu yılları geldiğinde geçiş ekonomileri içinde reformlar açısından son sırada kalmıştır. Serbest piyasa koşulları daha çok doğal kaynakların özel işletmelere açılarak dünya pazarına sunulması ile olmuştur.

SSCB'nin kurucu devletlerinin birliğin dağıldığını ilanından sonra "Belovejsk Antlaşması" imzalanarak Bağımsız Devletler Topluluğu 1991'de kurulmuştur. Bağımsız olan devletler dönüşüm sürecinde kurumsal yapılarını değiştirmeye zorlanmışlardır. Çünkü dışarıya açılan bir devletçi ekonomi küresel pazar içinde ekinlik sağlayamayacak ve rekabet edemeyecektir. Devletçi politika israfı azdıracağı için yeterli derecede kalkınma sağlayamayacak böylece talep kısılarak üretimin ve istihdamın daha da azalmasını tetikleyecektir. Küresel finans kuruluşları küresel ticaretin kırılmaması için bu devletlere geçiş ekonomisi diyerek yol göstermeye çalışmışlardır. Türkmenistan'da BDT üyesi olarak bu furyanın bir unsuru olmuştur (Ramazanoğlu & Acar, 2007, s. 386-387).

#### 3. 1. Türkmenistan Devlet Yapısına Genel Bir Bakış

Türkmenistan toprakları 19. yüzyılın sonunda Çarlık Rusya tarafından işgale uğradıktan sonra Bolşevik Devrimi ile birlikte SSCB'nin bir sosyalist cumhuriyeti olmuştur. SSCB dağıldıktan sonra ise bağımsız bir cumhuriyet olarak Bağımsız Devletler Topluluğunun (BDT) üyesi olmuştur. Orta Asya cumhuriyetleri SSCB dağıldıktan sonra kendilerine en uygun yönetim modellerini seçerek yollarına devam etmişlerdir. Bölgede en güçlü ekonomiye ve siyasi istikrara sahip Kazakistan ve Özbekistan ilk yıllarda daha güçlü görülmüştür. BDT'ye katılmada çekince gösteren Türkmenistan kalkınma bakımından kaynaklarını kullanmada ise çok istekli olmuştur. SSCB dağıldıktan sonra ortaya çıkan devletler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Berelowitch, 1993, s. 92-97).

**Tablo 4.**  
*SSCB Dağıldıktan Sonra Kurulan Ülkelerin Bazı Özellikleri\**

Cumhuriyetler	Yüzölçümü km <sup>2</sup>	Nüfus	Başkent
Azerbaycan	86,600	7,174,000 (1991 Yılı)	Bakü
Belarus*	208,000	10,200,000 (1991 Yılı)	Minsk
Ermenistan*	29,800	3,354,000 (1991 Yılı)	Erivan
Estonya	45,000	1,562,000 (1992 Yılı)	Tallin
Gürcistan	69,500	5,500,000 (1991 Yılı)	Tiflis
Kazakistan*	2,717,300	16,538,000 (1991 Yılı)	Alma-Ata
Kırgızistan*	198,500	4,372,000 (1990 Yılı)	Bişkek
Letonya	64,000	2,681,000 (1989 Yılı)	Riga
Litvanya	65,000	3,760,000 (1991 Yılı)	Vilnius
Moldova*	34,000	4,341,000 (1991 Yılı)	Kişinev
Özbekistan*	447,400	19,906,000 (1991 Yılı)	Taşkent
Rusya*	17,075,400	149,400,000 (1992 Yılı)	Moskova
Tacikistan*	143,100	5,200,000 (1991 Yılı)	Duşanbe
Türkmenistan*	488,100	3,621,700 (1991 Yılı)	Aşgabat
Ukrayna*	604,000	51,704,000 (1991 Yılı)	Kiev

\* Bağımsız Devletler Topluluğuna (BDT) katılan ülkeleri gösterir (Berelowitch, 1993, s. 92)

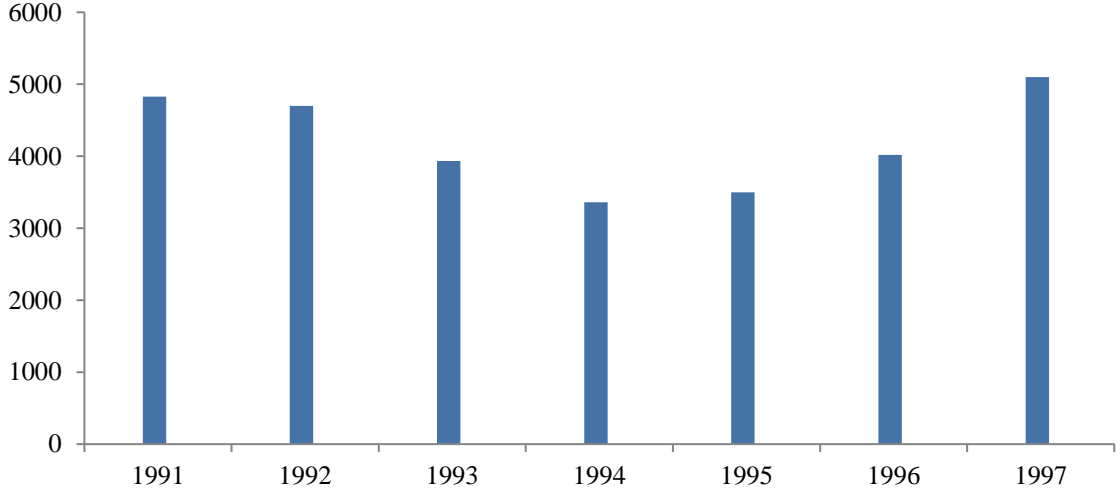
Türkmenistan'da 01.07.1990 tarihinde parlamento seçimleri yapılmıştır. Aynı yıl 27 Ekim'de Saparmurat Niyazov Türkmenbaşı (1940-2006) cumhurbaşkanı seçilmiştir. 22 Ağustos 1990'da egemenliğini, 27 Ekim 1991'de ise halk oylaması ile başkent Aşgabat olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkmenistan'ı tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur. 1992 yılında anayasanın ilanından sonra cumhurbaşkanına başkanlık siteminde yer alan yetkileri dahi aşan görev ve yetkiler verilmiştir. Cumhurbaşkanının meclisin onayına sunulmak şartıyla yasa yapma, bakanlar kuruluna başkanlık yapma, bakanları, başbakanı ve yardımcılarını, belediye başkanlarını, valileri, yüksek mahkeme üyelerini atama yetkisi vardır. Yasama organı cumhurbaşkanı ile birlikte beş yıllığına seçilmektedir. Yasama organı iki kanattan oluşur. Üst kanadı her ilden seçilen temsilciler ile üst düzey bürokratlardan oluşan "halk maslahatı"dır. Alt kanadı ise meclis olarak adlandırılır. Geçiş döneminde halkın %44'ü tarım, % 19 ise inşaat ve sanayi sektöründe çalışmaktadır. Ortalama yaşam süresi ise 65,8 yıldır. Türkmenistan 1 Kasım 1993'e kadar SSCB Rublesi kullanmaya devam etmiştir. Resmi para birimi olan Manat'a geçtikten sonra resmi sabit kur kullanılmış ve 1 ABD Doları 5,200 Türkmen Manat'ına eşitlenmiştir. Serbest piyasada 1999 yılında 1 ABD Doları 16,900 Manat olmuştur. 1997 yılında GSMH 1,1 Milyar Dolar, kişi başına düşen gelir ise 544 ABD doları olmuştur (TİKA, 1999, s. 1-6).

### 3. 2. Türkmenistan Geçiş Sürecinde Temel Göstergeleri

Geçiş ekonomileri içinde Türkmenistan yeraltı kaynaklarına güvenerek reformlarda geri kalmıştır. 1 Aralık 1993 tarihinden itibaren mağazaların, küçük ve orta ölçekteki işletmelerin özelleştirileceği ilan edilmiştir. Maliye bakanlığına bağlı hazine dairesi oluşturulmuş fakat özelleştirmeler ülkenin şartları ileri sürülerek gerçekleştirilememiştir. Aşağıdaki tablolarda Türkmenistan'a ilişkin bazı göstergelere yer verilmiştir (TİKA, 1999, s. 2-14).

#### Grafik 1.

*Türkmenistan'ın Petrol Üretimi (Bin Ton)\**

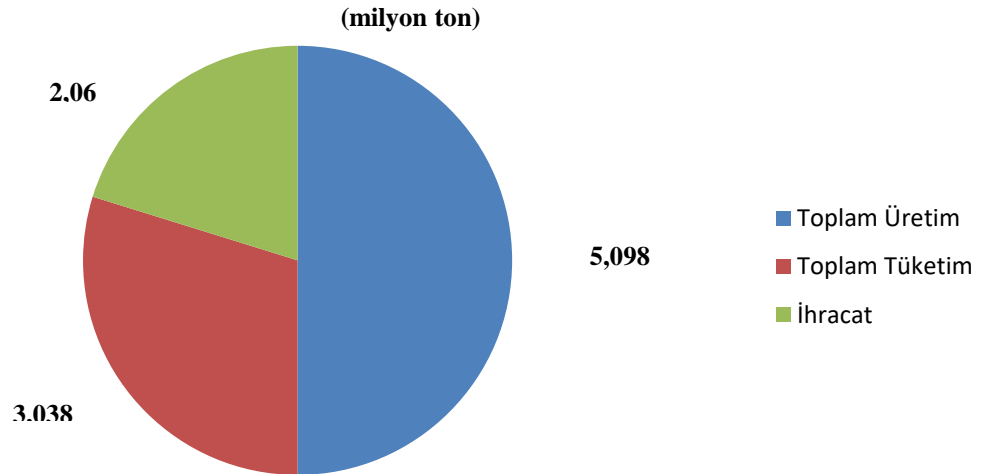


\*TİKA, 1999, s. 11

Grafik 1'den anlaşıldığı üzere Türkmenistan'ın bağımsızlığı kazandığı yıldan itibaren petrol üretimi düşmüş, 1995 yılından itibaren yeniden artmıştır. Sırasıyla üretim 1991 yılında 4827 bin ton, 1992'de 470 bin ton, 1993'de 3932 bin ton, 1994'de 3360 bin ton, 1995'de 3500 bin ton, 1996'da 4020 bin ton, 1997'de ise 5098 bin ton olarak gerçekleşmiştir.

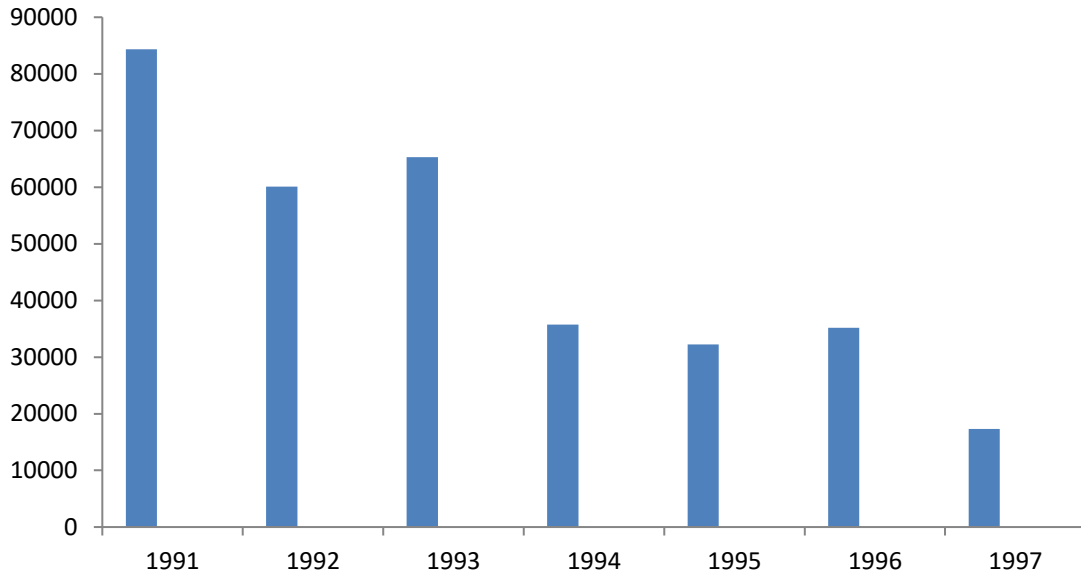
#### Grafik 2.

*Türkmenistan'ın 1997 Yılına Gelindiğinde Toplam Petrol Üretimi, Tüketimini ve İhracatı\**



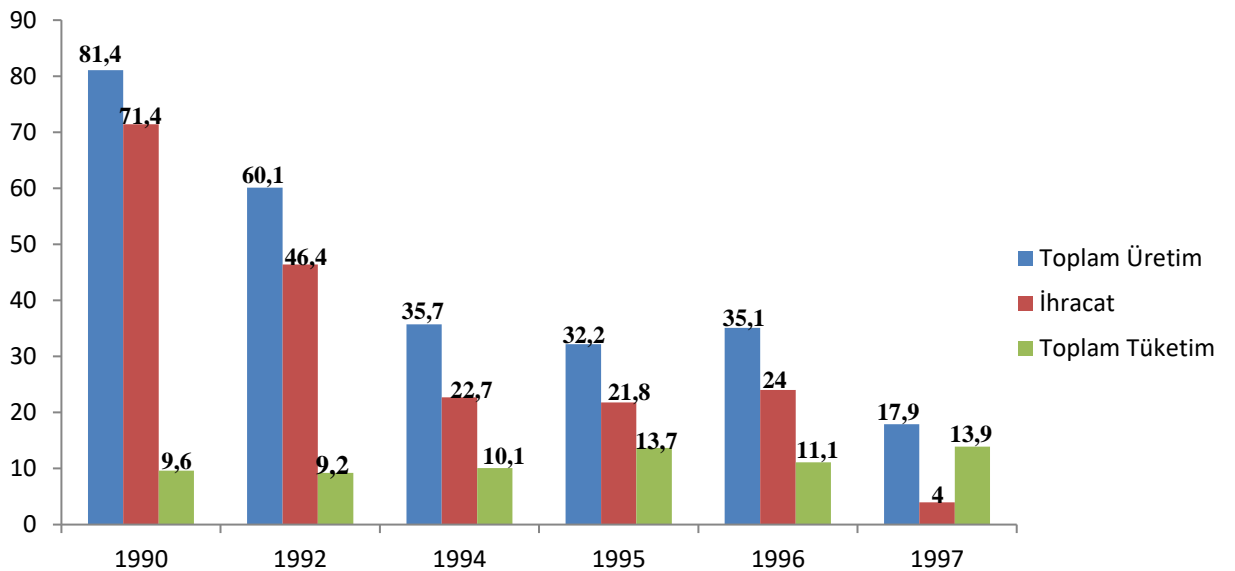
\*TİKA, 1999, s. 12

Türkmenistan ürettiği petrolün önemli bir kısmı olan 2,06 milyon tonunu ihraç etmektedir. Dolayısıyla Türkmenistan enerji ihtiyacı görece daha düşük düzeydedir. Bu bağlamda piyasa ekonomisine geçiş döneminin başlangıcında Türkmenistan dünyanın enerji ihtiyacının karşılanmasında önemli bir yer tutmaktadır.

**Grafik 3.***Türkmenistan'ın Geçiş Sürecinde Doğalgaz Üretimi (Milyon m<sup>3</sup>)\**

\*TİKA, 1999, s. 13

Türkmenistan'da doğalgaz geçiş sürecinde bağımsızlığını kazandığı ilk yıl en yüksek seviyededir. Daha sonra üretim kademeli olarak düşmektedir. 1991 yılında 84,348 milyon m<sup>3</sup>, 1992'de 60,102 milyon m<sup>3</sup>, 1993'de 65,317 milyon m<sup>3</sup>, 1994'de 35,722 milyon m<sup>3</sup>, 1995'de 32,264 milyon m<sup>3</sup>, 1996'da 35,175 milyon m<sup>3</sup>, 1997'de 17,318 milyon m<sup>3</sup> üretim yapılmıştır. 1997'de başlayan Doğu Asya Mali Krizi ülkelerin ithalatlarını etkilediği için üretim ve ihracat düzeyi düşüş göstermiştir. Ayrıca geçiş ekonomilerinin tipik özelliği olarak bir üretim kaybı yaşamaktadır.

**Grafik 4.***Geçiş Dönemi Türkmenistan'da Toplam Doğalgaz Üretimi, Tüketimi ve İhracatı (Milyar m<sup>3</sup>)\**

\* TİKA, 1999, s. 14

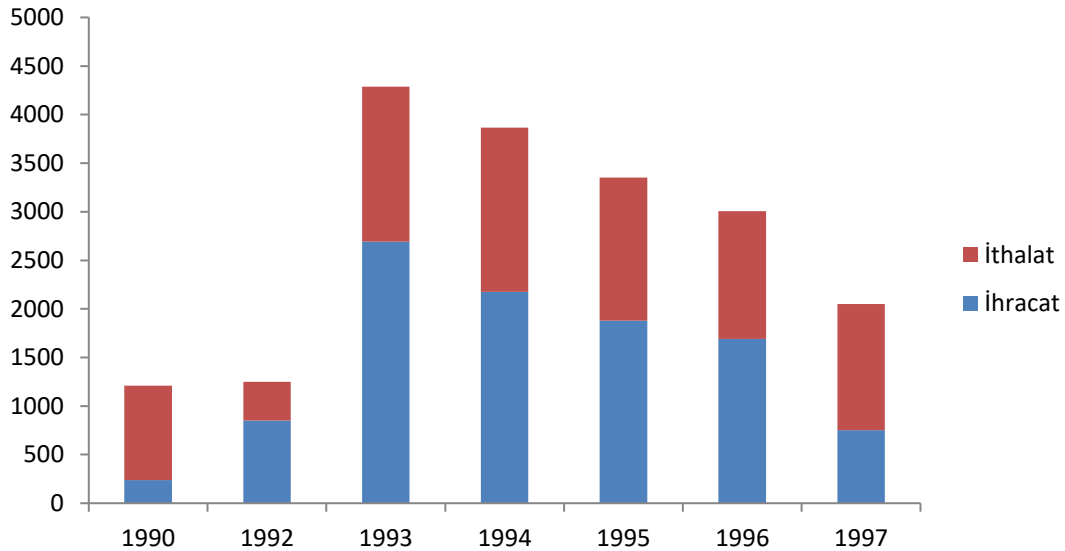
Grafik 4'ten anlaşılacağı üzere Türkmenistan SSCB'den koparak bağımsızlığını ilan ettiği dönemden itibaren geçiş sürecinde yıllar içinde önemli bir üretim kaybını yaşarken bu ihracatını da etkilemiştir. İhracatında da bu dönem kademeli bir düşüş gözlemlenmektedir. Dünya doğalgaz rezervleri bakımından önemli bir yerde bulunan Türkmenistan'ın gelişen

ekonomisi ile birlikte enerji ihtiyacı arttığı için toplam doğalgaz tüketimi ise kademeli olarak artmaktadır. Düşen üretim ve iç piyasada artan talep ile birlikte bunun doğal sonucu olarak ihracat azalmaktadır. Ağayev yaptığı bir çalışmada eski SSCB'nin dağılması sonucu ortaya çıkan 12 geçiş ekonomisi ülkesinde ihracata dayalı büyümenin gerçekleşmediği sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla Türkmenistan'da sadece hammadde ve enerji ihracatı beşeri sermayeye katkı yapmadığı için ilk yıllarda yaşam standardı düşmese de büyüme istenen seviyeye gelememiş tersine azalmıştır (Ağayev, 2011, s. 253).

Türkmenistan'ın bağımsızlığı kazandıktan sonra ilk yıllardaki yaşam standardının düşmeyişi onu diğer geçiş ekonomilerinden ayırmasını sağlamıştır. Zengin petrol ve doğalgaz yataklarının hemen işletmelere açılması bunun en önemli nedeni olmuştur. Fakat serbest piyasa ve demokrasi konusunda pek zorlama görmeyen Türkmenistan tam anlamıyla serbest piyasaya geçişi devlet kontrolü altında kademeli olarak yapmaya çalışmıştır. Bu yüzden de reform adı altında yapılan hukuki düzenlemeler serbest piyasa düzenini sağlamada yetersiz kalmıştır (Tandircioğlu, 2002, s. 220).

### Grafik 5.

*Türkmenistan'ın Geçiş dönemi Toplam İhracat ve İthalat Oranları (Milyon ABD Doları)\**



\* Tablo TİKA'nın 1999 Türkmenistan raporundan faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkmenistan henüz bağımsızlığını kazanmadığı 1990 yılında SSCB ülkeleri arasında yapılan ticaret sonucu 239 milyon ABD Doları ihracat yaparken ithalat 970 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Bu dönem Türkmenistan için büyük bir dış ticaret açığı oluşmuştur. Fakat 1992'den itibaren 1997'ye kadar ihracatı ithalatından hep yüksek olduğu için dış ticaret fazlası vermiştir. 1992'de ihracatı 850 milyon ABD Doları ithalatı ise 400 milyon ABD Doları olmuştur. 1997'ye gelindiğinde ithalat yine ihracatı geçmiştir. Bu yıl ihracat 751 milyon ABD Doları olurken ithalat ise 1,300 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir.



**Tablo 5.***Türkmenistan'ın Geçiş Dönemi Reel GSYİH Büyüme ve Enflasyon Oranları (%)*\*

Yıllar	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
<b>Büyüme</b>	- 6,9	2,0	- 4,7	- 5,3	- 10	- 18,8	- 8,2	- 8,0	- 26,1	4,2
<b>Enflasyon</b>	-	-	155	644	9750	1328	1262	446	21,5	19,8

\*EBRD Geçiş Raporu, 1999, s. 73-76

Türkmenistan 1995 yılına kadar reform yapmamıştır. Geçiş ekonomilerinin kronik diğer rahatsızlıkları olan büyüme düşüklüğü ve enflasyon oranının yüksekliğini Türkmenistan'da da görmek mümkündür. Özellikle 1991'de başlayan ve 1992'de itibaren kronik hale gelen enflasyon 1993 yılında % 9750 olan bir oranla çok yüksek seyretmiştir. 1998 yılına kadar hiper enflasyon dönemi yaşamıştır. 1997'den itibaren ise büyüme oranında büyük bir düşüş yaşanmıştır. 1997 yılında bu süreçte doğalgaz ve petrol üretimin en düşük seviyede olduğu ve ihracatın düştüğü unutulmamalıdır. 2009 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz dönemi eksi değerlere düşen bir enflasyon oranı yakalayan Türkmenistan 2010'dan itibaren yükselen fakat daha sürdürülebilir bir enflasyona sahip olmuştur. 2010 yılında 4,8 oranında olan enflasyon 2018'de 9,4 ve 2019'da 13,4 ile tekrar iki haneye çıkmıştır. Genel olarak 1998 yılına kadar üretim düşüklüğü ve verimsizlik yaşayan Türkmenistan'da büyüme gerçekleşmemiş tam tersine ekonomi küçülmüştür. Daha sonra petrol ve doğalgazın fiyatlarının uluslararası alanda yükselmesi ile birlikte istikrarlı bir büyüme yaşamıştır. 2018 ve 2019 yıllarında % 6,2'lik bir büyüme gerçekleşmiştir (Tradingeconomics, 2020; IMF, 2020).

Türkmenistan'da reform sürecinde "şok tedavisi" yöntemini değil "aşamalı yaklaşımı" benimsemiştir. Bu bağlamda Türkmenistan Cumhurbaşkanı tarafından " on yılda istikrar programı" ilan edilmiştir. 1992-1993 yılları arasında Türkmenistan Merkez Bankası ve ticaret bankalarının kurulması ve faaliyete geçmesi için yasal düzenlemeler yapılmıştır. Merkez Bankası cumhurbaşkanına sorumlu olarak diğer ticari bankalar arasındaki ilişkileri düzenlemekle görevlendirilmiştir. 1993 yılında KDV, gelir ve işlem vergileri yasaları kabul edilmiştir. Yabancı yatırımcıları çekmek için en az %30'u yabancı para cinsinden yapılan yatırımlardan ilk 3 yıl kazanç vergisi alınmamasına karar verilmiştir. 1996 yılında denetim yasası çıkarıldıktan sonra 1997 yılında 11 firma 70 tane de denetçi görev yapmaya başlamıştır (Işık, 2001, s. 39-45).

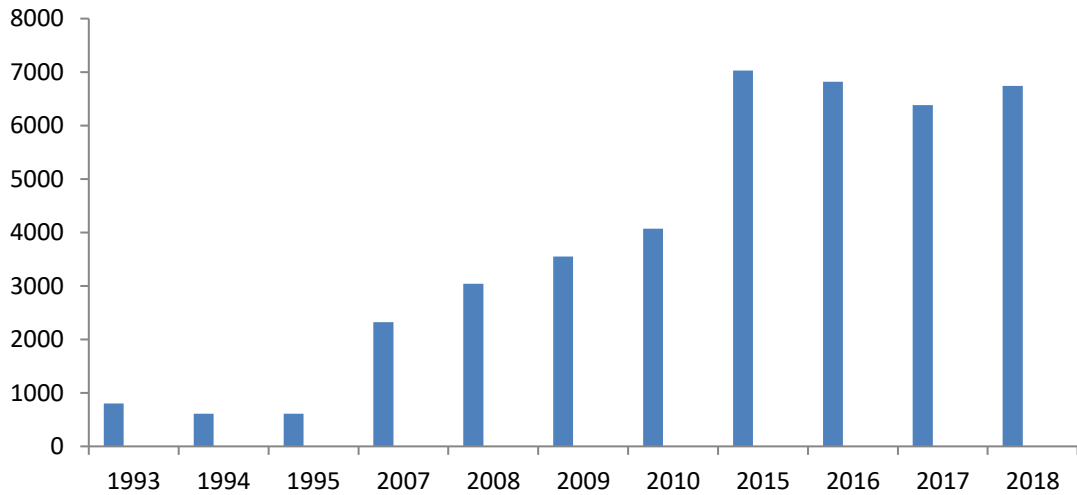
1992 yılından itibaren Türkmenistan kamunun mülkiyetinde bulunan konutların özelleştirilmesi için düzenlemeler yapmıştır. Boşta duran "kolhoz" arazilerinin (SSCB dönemi kolektif tarımla uğraşanlara ayrılan toprak) bir kısmı ve fabrikaların kiralanmasına karar verilmiştir. 1999'a kadar 500'den az çalışanı olan işletmelerin özelleştirilmesine, 500'den fazla çalışan olan işletmelerin ise hisse senedi satışı ile sermaye artışına gidilmesine karar verilmiştir. 1999'da yapılan incelemede ülkedeki işletmelerin % 80'inden fazla özel girişimcilere geçmiştir (Tandircioğlu, 2002, s. 221-222). Fakat özelleştirme açısından Türkmenistan hala istenen seviyede değildir. 2000'li yıllara gelirken GSYİH'da özel sektörün payı %15'dir. Bu oranla geçiş ekonomileri içinde Belarus ve Tacikistan ile son sırayı paylaşmaktadır. 2010'larda ise %25 ile geçiş ekonomileri içinde yine son sırada yer almıştır. (EBRD, 2010, s. 4).

Türkmenistan 2010'lu yıllara gelindiğinde hala geçiş ekonomileri içinde en az reform yapan ve reformlara geç başlayan ülke konumundadır. Mayıs 2010'da hükümet Türkmenistan'ın Sosyo-Ekonomik Ulusal Kalkınma Programını kabul etmiştir. Rekabetin

sağlanabilmesi daha fazla kurumsal ve piyasaları ilgilendiren reformların yapılacağı taahhüt edilmiştir. İlk defa KOBİ'lerin özelleştirileceğine kalkınma programında yer verilmiştir. Bazı kamu kurumlarının varlıkları özelleştirilmeye başlanmıştır. Bankacılık ve finans sisteminin şeffaflığı için yasalar çıkarılmıştır. Türkmenistan 2010 yılı Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın verilerine göre yine 1,08 ortalama ile geçiş ekonomileri içinde reformları gerçekleştirmek bakımından son sıradadır. En büyük eleştiriler Türkmenistan'ın büyük bir geçiş boşluğu yaşaması üzerine olmuştur. Reformlar gerçekleşemediği için şeffaf olmayan devlet şirketlerinin pazardaki hakimiyeti devam etmektedir. Düşük iç tarifeler kurumsal yapılanmayı zayıflatıp enerji verimliliğini düşürmektedir. Yerli fosil yakıtların devlet tarafından desteklenmesi ve nükleer enerji isteği yenilenebilir enerji projelerini engellemektedir. Pazara girişte hala işletmelere zorluk çıkmakta bu yüzden iş yapma davranışları diğer ülkelere göre daha düşük kalmıştır. Bankacılık reformu ve faizlerin serbestleşmesi bakımından 1 ortalama ile Türkmenistan bu kategoride de son sırada yer almaktadır (EBRD, 2010, s. 1-13).

### Grafik 6.

*Türkmenistan'da Kişi Başına Düşen Gelir (ABD Doları)\**



\*Dünya Bankası, 2018

Kişi başına düşen gelir yeni devletin ilk yıllarında düşük düzeyde seyretmiştir. 1993 yılında 800 Dolar olan gelir, 1994'te 610 Dolar'a düşmüştür. 2000'li yıllardan itibaren tekrar yükselen kişi başına düşen milli gelir, 2010 yılında 4.070 Dolar'a 2015'te ise 7.030 Dolar'a çıkmıştır. Fakat 2015'ten sonra dünya enerji piyasasının volatilitésinin yüksekliği, Doların uluslararası alanda çok değerli oluşu 2018'de gelirinin 6.740 Dolara düşmesine neden olmuştur. Türkmenistan'ın GSYİH'sı ilk dönemleri dışında sürekli artış göstermiştir. 1991'de 3,208 milyar dolar olan GSYİH, 1992'de 3,201 milyar Dolar, 2014'te 43,524 milyar Dolar, 2018'de ise 40,761 milyar Dolar olmuştur (Dünya Bankası, 2018).

### 3. 3. Türkmenistan'da Geçiş Dönemi Kent ve Çevre

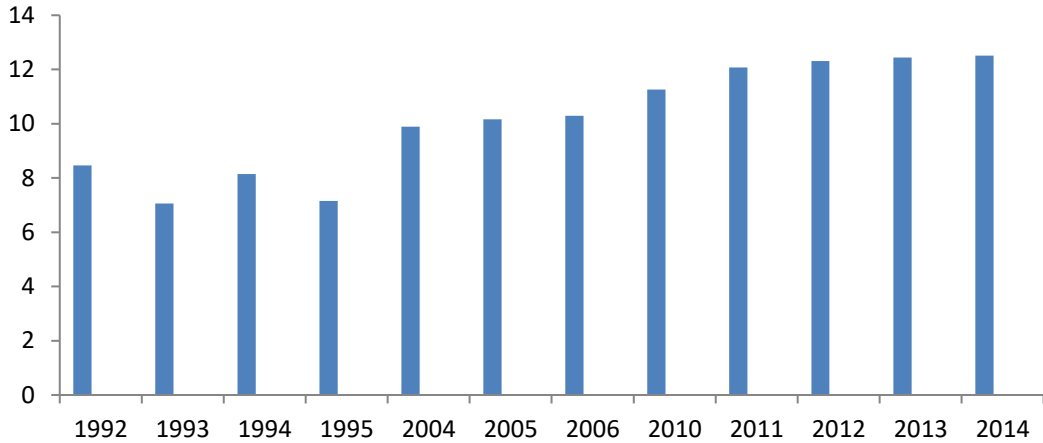
Çevre ve çevre sorunları aslında kapitalist ve sosyalist ekonomilerin etkilerine indirgenemeyecek derecede önemli küresel olgulardır. Sosyalist ekonomiler açısından yaşanan çevre tahribatı ancak SSCB'nin etkisi kırıldıktan sonra ortaya çıkmış ve ulusal bağımsızlıklarını kazanan devletler gelişebilmek için daha fazla çevre sorununa neden olmuşlardır. Türkmenistan için en önemli çevre sorunları Hazar Denizinin kirlenmesi ve Aral Gölü'nün kuruması olduğu anlaşılabilmektedir.

Hazar Denizi'nin çevresinde bulunan beş ülke uzun yıllar kıta sahanlığı sorunu yaşamışlardır. Bu kadar tartışmalı bir deniz olmasının nedeni zengin petrol ve doğalgaz yataklarına sahip olmasıdır. SSCB dağıldıktan sonra Türkmenbaşı, Bakü, Lenkaran, Astrahan, Aktav gibi şehirler Hazar Denizi'nde liman şehirleri oldukları için burada çok sayıda petrokimya endüstrisi kurulmuştur. Endüstri işletmeleri uzun yıllar atıklarını arıtmadan denize akıtmışlardır. Geçiş dönemi ülkeler daha fazla gelir elde etmek için üretimlerini arttırmış, Hazar Denizi'ndeki kirlilik SSCB öncesini geçmiştir. Kıyıdaکی sanayi kuruluşlarının bıraktığı zehirli atıklar yaklaşık olarak 0,3 km<sup>3</sup> kadardır (Şamgunova, 2006, s. 122). Fenol oranı Hazar Denizinde olması gerekenden 33 kat, petrol oranı ise 18 kat daha fazla çıkmıştır. Denize kıyısı olan ülkelerin plajlarından kirlilik nedeniyle girilememektedir (Zengin, 2002, s. 83).

Volga, Kura Nehirlerinin getirdiği atıklar da Hazar Denizi'ne akmaktadır. Orta Asya'nın kurak iklimi nedeniyle oluşan erozyon Hazar Denizi'nin bir başka kirlilik sebebi olmuştur. Türkmenistan'ın Karaboğaz Körfezine bent yapması sonucu buharlaşmayla birlikte su azalmış tuz dibe çökmüştür. Çöken tuz rüzgarla çevreye yayılınca etrafındaki verimli araziler de çoraklaşmış ve hayvanlar da hastalanmıştır (Ökmen, 2001, s. 235-243). Toprakların bilinçsiz ve çok sulanması da topraklarda tuz birikmesine neden olduğu için verim kaybı yaşanmıştır. Drenaj yapılmaması tuzluluk oranını arttıran bir başka etmen olmuştur (Yıldız, 2012, s. 25).

Türkmenistan'ın en önemli çevre sorunu yaşadığı yer ise Daşhavuz ya da Daşoğuz Bölgesi olmuştur. Bu bölgenin Aral Gölü'nü ilgilendiren su yollarında olması önemli bir hale gelmesini sağlamıştır. Aral Gölü için 1992 yılında bağımsız olarak ekolojik bilinçlendirmeyi amaçlayan "Daşhavuz Ekoloji Kulübü" kurulmuştur. Ayrıca Türkmenbaşı şehrinin ağaçlandırılması için kararnamesi çıkarılmıştır. Aral Gölü "Kızılorda Su Toplama Tesisi", "Fergana Vadisi" kanalı ve diğer yapılan barajlar gibi uygulamalarla Seyhun ve Ceyhun Nehirlerinden su toplayamaz hale gelmiştir. SSCB dağılınca gölü çevreleyen ülkeler gölü daha hoyratça kullanmaya başlamışlardır (Ökmen, 2001, s. 244-248). Türkmenistan açısından ise 1200 km olarak başta oluşturulan "Karakum Kanalı" kirliliğe yol açmıştır. Kanal bugün 1375 km uzunluğuyla dünyanın en büyük kanallarından birisi olmuştur (Micklin vd., 2011, s. 306). Türkmenistan SSCB döneminden beri pamuk üretiminin merkezlerinden biri olmuştur. Bağımsızlığını kazandıktan sonra bu durum devam etmiştir. Dolayısıyla Orta Asya'nın kurak topraklarında Türkmenistan pamuk üretebilmek için göle giden su kaynaklarını sulama amaçlı kullanmıştır.

1993'de Türkmenistan 32 Milyon Manat'ı, 1994'te ise 57 Milyon Manat'ı Aral Gölü'nü kurtarmak için ayırmıştır. Ayrıca Türkmenistan Daşhavuz bölgesine 4000 km uzunlukta su ihtiyacı için su boru hattı yapıp işletmeye açmıştır. Gölün kaynaklarına yapılan müdahaleleri ve gölün durumunu görüşmek üzere gölün komşuları olan ülkeler 1997'de bir toplantı düzenlemişlerdir. Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan ve Özbekistan bu toplantıda gölün geleceğini konuşarak, önlem almaya çalışmışlardır (Ökmen, 2001, s. 248). Dünya Bankası, Küresel enerji Fonu, Asya Kalkınma Bankası gibi kuruluşların desteği ile bu beş ülke "Uluslararası Aral Gölü'nü Kurtarma ve Koruma Komitesi" oluşturulup "IFSA" adında bir fon oluşturmuşlardır. Böylece kurtarma projeleri için finansal destek sağlanmıştır (Allahverdiyev, 2015, s. 79). IFSA için en son toplantı 2018 yılında yapılmıştır. Türkmenistan ayrıca çevreyi koruma konusunda 1993'de "Osimlik Dünyesini Goromak ve Rejeli Peydalanmak" kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla bitki alemini koruyarak onlardan düzenli faydalanmak amaçlanmıştır. 1997'de aynı kanun hayvanlara yönelik olarak çıkarılmıştır (Babayev & Gurbandurdiyev, 2002, s. 106).

**Grafik 7.***Türkmenistan'da Kişi Başına Düşen Karbondioksit Emisyonu (Ton)\**

\*Dünya Bankası, 2018

Türkmenistan'da kişi başına düşen emisyon hacmi 1996-1998 yılları hariç sürekli yükselmiştir. Bağımsızlığını kazandığı ilk yıllardan beri gerçekleşen ekonomik gelişme paralelinde karbondioksit salınımı da artmıştır. 1992, 1993, 1994 ve 1995 yıllarında sırasıyla 8,469 ton, 7,06 ton, 8,149 ve 8,08 ton olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında kişi başı 10,293 ton karbondioksit salınımı 2014'te ise 12,517 ton olmuştur. Kendisi bir fosil yakıt üreticisi olan Türkmenistan'da yenilenebilir enerjiye destek olunmadığı için emisyon hacmi artmaya devam etmektedir.

Yüzölçümü olarak 488.100 km<sup>2</sup> alana sahip olan Türkmenistan'ın 375.000 km<sup>2</sup>'si çölden oluşmaktadır. Bu durum ülkenin tarım alanlarını ve yerleşim alanlarını sınırlandırmaktadır. Günümüzde nüfusunun %52,5'i kentlerde yaşayan Türkmenistan'da kentleşme oranı düşük düzeydedir. Bağımsızlığını kazandığı sürece bakıldığında nüfusun kır kent dağılımı az değişiklik göstermiştir. 1980'li yıllarda şehirlerde nüfusun %47,7'si yaşarken 1997'de kentte yaşayan sayısı düşmüş ve %45,4 olarak gerçekleşmiş daha sonra düşük düzeyde artış göstermiştir. Nüfusun büyük kısmı başkent Aşkabat ve çevresine toplanmıştır. Bu yüzden Aşkabat Türkmenistan için çok önemlidir (Tatlılıoğlu, 2002, s. 813).

Türkmenistan toplumunun farklı aşiretlerden oluşması, göçebe yaşam tarzı, yerleşmek için mekanın kısıtlı olması kent ve kentleşme olgusunun yaşam alanlarını etkilemesi yönünde tartışma yaratmıştır. Türkmenistan topraklarının Çarlık Rusya tarafından işgal edilmesiyle birlikte başlarda savunma için kurulan Aşkabat büyümeye başlamıştır. SSCB'nin kurulmasıyla Sovyet Türkmenistan'ın başkenti de Aşkabat olmuştur. Sovyet merkezi yönetimi cumhuriyetlerinde hakimiyetini tesis etmek için kentlerini sosyalist kent formunda imara girişmiştir. Başta Aşkabat olmak üzere büyük kentlerde kamusal binalar, meydanlar, heykeller yapılarak gücünü göstermeye çalışmıştır. Fakat Sovyet merkezi yönetimi eski yerel yaşam tarzına dokunmayınca sömürü kentlerinde ortaya çıkan "iki kent iki millet" yapısı oluşmuştur. Böylece büyük kamu binaları ve meydanlarla birlikte bunların çevresinde eski tip yerel yerleşim alanları kalmıştır. Ayrıca göçebeler yerleşik yaşama zorlanarak kontrol altına alınmışlardır (Kavuncu, 2014, s. 245-246).

**Tablo 6.**  
*Türkmenistan'ın Yerel İdari Yapısı\**

Balkan Vilayeti	Ahal Vilayeti	Marı Vilayeti	Lebap Vilayeti	Daşhavuz Vilayeti
<b>İlçeler</b>				
Türkmenbaşı	Baherden	Wekilbazar	Darganata	Saparmurat Türkmenbaşı
Gazancık	Göktepe	Marı	Danew	Aktepe
Esengülü	Aşkabat	Sakarçage	Bonuzun	Köhneürgeç
Garrıgala	Gawers	Niyazov	Çacov	Yılanlı
Gızılarbat	Kaka	Karakum	Farap	Boldumsaz
Çeleken Şehir Hakimliği	Tejen	Yölöten	Sayat	Gubadağ
Nebitdağ Şehir Hakimliği	Babadayhan	Türkmengala	Sakar	Daşhavuz
	Sarahs	Murgap	Garabekewül	Tagta
		Tagtabazar	Halaç	
		Guçgı	Hojambaz	
		Bayramali	S. A. Niyazov	
			Çarçannı	
			Kerki	

\*TİKA, 1999, s. 8

Türkmenistan'ın yerel idari bölümlenmesi temelde 5 bölge ve alt şehirlerden oluşmaktadır. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Türkmenistan Sovyet döneminden kalan kent yapısını değiştirmemiştir. Fakat kentlere yansıyan ulus devlet olma ve serbest piyasaya geçme sürecinin izleri olmuştur. Kısmen de olsa yapılmaya çalışılan özelleştirmeler daha önce ekonomik olarak var olan eşitsizliği daha da artmıştır. Orta sınıfın yaratılamaması kent yaşamının ve kentleşmenin farklılaşmasına neden olmuştur. Sosyal politikaların yetersiz kalması, ekonominin doğalgaz, petrole birlikte inşaat sektörüne dayanması geçiş ekonomisi olarak serbest piyasaya geçişin serbest olarak değil politik olarak gerçekleştiğinin karşılığı olmuştur (Kavuncu, 2014, s. 247-248).

#### 4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Ekonomik sistemini değiştirmeye çalışan ülkeler geçiş ekonomileri olarak adlandırılmaktadırlar. Mevcut alışılmış koşulların değiştirilerek başka koşullara geçiş belli bir zamanı ve reformları gerektirmektedir. 1980'lerin sonuyla kapitalizmin dünya hakimiyeti

tescillenmiş ve SSCB yıkılmıştır. SSCB'nin etkisiyle sosyalist bir ekonomi modeline sahip ülkeler bu sistemi bırakarak ekonomilerini, hayatlarını küresel sermayeye açmak zorunda kalmışlardır. Genel olarak dört grupta toplanan bu ekonomilerini geçişini kolaylaştırmak için "Washington Mutabakatı" adı altında birtakım reform önerileri sunulmuştur. Bu reform dizisini hızlı bir şekilde "şok tedavisi" olarak uygulayan Polonya olmuştur. Bazı ülkeler Polonya'yı takip ederek hızlı bir şekilde reform sürecini uygulamıştır. Macaristan gibi bazı ülkeler ise kademeli bir reform sürecini seçmişlerdir. Tüm geçiş ekonomileri reformları uygulamasalar bile birtakım sorunlarla karşılaşmışlardır. Üretim ve hayat standardı düşmüş ekonomik göstergeler geriye gitmiştir. Sistem değişimi kolay olmamıştır. Fakat Avrupa Birliği'ne giriş süreci Orta Avrupa ülkelerini cesaretlendirmiştir. 2000'li yıllardan itibaren Avrupa ülkelerinin geçişi başarılı bir hale gelmiştir.

SSCB dağıldıktan sonra bağımsızlıklarını kazanan tüm ülkeler birer geçiş ekonomisi olarak adlandırılmaktadır. Bölgesel olarak geçişi en sancılı yaşayan ise Orta Asya ülkelerinin ve Belarus'un olduğu anlaşılmaktadır. Başarısızlıkların nedeni olarak bu ülkelerin reform sürecini ağırdan almaları, Avrupa'da bulunan reform ve reformların uygulanış kültürünün bu ülkelerde olmayışı gösterilmiştir. Orta Asya ülkelerinden Türkmenistan geçiş ülkeleri içinde Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası verilerine göre birçok geçiş göstergesinde son sıradadır. Türkmenistan bağımsızlığını kazandıktan sonra reform yapmamıştır. Türkmenistan'ın reformlarda gecikmesinin nedeni geçiş ekonomilerinin tersine ilk yıllarda üretim kaybı yaşamamasıdır. Hatta doğalgaz ve petrol üretimini daha çok arttırmıştır. Bu bağlamda hayat standardında kayıp yaşamamıştır. Fakat 1990'ların ortasından itibaren ekonomik göstergeleri geriye gitmeye başlayınca 1995'den sonra reform çalışmalarına başlamıştır. 2010'lu yıllarda da hala ekonomik otoritelerce birçok eleştiri alan Türkmenistan'ın serbest piyasasında devletin hakimiyeti hep sorun yaratmıştır. Özelleştirmeleri yeterince iyi yapamadığı vurgulanan Türkmenistan ekonomisinde özel sektörün payı hep çok düşük kalmıştır. Devletin kontrolü altında işletilen doğalgaz ve petrol yataklarından elde edilen gelirle Türkmenistan kentleri modern yapılarla donatılmıştır. Bu bağlamda kentleşme oranı düşük olsa da başkent Aşkabat önemli bir merkezdir. Ekonomik gelişmenin ışığında petrol, doğalgaz üretimi ve tüketimi desteklenmekte kişi başına düşen karbondioksit emisyonu artmaktadır.

Geçiş ekonomilerinin çoğu serbest piyasa düzenine başarı ile entegre olduğu söylenebilir. Hala geçiş sürecini yaşayan Türkmenistan gibi ülkelerin serbest piyasa düzenini sağlamak için ortaya koydukları reformları başarılı bir şekilde uygulaması gerekir. Özel teşebbüsün önündeki yasal engellerin kaldırılıp kurumsal iş yapabilme kapasitesinin artırılması sağlanabilmelidir. Devlet yönetimi dahil tüm kurumların şeffaf, hesap verebilir bir anlayışla yönetişimi uygulaması gerekmektedir.

## KAYNAKLAR

- Ağayev, S. (2011). İhracat ve ekonomik Büyüme İlişkisi: 12 Geçiş Ekonomisi Örneğinde Panel Eşitlik ve Panel Nedensellik analizleri. *Ege akademik Bakış Dergisi*, 11(2), 241-254.
- Allahverdiyev, A. (2015). Orta Asya Su Sorunu. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/Türk Dünyası İşletme Fakültesi Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Bölümü, Bakü.
- Babayev, A. & Gurbandurdiyev, G. (2002). *Türkmenistan'ın Fiziki Coğrafyası*. Aşkabat: Türkmen Devlet Neşriyatı.
- Berelowitch, W. (1993). Doğu Avrupa ve BDT. Ekonomik Geçiş. Hakkı Devrim (Ed.), *Thema Larousse Tematik Ansiklopedi* (ss. 88-97), Cilt: 2, İstanbul: Milliyet Gazetecilik A.Ş.

- Boettke, P. J. & Leeson, P. T. (2003). Is the Transition to the Market too Important to be Left to the Market? *Institute of Economic Affairs, Wiley Blackwell*, 23(1), 33-39.
- Bulut, R. (2019). Geçiş Ekonomileri ve Ülkeleri, *Göller Bölgesi Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 6(70), 57-63.
- Dünya Bankası, (2018). Türkmenistan Verileri. *Databank*, Erişim Tarihi Mayıs 1, 2020, <https://data.worldbank.org/country/turkmenistan>
- EBRD, (1999). *Transition Report 1999: Ten Years of Transition*, United Kingdom: Ventura, Litho Limited.
- EBRD, (2010). *Transition Report 2010: Ten Years of Transition*, United Kingdom: Ventura, Litho Limited.
- Egeli, H. A. & Egeli, H. (2008). Bir Geçiş Ekonomisi Olarak Kırgızistan'ın Dış Borçlarının Sürdürülebilirliği. *Sosyoekonomi Dergisi*, 7(7), 11-25.
- Exeter, J. & Fries, S. (1998). The Post-Communist Transition: Patterns and Prospect. *IMF Finance and Development Magazine*, 35(3). Erişim Tarihi Nisan 20, 2020, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1998/09/exeter.htm#author>
- IMF, (2000). Transition: Experience and Policy Issues. *World Economic Outlook 2000, Chapter III*, Erişim Tarihi Nisan 18, 2020, [https://www.imf.org/~media/Websites/IMF/imported-flagship-issues/external/pubs/ft/weo/2000/02/pdf/\\_chapter3pdf.ashx](https://www.imf.org/~media/Websites/IMF/imported-flagship-issues/external/pubs/ft/weo/2000/02/pdf/_chapter3pdf.ashx)
- IMF, (2020). Türkmenistan Verileri. *Dünya Ekonomik Görünümü*, Erişim Tarihi Nisan 22, 2020, <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPRPCH@WEO/OEMDC/TKM>
- Işık, A. (2001). Türkmenistan'da Gerçekleştirilen Reform Hareketi. *Avrasya Dosyası Dergisi*, 7(2), 39-57.
- Işık, A. (2006). Serbest Piyasaya Geçiş Ekonomilerinde Gerçekleştirilen Reform Hareketi ve Türkmenistan Örneği. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Bursa.
- Jantsan, S. (2013). Geçiş Ekonomilerinde Reform Sürecinin Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat anabilim Dalı, Ankara.
- Katchanovski, İ. (2000). Divergence in Growth in Post-Communist Countries. *Journal of Public Policy*, 20(1), 55-81.
- Kavuncu, A. Ç. (2014). Aşgabat. Murat Yılmaz ve A. Çolpan Kavuncu (Ed.), *Türk Dünyası Başkentleri: Ankara, Almatı-Astana, Aşgabat, Bakü, Bişkek, Duşanbe, Lefkoşa, Taşkent* (ss. 189-246), Ankara: SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti.
- Micklin, P.; Aladin, N. V. & Plotnikov, İ. (2011). *The Aral Sea: The Devastation and Partial Rehabilitation of A Great Lake*, Heidelberg: Springer Science & Business Media.
- Ökmen, M. (2001). Türkmenistan'da Çevre Sorunları. *Avrasya Dosyası Dergisi*, 7(2), 235-249.
- Ramazanoğlu, G. & Acar İ. A. (2007). Bir Geçiş Ekonomisi Örneği Olarak Kırgızistan: Siyasi, ekonomik ve Toplumsal Yaklaşımlar. *Review of Social, Economic & Business Studies*, 7(8), 385-402.
- Şamgunova, M. (2006). Kazakistan'ın Tehdit Algılamaları ve Bölgesel Güvenlik Politikaları. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

- Tandırcıoğlu, H. (2002). Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme. *Dokuz Eylöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 198-226.
- Tatlılıoğlu, D. (2002). Türkmenistan'da sosyal Yapı. H. Celal Güzel ve Salim Koca (Ed.), *Türkler Ansiklopedisi* (ss. 808-814), Cilt:19, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- TİKA, (1999). *Türkmenistan Ülke Raporu*. Serhat Küçükkurt (Ed), Ankara: T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı.
- Tradingeconomics, (2020). Türkmenistan Verileri. *Yıllık Büyüme*, Erişim Tarihi Nisan 30, 2020, <https://tr.tradingeconomics.com/turkmenistan/gdp-growth-annual>
- Yıldız, D. (2012). *Orta Asya'daki Saatli Bomba: Su Sorunu*, İstanbul: Truva Yayınları.
- Yurdadoğ, V.; Akça, H. & Ünlükaplan, İ. (2016). Geçişin 25. Yılında Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Dönüşüm Sürecini Özelleştirme ve İktisadi Özgürlükler Açısından Değerlendirme. *Eurasian Academy Of Sciences Eurasian Business & Economics Journal*, (4), 100-121.
- Zengin, E. (2002). Azerbaycan'da Su Kirliliği. *Kafkas Üniversitesi Dergisi*, (10), 73-92.



## **BİLGİ TEKNOLOJİLERİNİN İŞLETME YÖNETİMİNDEKİ YERİNE İLİŞKİN KIRKLARELİ İLİNDE BİR ARAŞTIRMA**

**Dr. Öğr. Üyesi Serdar CANBAZ<sup>1</sup> Öğr. Gör. Emel POYRAZ Öğr. Gör. Gülsen DEMİRKOL GEROĞLU**

Kırklareli Üniversitesi  
serdarcanbaz@klu.edu.tr

Kırklareli Üniversitesi  
emel.cinar@klu.edu.tr

Kırklareli Üniversitesi  
gulsen.geroglu@klu.edu.tr

### **Özet**

Gelişen teknoloji işletmelerin iş yapış şekillerine etki ederek yapılarını ve çalışma düzenlerini yeniden şekillendirmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak çoğu işletme yönetimine ait uygulamalar yerine getirilmekte ve artan bir ivme ile işletmelerde uygulama alanı olarak bilgi teknoloji uygulamaları yer almaktadır.

Bu çalışmanın amacı, bilgi teknolojilerinin işletme yönetimindeki kullanımına yönelik tespit gerçekleştirmektir. Çalışmada öncelikle, bilgi teknolojilerine ilişkin literatürde kuramsal çerçeveye değinilerek daha önceden yapılmış araştırmalar irdelenmiş ve ardından konuyla ilgili alan araştırması sunulmuştur.

Araştırma Kırklareli ilindeki işletmelerde gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak anket yöntemi uygulanmıştır. Araştırmaya ait örnekleminin özelliklerini ortaya koyabilmek için tanımlayıcı istatistiksel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Bilgi teknolojilerinin kullanımına yönelik geliştirilen ölçek üzerine faktör analizi yapılmıştır. 5 faktörde incelenen bilgi teknolojileri kullanımı sonuçlarının demografik özelliklerdeki farklılaşmaları ve kendi aralarındaki ilişkiler modellenerek irdelenmiştir. Gruplar arasındaki farklılıkları test etmek için bağımsız gruplarda t testi ve ANOVA testi kullanılmış, modeller için ise çoklu regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak mevcut örneklemden işletmelerin bilgi teknolojilerini kullanmaya ve gittikçe artan bir uyum gerçekleştirmeye çalıştıkları söylenebilir.

**Anahtar Kelimeler:** İşletme, Yönetim, Teknoloji

## **RESEARCH RELATED TO THE PLACE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN BUSINESS MANAGEMENT**

### **Abstract**

The developing technology affects the way businesses do business and reshapes their structures and work patterns. You can implement business management applications that you can use in information and communication technologies, and information technology as an application area in use with increasing momentum.

The aim of this study is to make determinations for the use of information technologies in business management. In the study, the theoretical framework of information technologies was mentioned in the literature and previous research essays were examined and then field research on the subject was presented. The research was carried out in businesses in Kırklareli province. The survey method has been applied as a data collection tool. Identifying statistical analysis methods were used to reveal the characteristics of the sample of the study. Factor analysis was carried out on the scale developed for the use of information technologies. The differentiation of the results of the use of information technologies examined in 5 factors in

---

<sup>1</sup> Sorumlu Yazar

demographic characteristics and relationships between themselves were modeled and examined. t-test and ANOVA test were used in independent groups to test differences between groups, and multiple regression analyses were performed for models. As a result, it can be said that businesses in the current sample are trying to use their information technology and adapt to a growing level.

**Keywords:** Business, Management, Technology

## 1. GİRİŞ

Gelişen teknoloji, iletişim ve ticaret hacmi ile birlikte günümüz rekabetçi piyasasında işletmelerinin kurumsal hedeflerine ulaşabilmek, faaliyetlerinde mükemmelliği yakalayabilmek, yeni hizmet ve ürünler geliştirmek, karar verme süreçlerini etkinleştirip rekabet avantajı sağlayabilmek için enformasyon teknolojilerini ve sistemlerini kullanma gerekliliği doğmuştur. Günümüzde işletmelerin yönetimlerinde ve diğer fonksiyonlarında, hizmet ve faaliyetlerinin yürütülmesinde hızlı ve etkin kararların alınabilmesi için bilgiye erişimin olabildiğince hızlı gerçekleşmesi gerekliliği örgütlerin gelişen her türlü teknolojiye yararlanmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Özellikle 1990'lardan sonra ivme kazanan bilgi teknolojilerindeki gelişmeler; bilginin etkin ve verimli kullanımının sağlanması gerek büyük gerekse orta ve küçük ölçekli işletmelerde, ara-yüz şeklinde bilgi teknolojileri uygulamalarını günümüzde zorunlu hale getirmiştir. Nitekim bilgi teknolojileri uygulamaları ile insanın üzerindeki yükün hafifletilerek bilgiyi saklayıp ulaşımda çeşitli bilgisayarları ve elektronik aygıtların kullanılması (Karakaya, 1994, s.61) giderek artan düzeyde işletmelerin söz konusu bu uygulamalara yönelmesini sağlamaktadır.

Sanayi devrimi sonrası endüstrileşmenin ivme kazanması sonrası yaşanan hızlı değişimler bireyin günlük rutininin ekonomiyeye, uluslararası ilişkilerden bankacılık sistemine, yeni üretim sistemlerinden pazarlama olanaklarına, eğitim sisteminden insanlar arasındaki beşerî münasebetlere kadar bir dizi değişim ve dönüşüme neden olmuştur. Böylelikle (özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında) artık endüstri toplumundan bilgi toplumuna doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Bilgi toplumunda, sanayi toplumunda ön planda olan maddi ürünler yerine, bilgi teknolojileri ile sağlanan bilgi üretimi önem kazanmaktadır. Sanayi toplumuna geçişin temel argümanı buharlı makinelerin kullanılmaya başlanması olurken, bilgi toplumuna geçişte bilgisayarlar, iletişim teknolojisi, mikro elektronik, robotlar vb. gibi hayatımıza sonradan giren yeni makine ve malzemelerin üretimi etkindir (Bensghir, 1996, s.12). Nitekim bilgi toplumunun doğuşunda en büyük pay bilgi ve bilgi teknolojilerine aittir. Bilgi toplumu, ikinci dünya savaşı sonrası dönemde ABD, Japonya ve kimi Batı Avrupa ülkeleri gibi gelişmiş ülkelerde bilgi teknolojileri tarımda, sanayide, hizmet sektörlerinde, eğitimde, sağlık ve iletişim gibi her türlü alanda gittikçe artan kullanımı ile dikkat çekmektedir (Yüksek, 2013, s.55).

Bilgi teknolojileri, bilginin sağlanması, analizi edilmesi, depolanması, yayılması ve uygulanması süreçlerinde yararlanılan bilgisayar, elektronik ve iletişim teknolojilerindeki en yeni ve güncel gelişmelerin hepsini kapsayan bir kavram biçiminde tanımlanmaktadır (Buhalis & Main, 1998; Yüksek, 2013, s.56). Bilgi teknolojileri genel olarak bilgi kaynaklarına erişmek, paylaşmak ve kullanmak için elektronik araçlardan yararlanmayı mümkün kılan uygulamaların tümü (Yahyagil, 2001, s.6) olarak adlandırılmaktadır. En genel ifadeyle ise bilgi teknolojileri "bir bilginin toplanması, bu bilginin işlenmesi, saklanması ve gerektiği zaman herhangi bir yere iletilmesi veya herhangi bir yerden bu bilgiye erişimini, bugün için elektronik, optik ve benzeri teknikler ile otomatik şekilde sağlayan teknolojilerin bütünü" şeklinde tarif edilebilir (Kendirli & Konak, 2014, s.108). Bir işletmenin görev ve amaçlarını hayata geçirebilmek için ihtiyaç duyduğu bilgiyi organize edecek kaynakları bütünleştiren bir kavram (Griffin, 1996, s.667) olarak ifade edilebilen bilgi teknolojisinin en net tanımını "Ana sistemlerden mikrobilgisayarlara

dek uzanan bilgisayar temelli tüm bilişim sistemleri” (Powell & Dent, 1997, s.377-378) şeklinde ifade etmek mümkündür.

Bilgi teknolojisinin kullanımı değerlendirildiğinde en belirleyici unsur olarak sosyal varlık olan insan ile karşılaşılır. İnsanların bilgi teknolojisinin gelişmesi ve kullanılması karşısındaki davranış ile tutumları, onu kabul ettiği ya da etmediği veya kullanıp kullanmamaya çalışmasının bir göstergesi olarak algılanabilir. Bu noktada bazı sorular göze çarpar (Özer vd., 2010, s.3280):

1. Bilgi teknolojisini kullanan ya da kullanacak kimse ona direnç gösterecek midir? Eğer dirençle karşılaşılacaksa altında yatan neden veya nedenler neler olabilir?

2. Bilgi teknolojisini kullanan kimse onu kabul edip kullanıyorsa bunun altında yatan neden veya nedenler neler olabilir?

3. Bilgi teknolojisini kullanan kimse gelecekte de kullanımını sürdürecektir midir?

Günümüzde çok sayıda firmanın yer aldığı küresel pazarda işletmelerin bilgi teknolojilerine yatırım yapma kararının sağlayacağı fayda ve maliyetleri iyi analiz etmesi gerekmektedir. Ancak, bu bilgi teknolojilerine yatırımlar oldukça yüksek maliyet unsurudur. İşletmelerin gerçekleştirecekleri bu tarz yatırımlar sonucu nasıl bir fayda sağlayacaklarını iyi hesaplamaları gerekir. Nitekim işletmeler için hatalı yatırımlar, gereksiz veya gereğinden çok maliyet yüküne girmelerine ve kaynaklarını verimsiz kullanmasına neden olacaktır. Bu sebeple işletmeler, hangi teknolojik yatırım ya da yatırımlara gereksinim duyduklarını iyi bir şekilde saptamalı, kapasitelerini ve müşteri portföyünü de düşünerek karar vermelilerdir.

Bilgi teknolojilerindeki uyum sağlayabilen işletmeler bu teknolojiye yararlanarak planlama, koordinasyon ve denetim kapasitelerini arttırarak diğer işletmelere karşı kendilerine üstünlük sağlayabilecek; bilgi teknolojileri kullanarak üretim, dağıtım, lojistik vb. süreçlerde işletmelerin maliyetlerini düşürmek ve mevcut ürün ve hizmet alanına yenilerin dahil edilmesi vasıtası ile yeni imkanlar sunarak işletmelere rekabet üstünlüğü sağlayabilecektir. Nitekim artık bilgi teknolojilerinden etkin olarak yararlanmak başarılı bir işletmenin sürekliliğini sağlayabilmesinin ön koşullarından biri haline gelmiştir (Düşükcan & Kaya, 2003, s.37). Son yıllarda bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, uygulama alanlarının günden güne genişlemesi, her gün artan sayıda işletmenin bilgi teknolojilerine yatırım yapmaya devam etmesi ve sürecin işletmelerde etkinliği ve verimliliği artırıcı etkisinin saptanması bu alanda çalışmaların yoğunlaşmasında etkili olmuştur. Günümüzde işletmelerde bilgi teknolojilerinin kullanımının olumlu sonuçlarına dair çok sayıda çalışma literatürde yer almaktadır.

Bu çalışmada, kullanılan anket formunun hazırlanması sırasında gerçekleştirilen literatür taraması esnasında incelenen ve çalışmada benzer sonuçlara ulaşılan bazı çalışmalardan bazıları şu şekildedir: Ekinci (2006) “Bilgi Teknolojilerinin Rekabet Açısından Önemi ve Değişim Yönetimindeki Etkilerine İlişkin Yöneticilerin Araştırma” isimli çalışmada bilgi teknolojilerinin küresel piyasada rekabet gücünü artırıcı etkisine dikkat çekilmiştir. Benzer bir çıkarım Çiçek ve Çelik (2010) Mersin ilinde gerçekleştirdikleri “Kobi’lerde Bilgi Teknolojileri Kullanımına Yönelik Yöneticilerin Bakış Açıları”; Dinç ve Abdioglu(2009) “İşletmelerde kurumsal yönetim anlayışı ve muhasebe bilgi sistemi ilişkisi: İMKB...”; Tekin v.d.(2005) tarafından Konya ilinde lojistik sektöründe gerçekleştirilen “Bilişim Teknolojileri Kullanımının İşletme Performansına Etkileri: Lojistik Sektöründe Bir Uygulama”; Acar (2006)’da bilgi teknolojilerinin ofislerdeki uygulamaları irdelenmiş; Demiral ve Karakaya(2016) tarafından Karabük ilinde gerçekleştirilen “İşletmelerde Bilişim Sistemleri Uygulamaları: Demir Çelik Sektörü Örneği”; Canbaz ve Yıldız (2014) Edirne ilinde gerçekleştirdikleri “İşletmelerde Stratejik Planlama ve Karar Alma Sürecinde Yönetim Bilgi Sistemlerine İlişkin Bir Araştırma” isimli çalışmalarda da elde edilmiş olup, firmaların etkinliğini ve müşteri memnuniyetini

sağlamak için bilgi teknolojisine gereksinim duyduğunun ve etkin bir şekilde kullanılması gerektiğinin altı çizilmiştir. Özellikle son yıllarda giderek artan alan araştırmaları ile etkili bir durum analizine ulaşmak mümkün olmaktadır.

Ülkemizde her alanda olduğu gibi işletmelerde de bilgi teknolojilerinden yararlanılmaktadır. Bu bağlamda işletmelerin şahsına münhasır özellikleri dikkate alındığında bilişim teknolojileri etkin olarak kullanılabilirliğinde işletme performansına da önemli katkılar sağlayacağı söylenebilir. İşletmenin sürdürülebilir rekabet avantajı sağlaması açısından bu durum önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, bilgi teknolojilerinin işletme yönetimindeki yerini inceleyerek; bu kullanım altında yatan nedenleri ve bu nedenlerin ne kadar önemli olduğunu belirlemek ve işletme yönetiminin bilgi teknolojisi kullanım davranışını açıklamaktır. Bu nedenle öncelikle bilgi teknolojisi kavramı incelenmiş, daha evvel literatüre kazandırılmış çalışmalar incelenmiş ve işletmelerde bilgi teknolojisi kullanımı hakkında alan araştırmasının sonuçları irdelenmiştir.

## 2. ALAN ARAŞTIRMASI

### 2.1. Araştırmanın Yöntemi, Evren ve Örneklemi

Araştırma, birincil verilere dayalı anket yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması ile incelenen çalışmalar değerlendirilerek anket formu oluşturulmuştur. Böylece anket formu, cevaplayan kişiler ve işletme özelliklerine ait bölüm ile bilgi teknolojilerinin işletmedeki kullanımına yönelik 23 adet 5'li likert ölçeğindeki soruları barındıran şekilde oluşturulmuştur.

Araştırmada tanımlayıcı istatistiksel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma katılımcılarının ve işletmelerin özelliklerine ait frekans tablolarına yer verilmiş, bilgi teknolojilerinin kullanımına yönelik geliştirilen ölçek üzerine güvenilirlik analizi ve faktör analizi yapılmıştır. Gruplar arasındaki farklılıkları test etmek için bağımsız gruplarda t testi ve ANOVA testi uygulanmıştır. Geliştirilen modeller için ise çoklu regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Test sonuçları neticesinde %5(p<0,05) anlamlılık düzeyine uygun olanlar değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmada sınırlandırılmış evren kullanılmış olup; anketler Kasım- Aralık 2019 tarihlerinde Kırklareli ilinde faaliyet göstermekte olan işletmeler özelinde uygulanmıştır. Çalışma için uygun bir örneklem çevresi oluşturularak kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesi için  $n = \left( \frac{t^2 S^2}{d^2} \right)$  formülü kullanılmış (Kalaycı, 2010, s.69; Akbulut, 2019, s.125) ve 0,05 anlamlılık düzeyinde örneklem büyüklüğü 384 birim olarak hesaplanmıştır.

Toplam dağıtılan 610 adet anket formu üzerinde yapılan inceleme sonucu, eksik veya hatalı doldurulmuş olan anket formları araştırma dışı bırakılmış ve kalan 593 adet anket formu değerlendirmeye alınmıştır. Anketlerin geri dönüş oranı (593/610=0,972) yaklaşık olarak %97'dir. Böylece araştırmanın örnekleme 593 oluşmuştur.

### 2.2. Araştırma Verilerinin Çözümlemesi ve Yorum

Çalışmada elde edilen veriler SPSS 20.0 istatistik programı aracılığıyla değerlendirilmiş; ankette bulunan likert ölçeğindeki sorulara verilen yanıtlar için güvenilirlik testi yapılmıştır. Bilgi teknolojileri ölçeğine ait güvenilirlik testi Cronbach Alfa  $\alpha=0,83$  olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu oran anket sonuçlarına yüksek derecede güvenilebileceğini ifade etmektedir (Alpar, 2011, s.815; Kalaycı, 2010, s.403, 405).

Toplam 593 katılımcıdan alınan yanıtlar tablolar halinde aşağıda sunulmuştur.

**Tablo 1.**  
*Anket Katılımcılarının Demografik Özelliklerinin Dağılımı*

Cinsiyet	Frekanslar	Yüzdeler(%)	Eğitim Durumu	Frekanslar	Yüzdeler(%)
Kadın	100	16,9	İlkokul	89	15,0
Erkek	493	83,1	Ortaokul	183	30,9
<b>Toplam</b>	<b>593</b>	<b>100,0</b>	Lise	245	41,3
<b>Pozisyon</b>	<b>Frekanslar</b>	<b>Yüzdeler(%)</b>	Ön lisans	32	5,4
Müdür	109	18,4	Fakülte / Yüksekokul	40	6,7
Müdür Yrd.	18	3,0	Yüksek Lisans	4	0,7
Şef	6	1,0	<b>Toplam</b>	<b>593</b>	<b>100,0</b>
Çalışan	341	57,5	<b>Medeni Durum</b>	<b>Frekanslar</b>	<b>Yüzdeler(%)</b>
İşletme Sahibi	119	20,1	Evli	440	74,2
<b>Toplam</b>	<b>593</b>	<b>100,0</b>	Bekâr	153	25,8
<b>Yaş</b>	<b>Frekanslar</b>	<b>Yüzdeler(%)</b>	<b>Toplam</b>	<b>593</b>	<b>100,0</b>
20-30	173	29,2	<b>İşyeri Çalışma Süresi</b>	<b>Frekanslar</b>	<b>Yüzdeler(%)</b>
31-40	219	36,9	1-5 Yıl	335	56,5
41-50	128	21,6	6-10 Yıl	126	21,2
50'den çok	73	12,3	11-15 Yıl	62	10,5
<b>Toplam</b>	<b>593</b>	<b>100,0</b>	16-20 Yıl	34	5,7
<b>İşyeri çalışmanı</b>	<b>Frekanslar</b>	<b>Yüzdeler(%)</b>	21-25 Yıl	9	1,5
1-9 Kişi	505	85,2	26-30 Yıl	17	2,9
10-49 Kişi	80	13,5	31 Yıl ve üzeri	10	1,7
50-249 Kişi	8	1,3	<b>Toplam</b>	<b>593</b>	<b>100,0</b>
<b>Toplam</b>	<b>593</b>	<b>100,0</b>	<b>İş Sektörü</b>	<b>Frekanslar</b>	<b>Yüzdeler(%)</b>
<b>İşl.</b>	<b>Frekanslar</b>	<b>Yüzdeler(%)</b>	Tarım	28	4,7
<b>Kuruluş Yılı</b>	<b>Frekanslar</b>	<b>Yüzdeler(%)</b>	Sanayi	107	18,0
1980 öncesi	40	6,7	İnşaat	59	9,9
1980-1985	48	8,1	Ticaret	285	48,1
1986-1990	42	7,1	Ulaştırma/Haberleşme	20	3,4
1991-1995	80	13,5	Konut ve Gayrimenkul	6	1,0
1996-2000	105	17,7	Serbest Meslek ve Hizm.	58	9,8
2001-2005	106	17,9	Reklam/yayınçılık	16	2,7
2006-2010	86	14,5	Gıda	12	2,0
2011 ve sonrası	86	14,5	Spor	2	0,3
<b>Toplam</b>	<b>593</b>	<b>100,0</b>	<b>Toplam</b>	<b>593</b>	<b>100,0</b>
<b>Profesyonel Yön.</b>	<b>Frekanslar</b>	<b>Yüzdeler(%)</b>	<b>İşletme Türü</b>	<b>Frekanslar</b>	<b>Yüzdeler(%)</b>
Evet	112	18,9	Tek kişi işletmesi	405	68,3
Kısmen	149	25,1	Adi şirket	34	5,7
Hayır	332	56,0	Kollektif şirket	29	4,9
<b>Toplam</b>	<b>593</b>	<b>100,0</b>	Komandit şirket	47	7,9
<b>İç Kontrol</b>	<b>Frekanslar</b>	<b>Yüzdeler(%)</b>	Limited şirket	48	8,1
Var	388	65,4	Anonim şirket	30	5,1
Yok	205	34,6	<b>Toplam</b>	<b>593</b>	<b>100,0</b>
<b>Toplam</b>	<b>593</b>	<b>100,0</b>	<b>Toplam</b>	<b>593</b>	<b>100,0</b>

Tablo 1'den hareketle, anket katılımcılarının demografik özellikleri kapsamında cinsiyetlerine, yaş gruplarına, çalışma sürelerine, eğitim düzeylerine, medeni durumlarına, çalışma sektörlerine ve işletmede görev yaptıkları pozisyonlarına göre dağılımlarında dikkat

çeken özellikler şu şekildedir: Katılımcıların % 83,1'i erkek, %74,2'si evli, % 66,1'i 40 yaş ve altı olduğundan genç, % 77,7'sinin 11 yıldan az çalışma süresi bulunduğundan dinamik bir çalışan portföyüne sahiptir. Eğitim düzeyleri itibarıyla bakıldığında % 45,5 oranı ile ağırlıklı olarak ilk ve orta öğretim yoğunluğunun %7,4 ile de lisans ve üzeri düzeyde eğitim gördükleri saptanmıştır. Katılımcılarının büyük bir kısmı %74,2 oranı ile İşletme çalışanlarının %22,4'ü yönetici/idareci pozisyonda görev yaparken, %57,5'i işletmede çalışanlardan %20,1'i ise işletme sahiplerinden oluşmaktadır. Çalışmada yer alan işletmelerin %78,1'i 1990 sonrası hizmete başlamıştır. Ağırlıklı sektör %48,1 ile ticarete ait iken en düşük yoğunluk %0,3 oranı ile spor sektörüne aittir. İşletmelerin yarısından fazlası (%56,0) profesyonel yönetici istihdamı yapmazken %65,4'ünde ise iç kontrol denetiminin bulunduğu beyan edilmiştir. Ayrıca araştırmaya katılan işletmelerin çoğunluğu (%68,3) şahıs işletmelerinden oluşmaktadır. Çalışmaya konu olan Kırklareli il merkezindeki özel sektör işletmelerinin personelinin yaş olarak genç, herhangi bir işte çalışma süresi göz önüne alındığında dinamik, aldıkları eğitim bakımından ise yeterli bir eğitim düzeyine sahip olduklarını söylemek mümkündür.

**Tablo 2.***İşletmelerde Bilgi Teknolojilerinin Kullanımını Etkileyen Etmenler*

F	Görüşler (1-Hiç Katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Kararsızım, 4- Katılıyorum, 5- Tamamen Katılıyorum)	1	2	3	4	5	$\bar{x}$	S.S.	Farklar
Karar boyutu	İşletmedeki ürün satışı kararlarında bilgi teknolojileri kullanılmaktadır.	15,3	14,0	28,8	27,0	14,8	3,12	1,27	C,E,P,KY, T,S
	İşletmede mal üretimi için gerekli kararlarda bilgi teknolojileri kullanılmaktadır.	14,7	15,9	28,5	28,8	12,1	3,08	1,23	
	İşletme yönetsel kararlar alırken bilgi teknolojilerini kullanılmaktadır.	15,9	10,6	29,3	30,7	13,5	3,15	1,25	
	İşletmede yatırım ve finans kararları verilirken bilgi teknolojileri kullanılmaktadır.	7,1	11,0	32,5	34,9	14,5	3,39	1,08	
Yönetici Boyutu	İşletmede yöneticiler kâra geçiş analizlerinde bilgi teknolojilerini kullanırlar.	12,8	10,1	25,5	33,9	17,7	3,34	1,25	C, Y,E,P,KY, T,S
	İşletmedeki çoğu yönetici bilgi teknolojilerini kullanılmaktadır.	12,0	14,7	27,5	31,9	14,0	3,21	1,21	
	İşletme yöneticileri bilgi teknolojilerine ve raporlarına ulaşmada sıkıntı yaşamazlar.	9,8	15,3	34,9	28,8	11,1	3,16	1,12	
	İşletmede yöneticiler yapacakları planlamalarda bilgi teknolojilerini kullanılmaktadır.	15,9	10,6	26,3	31,2	16,0	3,21	1,29	
Kullanım Boyutu	İşletmede yöneticiler bilgi teknolojilerinin raporlarını önemserler.	11,5	10,6	28,8	32,5	16,5	3,32	1,20	C,E,Ç, KY, T,S
	İşletmede çalışan sayısı belirlenirken bilgi teknolojileri kullanılmaktadır.	14,3	16,2	26,5	30,5	12,5	3,11	1,24	
	İşletmede yasal raporların düzenlenmesinde bilgi teknolojileri kullanılmaktadır.	8,9	15,0	31,5	30,9	13,7	3,25	1,14	
	İşletme maliyetleri bilgi teknolojileri ile yönetilir.	9,1	12,8	30,2	28,5	19,4	3,36	1,19	
	İşletmenin ticari işlemlerinde bilgi teknolojileri kullanılmaktadır.	13,2	16,7	31,4	24,8	14,0	3,10	1,22	
İşletmede performans değerlendirmede bilgi teknolojileri kullanılmaktadır.	13,3	11,8	27,0	31,7	16,2	3,26	1,25	C,E,Ç, KY, T,S	
İşletmede tedarik zinciri yönetiminde bilgi teknolojileri kullanılmaktadır.	10,1	12,0	32,2	27,2	18,5	3,32	1,20		

**Tablo 2. Devamı***İşletmelerde Bilgi Teknolojilerinin Kullanımını Etkileyen Etmenler*

Yatırım Boyutu	Bilgi teknolojilerine yatırım yapmak masraflıdır.(masraflı ve güçtür)	11,5	13,7	27,8	29,5	17,5	3,28	1,23	C, Y, E, Ç, ÇS, KY, T, S
	Bilgi teknolojileri yatırımı için uzmanlar gereklidir.	10,3	12,0	24,1	26,8	26,8	3,48	1,28	
	Bilgi teknolojileri yeni yatırım kararlarında kullanılmaktadır.	11,8	12,6	33,1	29,5	13,0	3,19	1,17	
	Bilgi teknolojilerine yatırım yapmak kolay değildir.	12,5	13,8	33,1	24,6	16,0	3,18	1,22	
	Bilgi teknolojilerine yatırım yapılarak maliyetler kolayca belirlenebilir.	13,8	11,3	32,0	28,3	14,5	3,18	1,22	
Ulaşım Boyutu	Bilgi teknolojileri yatırımları ile rekabetçi politikalar geliştirilebilir.	11,1	13,8	33,1	25,1	16,9	3,23	1,21	M, Y, E, Ç, ÇS, KY, T, S
	Bilgi teknolojileri ulaşılabilir sürekli düzenli güncel raporlar üretir.	22,3	16,4	22,8	21,8	16,9	2,95	1,40	
	Bilgi teknolojilerinin ürettiği raporlara işletme dışındaki ilgililer ulaşılabilir.	6,7	21,8	24,3	28,5	18,7	3,31	1,20	

C: Cinsiyet, M:Medeni durum, Y:Yaş, E:Eğitim, P:İşl.pozisyon, ÇY: Çalışma yılı, ÇS:Çalışan sayısı, KY: Kuruluş yılı, T:İşletme türü,S:Sektör

Katılımcılarının işletmelerde “Bilgi Teknolojilerinin Kullanımını Etkileyen Etmenlere” ait görüşlerine bakıldığında, karar boyutunda; katılımcıların cinsiyetinin, eğitim düzeyinin, işletmedeki pozisyonunun, işletmenin faaliyet gösterdiği sektörün ve sektördeki çalışma süresinin verilen yanıtlar üzerinde farklılaşmaya neden olduğu söylenebilmektedir. Genel olarak karar boyutunda katılım oranlarının birbirine yakın seyir izlemiştir. Yönetici boyutuna bakıldığında ise; cinsiyetinin, yaşın, eğitim düzeyinin, işletmedeki pozisyonunun, işletmenin faaliyet gösterdiği sektörün ve sektördeki çalışma süresinin farklılaşma yarattığı, işletmelerin yönetim sürecinde bilgi iletişim teknolojilerinin ekseriyetle kullanıldığını söylemek mümkündür. Kullanım boyutuna bakıldığında gerek işletmede çalışan sayısı belirlenirken gerekse işletmenin ticari işlemlerinde Bilgi Teknolojilerinin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmekte; istatistiki anlamda farklılaşma ise katılımcıların cinsiyetinin, eğitim düzeyinin, işletmenin faaliyet gösterdiği sektörün ve sektördeki çalışma süresinde gerçekleşmiştir. Yatırım boyutu incelendiğinde; bilgi teknolojileri yatırımı için uzmanların gerekli olduğu, bilgi teknolojilerine yapılan yatırımlar ile rekabetçi politikaları gerçekleştirmenin mümkün olabileceği katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Son olarak ulaşım boyutunda diğer boyutlardan farklı olarak medeni durumun verilen yanıtlarda farklılaşmaya neden olduğu görülmektedir.

**Tablo 3.***Alt Boyutlara Ait Betimleyici İstatistikler*

Boyutlar	n	En Düşük	En Yüksek	$\bar{x}$	S.S.	Çarpıklık	Basıklık
Karar Boyutu	593	1,00	5,00	3,19	0,82	-0,49	-0,05
Yönetici Boyutu	593	1,00	5,00	3,25	0,76	-0,44	-0,01
Kullanım Boyutu	593	1,00	5,00	3,23	0,69	-0,20	-0,16
Yatırım Boyutu	593	1,00	4,83	3,26	0,72	-0,21	-0,41
Ulaşım Boyutu	593	1,00	5,00	3,13	1,09	0,04	-0,88

Araştırma ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin tablo 3’teki istatistiki sonuçlar değerlendirilmiş ve normal dağılım için gerekli sınırlar içerisinde oldukları tespit edilmiştir (Cameron, 2004, s.543). Normal dağılım gösteren araştırma verileri için parametrik hipotez testleri

kullanılabilmektedir (Kalaycı, 2010, s.85). Bu nedenle alt boyutlara ilişkin hipotez testlerinde parametrik testlerden bağımsız gruplarda t testi ve One-Way ANOVA kullanılmıştır.

Katılımcıların demografik özelliklerinin farklılıklarına ilişkin analiz sonuçları çalışma ekinde yer almaktadır. Tüm boyutlarda kadınların katılım düzeyi erkeklerden daha yüksektir. Karar, yönetici ve kullanım boyutunda ise bekârların katılım düzeyi daha yüksektir. Katılımcıların yaş değişkeni ile yönetici, yatırım ve ulaşım boyutuna katılım düzeyi farklılık göstermektedir. Eğitim düzeyinde ise karar, yatırım ve ulaşım boyutlarında en yüksek katılım düzeyi ön lisans mezunlarına, yönetici ve kullanım boyutlarında en yüksek katılım düzeyi fakülte mezunlarına aittir. Karar, yönetici ve kullanım boyutlarında en düşük katılım düzeyi ilköğretim mezunlarına ait iken yatırım ve ulaşım boyutlarında ise en düşük katılım düzeyi yüksek lisans eğitime sahip katılımcılara aittir. Katılımcıların işletmedeki çalışma sürelerine bakıldığında ise kullanım ve yatırım boyutlarında anlamlı farklılaşmaya rastlanmıştır. Kullanım boyutunda en yüksek katılım düzeyi 31 yıl ve üzeri çalışma süresine sahip katılımcılara ait iken yatırım boyutunda en yüksek katılım düzeyi 1-5 yıl çalışma süresine sahip katılımcılara aittir. Son olarak tüm boyutlarda sektör bazında anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir.

**Tablo 4.**

*Alt Boyutlara Ait Pearson Korelasyon Tablosu*

Boyutlar ve Korelasyon		Karar Boyutu	Yönetici Boyutu	Kullanım Boyutu	Yatırım Boyutu	Ulaşım Boyutu
Karar Boyutu	Korelasyon p	1,00	0,40**	0,37**	0,47**	0,27**
Yönetici Boyutu	Korelasyon p	0,40**	1,00	0,43**	0,47**	0,26**
Kullanım Boyutu	Korelasyon p	0,37**	0,43**	1,00	0,51**	0,25**
Yatırım Boyutu	Korelasyon p	0,47**	0,47**	0,51**	1,00	0,30**
Ulaşım Boyutu	Korelasyon p	0,27**	0,26**	0,25**	0,30**	1,00

\*\* (p < 0,01) istatistiki anlamlı korelasyon mevcuttur.

Alt boyutlarının kendi aralarındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmış ve toplam 5 model yazılarak 20 hipotez geliştirilmiştir. Araştırmada faktör analizi gerçekleştirildiği ve kurulan modellerde VIF katsayılarının (VIF<10) kabul değerleri arasında olduğu görüldüğü için analizlerde çoklu doğrusal bağlantı problemi olmadığını söylemek mümkündür (Kalaycı, 2010, s.224-225, 331).

**MODEL A: F1= f (F2,F3,F4,F5)**

**Karar Boyutu = f (Yönetici Boyutu, Kullanım Boyutu, Yatırım Boyutu, Ulaşım Boyutu)**

Hipotez A1: Yönetici Boyutunun Karar Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Hipotez A2: Kullanım Boyutunun Karar Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Hipotez A3: Yatırım Boyutunun Karar Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Hipotez A4: Ulaşım Boyutunun Karar Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.



**Tablo 5.***Diğer Boyutların Karar Boyutu Üzerindeki Etkisine İlişkin ANOVA Tablosu*

Model	ANOVA <sup>a</sup>				
	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kare	F	p
Regresyon	115,660	4	28,915	59,274	0,000 <sup>b</sup>
Artıklar	286,840	588	0,488		
Toplam	402,500	592			

R=0,536; R<sup>2</sup>=0,287 Düzeltilmiş R<sup>2</sup>=0,283; S.H.= 0,69844  
a. Bağımlı Değişken: Karar Boyutu  
b. Yordayıcılar: (Sabit), Yönetici Boyutu, Kullanım Boyutu, Yatırım Boyutu, Ulaşım Boyutu

Tablo 5'te ANOVA tablosunda F değeri 59,274 bulunmuştur ve p değeri ise 0,000 yani  $p < 0,05$  olduğundan model istatistiksel olarak anlamlıdır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama oranı  $R^2=0,287$  olarak hesaplanmıştır.

**Tablo 6.***Diğer Boyutların Karar Boyutuna Etkisine Ait Regresyon Testi Sonuçları*

Model	Katsayılar <sup>a</sup>					Doğrusallık İstatistiği	
	Standartlaştırılmamış		Standartlaştırılmış	t	p	Tolerans	VIF
	Katsayılar	S. H.	Katsayılar				
(Sabit)	0,737	0,166		4,451	0,000		
Yönetici Boyutu	0,201	0,044	0,186	4,536	0,000	0,722	1,385
Kullanım Boyutu	0,135	0,050	0,114	2,712	0,007	0,691	1,447
Yatırım Boyutu	0,338	0,049	0,297	6,863	0,000	0,648	1,543
Ulaşım Boyutu	0,083	0,028	0,109	2,941	0,003	0,885	1,130

a. Bağımlı Değişken: Karar Boyutu

Tablo 6'ya bakıldığında bağımsız değişkenlerin her birinde  $p < 0,05$  olduğu görülmektedir. Bu nedenle hipotez A1, hipotez A2, hipotez A3 ve hipotez A4 desteklenmiştir. Tablo 6'daki beta katsayılarına bakıldığında; boyutlar üzerinde Yatırım Boyutunun Karar Boyutu üzerinde en önemli faktör olarak pozitif yönlü ( $\beta=0,338$ ) etki ettiği görülmektedir. Ayrıca Karar Boyutu üzerinde Yönetici Boyutunun ( $\beta=0,201$ ), Kullanım Boyutunun ( $\beta=0,135$ ) ve Ulaşım Boyutunun ( $\beta=0,083$ ) pozitif yönlü etki ettiği görülmektedir. Bu durum alt boyutlardaki artışın Karar Boyutunu arttırıcı bir etken olduğunu göstermektedir. Böylece bilgi teknolojilerinin yatırımlarda, yönetimde, kullanım amacıyla ve ulaşımda kullanmanın karar almayı olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

**MODEL B:  $F_2 = f(F_1, F_3, F_4, F_5)$** **Yönetici Boyutu = f(Karar Boyutu, Kullanım Boyutu, Yatırım Boyutu, Ulaşım Boyutu)**

Hipotez B1: Karar Boyutunun Yönetici Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Hipotez B2: Kullanım Boyutunun Yönetici Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Hipotez B3: Yatırım Boyutunun Yönetici Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Hipotez B4: Ulaşım Boyutunun Yönetici Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

**Tablo 7.***Diğer Boyutların Yönetici Boyutu Üzerindeki Etkisine İlişkin ANOVA Tablosu*

Model	Kareler Toplamı	ANOVA <sup>a</sup>		F	p
		Serbestlik Derecesi	Ortalama Kare		
Regresyon	104,613	4	26,153	63,770	0,000 <sup>b</sup>
Artıklar	241,147	588	0,410		
Toplam	345,760	592			

R=0,550; R<sup>2</sup>=0,303 Düzeltilmiş R<sup>2</sup>=0,298; S.H.= 0,64040  
a. Bağımlı Değişken: Yönetici Boyutu  
b. Yordayıcılar: (Sabit), Karar Boyutu, Kullanım Boyutu, Yatırım Boyutu, Ulaşım Boyutu

Tablo 7’de ANOVA tablosunda F değeri 63,770 bulunmuştur ve p değeri ise 0,000 yani p<0,05 olduğundan model istatistiksel olarak anlamlıdır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama oranı R<sup>2</sup>=0,303 olarak hesaplanmıştır.

**Tablo 8.***Diğer Boyutların Yönetici Boyutuna Etkisine Ait Regresyon Testi Sonuçları*

Model	Katsayılar <sup>a</sup>				t	p	Doğrusallık İstatistiği	
	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar				Tolera	VIF
	B	S. H.	Beta	ns				
(Sabit)	0,911	0,150			6,083	0,000		
Karar Boyutu	0,169	0,037	0,182		4,536	0,000	0,738	1,356
Kullanım Boyutu	0,242	0,045	0,219		5,379	0,000	0,716	1,396
Yatırım Boyutu	0,262	0,046	0,248		5,734	0,000	0,633	1,579
Ulaşım Boyutu	0,053	0,026	0,075		2,051	0,041	0,879	1,138

a. Bağımlı Değişken: Yönetici Boyutu

Tablo 8’e bakıldığında bağımsız değişkenlerin her birinde p<0,05 olduğu görülmektedir. Bu nedenle hipotez B1, hipotez B2, hipotez B3 ve hipotez B4 desteklenmiştir. Tablo 8’deki beta katsayılarına bakıldığında; Yatırım Boyutunun Yönetici Boyutu üzerinde en önemli faktör olarak pozitif yönlü ( $\beta=0,262$ ) etki ettiği görülmektedir. Ayrıca Yönetici Boyutu üzerinde Kullanım Boyutunun ( $\beta=0,242$ ), Karar Boyutunun ( $\beta=0,169$ ) ve Ulaşım Boyutunun ( $\beta=0,053$ ) pozitif yönlü etki ettiği görülmektedir. Bu durum alt boyutlardaki artışın Yönetici Boyutunu arttırıcı bir etken olduğunu göstermektedir. Böylece, bilgi teknolojilerinin kullanılmasının, karar ve ulaşım boyutlarında kullanımının yönetsel amaçla kullanmayı da olumlu etkileyebileceği ifade edilebilir.

**MODEL C: F3= f (F1, F2, F4, F5)****Kullanım Boyutu = f (Karar Boyutu, Yönetici Boyutu, Yatırım Boyutu, Ulaşım Boyutu)**

Hipotez C1: Karar Boyutunun Kullanım Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Hipotez C2: Yönetici Boyutunun Kullanım Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Hipotez C3: Yatırım Boyutunun Kullanım Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Hipotez C4: Ulaşım Boyutunun Kullanım Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

**Tablo 9.***Diğer Boyutların Kullanım Boyutu Üzerindeki Etkisine İlişkin ANOVA Tablosu*

Model	ANOVA <sup>a</sup>				
	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kare	F	p
Regresyon	90,022	4	22,506	68,300	0,000 <sup>b</sup>
Artıklar	193,752	588	0,330		
Toplam	283,774	592			

R=0,563; R<sup>2</sup>=0,317; Düzeltilmiş R<sup>2</sup>=0,313; S.H.= 0,57403  
a. Bağımlı Değişken: Kullanım Boyutu  
b. Yordayıcılar: (Sabit), Karar Boyutu, Yönetici Boyutu, Yatırım Boyutu, Ulaşım Boyutu

Tablo 9’da ANOVA tablosunda F değeri 68,300 bulunmuştur ve p değeri ise 0,000 yani  $p < 0,05$  olduğundan model istatistiksel olarak anlamlıdır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama oranı  $R^2=0,317$  olarak hesaplanmıştır.

**Tablo 10.***Diğer Boyutların Kullanım Boyutuna Etkisine Ait Regresyon Testi Sonuçları*

Model	Katsayılar <sup>a</sup>					Doğrusallık İstatistiği		
	Standartlaştırılmamış		Standartlaştırılmış		t	p	Tolerans	VIF
	Katsayılar	S. H.	Katsayılar	Beta				
(Sabit)	1,145	0,130			8,802	0,000		
Karar Boyutu	0,091	0,034	0,109	2,712	0,007	0,722	1,386	
Yönetici Boyutu	0,194	0,036	0,214	5,379	0,000	0,732	1,367	
Yatırım Boyutu	0,321	0,040	0,335	8,028	0,000	0,666	1,502	
Ulaşım Boyutu	0,039	0,023	0,061	1,678	0,094	0,877	1,141	

a. Bağımlı Değişken: Kullanım Boyutu

Tablo 10’a bakıldığında Karar Boyutu, Yönetici Boyutu ve Yatırım Boyutunda  $p < 0,05$  olduğu görülmektedir. Ancak Ulaşım Boyutunda  $p > 0,05$  olduğundan bu değişken modele anlamlı bir katkı sağlamadığından modelden çıkartılarak analiz tekrar yapılmıştır.

**Tablo 11.***Karar Boyutu, Yönetici Boyutu ve Yatırım Boyutunun Kullanım Boyutu Üzerindeki Etkisine İlişkin ANOVA Tablosu*

Model	ANOVA <sup>a</sup>				
	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kare	F	p
Regresyon	89,094	3	29,698	89,851	0,000 <sup>b</sup>
Artıklar	194,680	589	0,331		
Toplam	283,774	592			

R=0,560; R<sup>2</sup>=0,314; Düzeltilmiş R<sup>2</sup>=0,310; S.H.= 0,57491  
a. Bağımlı Değişken: Kullanım Boyutu  
b. Yordayıcılar: (Sabit), Karar Boyutu, Yönetici Boyutu, Yatırım Boyutu

Tablo 11’de ANOVA tablosunda F değeri 89,851 bulunmuştur ve p değeri ise 0,000 yani  $p < 0,05$  olduğundan model istatistiksel olarak anlamlıdır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama oranı  $R^2=0,314$  olarak hesaplanmıştır.

**Tablo 12.**

*Karar Boyutu, Yönetici Boyutu ve Yatırım Boyutunun Kullanım Boyutu Üzerindeki Etkisine Ait Regresyon Testi Sonuçları*

Model	Katsayılar <sup>a</sup>				Doğrusallık İstatistiği	
	Standartlaştırılmı Katsayılar		Standartlaştırıl ılmış Katsayılar		t	p
	B	S. H.	Beta			
(Sabit)	1,188	0,128			9,306	0,000
Karar Boyutu	0,099	0,033	0,117	2,949	0,003	0,734 1,363
Yönetici Boyutu	0,200	0,036	0,221	5,570	0,000	0,739 1,352
Yatırım Boyutu	0,331	0,039	0,347	8,393	0,000	0,683 1,464

a. Bağımlı Değişken: Kullanım Boyutu

Tablo 12'ye bakıldığında bağımsız değişkenlerin her birinde  $p < 0,05$  olduğu görülmektedir. Bu nedenle hipotez C1, hipotez C2, hipotez C3 desteklenmiş ancak hipotez C4 ret edilmiştir. Tablo 12'deki beta katsayılarına bakıldığında; Yatırım Boyutunun Kullanım Boyutu üzerinde en önemli faktör olarak pozitif yönlü ( $\beta=0,331$ ) etki ettiği görülmektedir. Ayrıca Kullanım Boyutu üzerinde Yönetici Boyutunun ( $\beta=0,200$ ) ve Karar Boyutunun ( $\beta=0,099$ ) pozitif yönlü etki ettiği görülmektedir. Bu durum Karar Boyutu, Yönetici Boyutu ve Yatırım Boyutlarındaki artışın Kullanım Boyutunu artırıcı bir etken olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, bilgi teknolojilerini yatırımlarda, yönetsel ve karar almada kullanmanın bilgi teknolojilerinin kullanımlarını arttıran bir etken olduğu söylenebilir.

**MODEL D:  $F_4 = f(F_1, F_2, F_3, F_5)$**

**Yatırım Boyutu = f(Karar Boyutu, Yönetici Boyutu, Kullanım Boyutu, Ulaşım Boyutu)**

Hipotez D1: Karar Boyutunun Yatırım Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Hipotez D2: Yönetici Boyutunun Yatırım Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Hipotez D3: Kullanım Boyutunun Yatırım Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Hipotez D4: Ulaşım Boyutunun Yatırım Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

**Tablo 13.**

*Diğer Boyutların Yatırım Boyutu Üzerindeki Etkisine İlişkin ANOVA Tablosu*

Model	Kareler Toplamı	ANOVA <sup>a</sup>		F	p
		Serbestlik Derecesi	Ortalama Kare		
Regresyon	124,128	4	31,032	98,062	0,000 <sup>b</sup>
Artıklar	186,073	588	0,316		
Toplam	310,201	592			

$R=0,633$ ;  $R^2=0,400$ ; Düzeltilmiş  $R^2=0,396$ ; S.H.= 0,56254

a. Bağımlı Değişken: Yatırım Boyutu

b. Yordayıcılar: (Sabit), Karar Boyutu, Yönetici Boyutu, Kullanım Boyutu, Ulaşım Boyutu

Tablo 13'te ANOVA tablosunda F değeri 98,062 bulunmuştur ve p değeri ise 0,000 yani  $p < 0,05$  olduğundan model istatistiksel olarak anlamlıdır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama oranı  $R^2=0,400$  olarak hesaplanmıştır.

**Tablo 14.***Diğer Boyutların Yatırım Boyutuna Etkisine Ait Regresyon Testi Sonuçları*

Model	Katsayılar <sup>a</sup>				Doğrusallık İstatistiği	
	Standartlaştırılmış Katsayılar		t	p	Tolerans	VIF
	B	S. H.				
(Sabit)	0,681	0,133	5,135	0,000		
Karar Boyutu	0,219	0,032	0,250	6,863	0,000	0,770 1,299
Yönetici Boyutu	0,202	0,034	0,213	5,734	0,000	0,736 1,358
Kullanım Boyutu	0,308	0,038	0,295	8,028	0,000	0,758 1,320
Ulaşım Boyutu	0,072	0,023	0,108	3,183	0,002	0,887 1,127

a. Bağımlı Değişken: Yatırım Boyutu

Tablo 14'e bakıldığında bağımsız değişkenlerin her birinde  $p < 0,05$  olduğu görülmektedir. Bu nedenle hipotez D1, hipotez D2, hipotez D3 ve hipotez C4 desteklenmiştir. Tablo 14'deki beta katsayılarına bakıldığında; Kullanım Boyutunun Yatırım Boyutu üzerinde en önemli faktör olarak pozitif yönlü ( $\beta=0,308$ ) etki ettiği görülmektedir. Ayrıca Yatırım Boyutu üzerinde Karar Boyutunun ( $\beta=0,219$ ), Yönetici Boyutunun ( $\beta=0,202$ ) ve Ulaşım Boyutunun ( $\beta=0,072$ ) pozitif yönlü etki ettiği görülmektedir. Bu durum alt boyutlardaki artışın Yatırım Boyutunu arttırıcı bir etken olduğunu göstermektedir. Bilgi teknolojilerini işletmelerde kullanmanın yönetsel ve karar alma alanlarında da kullanmanın yatırım kararlarında kullanımlarını da attıran bir durum olduğu ifade edilebilir.

**MODEL E:  $F_5 = f(F_1, F_2, F_3, F_4)$** **Ulaşım Boyutu = f(Karar Boyutu, Yönetici Boyutu, Kullanım Boyutu, Yatırım Boyutu)**

Hipotez E1: Karar Boyutunun Ulaşım Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Hipotez E2: Yönetici Boyutunun Ulaşım Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Hipotez E3: Kullanım Boyutunun Ulaşım Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Hipotez E4: Yatırım Boyutunun Ulaşım Boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

**Tablo 15.***Diğer Boyutların Ulaşım Boyutu Üzerindeki Etkisine İlişkin ANOVA Tablosu*

Model	ANOVA <sup>a</sup>				
	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kare	F	p
Regresyon	89,229	4	22,307	21,493	0,000 <sup>b</sup>
Artıklar	610,286	588	1,038		
Toplam	699,514	592			

R=0,357; R<sup>2</sup>=0,128; Düzeltilmiş R<sup>2</sup>=0,122; S.H.= 1,01877

a. Bağımlı Değişken: Ulaşım Boyutu

b. Yordayıcılar: (Sabit), Karar Boyutu, Yönetici Boyutu, Kullanım Boyutu, Yatırım Boyutu

Tablo 15'te ANOVA tablosunda F değeri 21,493 bulunmuştur ve p değeri ise 0,000 yani  $p < 0,05$  olduğundan model istatistiksel olarak anlamlıdır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama oranı R<sup>2</sup>=0,128 olarak hesaplanmıştır.

**Tablo 16.***Diğer Boyutların Ulaşım Boyutuna Etkisine Ait Regresyon Testi Sonuçları*

Model	Katsayılar <sup>a</sup>				Doğrusallık İstatistiği	
	Standartlaştırılma		Standartlaştırılmış		t	p
	B	S. H.	Beta			
(Sabit)	0,968	0,242		3,993	0,000	
Karar Boyutu	0,176	0,060	0,133	2,941	0,003	0,723 1,383
Yönetici Boyutu	0,134	0,065	0,094	2,051	0,041	0,702 1,424
Kullanım Boyutu	0,123	0,073	0,078	1,678	0,094	0,686 1,458
Yatırım Boyutu	0,236	0,074	0,157	3,183	0,002	0,610 1,639

a. Bağımlı Değişken: Ulaşım Boyutu

Tablo 16'ya bakıldığında Karar Boyutu, Yönetici Boyutu ve Yatırım Boyutunda  $p < 0,05$  olduğu görülmektedir. Ancak Kullanım Boyutunda  $p > 0,05$  olduğundan bu değişken modele anlamlı bir katkı sağlamadığından modelden çıkartılarak analiz tekrar yapılmıştır.

**Tablo 17.***Karar Boyutu, Yönetici Boyutu ve Yatırım Boyutunun Ulaşım Boyutu Üzerindeki Etkisine İlişkin ANOVA Tablosu*

Model	ANOVA <sup>a</sup>				
	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kare	F	p
Regresyon	86,306	3	28,769	27,633	0,000 <sup>b</sup>
Artıklar	613,209	589	1,041		
Toplam	699,514	592			

R=0,351; R<sup>2</sup>=0,123; Düzeltilmiş R<sup>2</sup>=0,119; S.H.= 1,02034

a. Bağımlı Değişken: Ulaşım Boyutu

b. Yordayıcılar: (Sabit), Karar Boyutu, Yönetici Boyutu, Yatırım Boyutu

Tablo 17'de ANOVA tablosunda F değeri 27,633 bulunmuştur ve p değeri ise 0,000 yani  $p < 0,05$  olduğundan model istatistiksel olarak anlamlıdır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama oranı R<sup>2</sup>=0,123 olarak hesaplanmıştır.

**Tablo 18.***Karar Boyutu, Yönetici Boyutu ve Yatırım Boyutunun Ulaşım Boyutuna Etkisine Ait Regresyon Testi Sonuçları*

Model	Katsayılar <sup>a</sup>				Doğrusallık İstatistiği	
	Standartlaştırılma		Standartlaştırılmış		t	p
	B	S. H.	Beta			
(Sabit)	1,113	0,227		4,913	0,000	
Karar Boyutu	0,188	0,059	0,142	3,162	0,002	0,734 1,363
Yönetici Boyutu	0,159	0,064	0,112	2,486	0,013	0,739 1,352
Yatırım Boyutu	0,276	0,070	0,184	3,942	0,000	0,683 1,464

a. Bağımlı Değişken: Ulaşım Boyutu

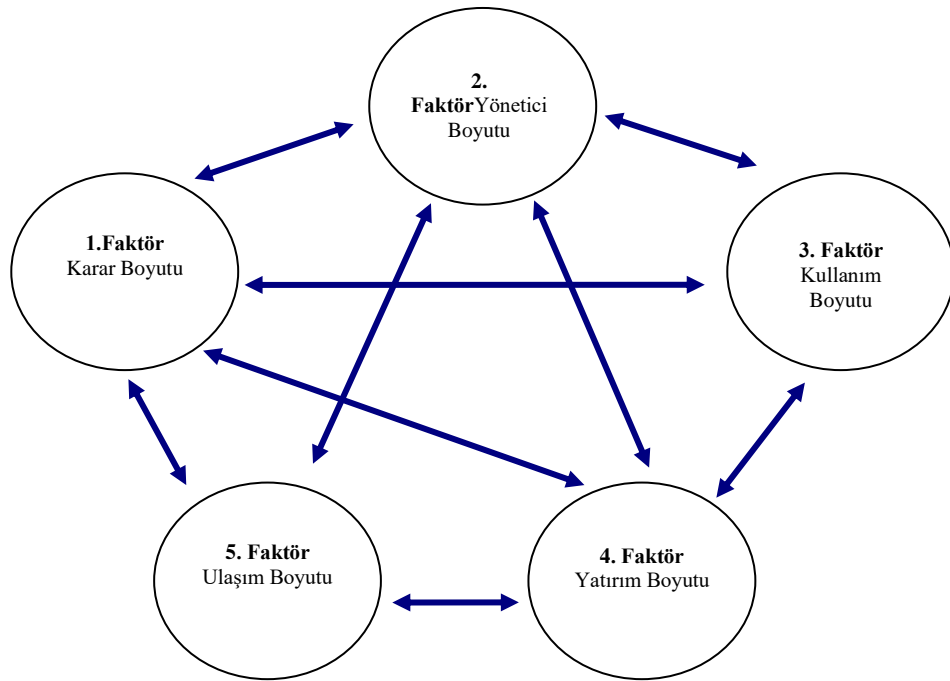
Tablo 18'e bakıldığında bağımsız değişkenlerin her birinde  $p < 0,05$  olduğu görülmektedir. Bu nedenle hipotez E1, hipotez E2, hipotez E4 desteklenmiş ancak hipotez E3 ret edilmiştir. Tablo 18'deki beta katsayılarına bakıldığında; Yatırım Boyutunun Ulaşım Boyutu üzerinde en

önemli faktör olarak pozitif yönlü ( $\beta=0,276$ ) etki ettiği görülmektedir. Ayrıca Ulaşım Boyutu üzerinde Karar Boyutunun ( $\beta=0,188$ ) ve Yönetici Boyutunun ( $\beta=0,159$ ) pozitif yönlü etki ettiği görülmektedir. Bu durum Karar Boyutu, Yönetici Boyutu ve Yatırım Boyutlarındaki artışın Ulaşım Boyutunu artırıcı bir etken olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, bilgi teknolojilerini yatırım amaçla kullanımının ve ayrıca yönetsel kararlarda kullanmanın işletme ile ilgili bilgilere ulaşmayı destekleyen bir etken olduğu ifade edilebilir.

Çalışmanın genel sistematığına bakıldığında işletmelerde bilgi teknolojisi kullanımı etkileyen etmenlere ilişkin boyutlar; Karar Boyutu, Yönetici Boyutu, Kullanım Boyutu, Yatırım Boyutu, Ulaşım Boyutu şeklinde belirlenmiştir. Çalışmada, işletmelerde bilgi teknolojisi kullanımını etkileyen faktörler belirlenmiş ayrıca faktörlerin birbirleriyle ilişkileri de analiz edilerek Şekil 1’de bu ilişki ortaya konulmuştur.

### Şekil 1.

*Alt Boyutlar Arası İlişkiler*



Şekil 1’de görüldüğü üzere faktör analizi ile belirlenen karar boyutu ile yönetici boyutu, kullanım boyutu, yatırım ve ulaşım boyutu arasında çift yönlü ilişki bulunmaktadır. Benzer bir şekilde yönetici boyutu ile karar, kullanım, yatırım ve ulaşım boyutları arasında çift yönlü ilişki vardır. Kullanım boyutu ile ulaşım boyutu arasında diğer boyutların aksine doğrudan bir ilişki bulunmamakta; dolaylı ilişki bulunmaktadır. Yatırım boyutu ile karar, yönetici, kullanım ve ulaşım boyutları arasında çift yönlü ilişki vardır. Ulaşım boyutu ile karar, yatırım, yönetici boyutu arasında çift yönlü ilişki var iken kullanım boyutu ile dolaylı bir ilişkinin varlığını söylemek mümkündür. Nihayetinde Kırklareli ilinde gerçekleştirilen bu araştırma farklı bölgelerde uygulandığında farklı sonuçlara ulaşılması muhtemeldir. Bu nedenle literatüre olumlu etkide bulunabileceği düşüncesiyle ileride yapılacak çalışmaların bu kapsamda ele alınmasının söz konusu çalışmalar açısından yararlı olacağı; yönetim ve organizasyon çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülebilir.

### 3. SONUÇ

Özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinde küreselleşmeyle birlikte ivme kazanan bilgi teknolojilerindeki gelişmeler işletmelerin karar alma süreçlerinde doğru ve kaliteli bilgiye olan gereksinimlerini giderek artırmaktadır. Söz konusu bu hızlı gelişmelerin yarattığı değişim ve dönüşüm sürecinin nihai sonuçlarından birisi de iş dünyasında yoğun bir rekabet ortamının doğması olmuştur. Bu rekabetçi ortamda kalıcı olabilmenin yolu da işletmenizi rekabeti etkileyen faktörlere uygun hale getirebilmektir. İleri bilgi teknolojileri, günümüzde rekabet ve hız ortamında işletmelerin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Nitekim bilgi çağının işletmeleri bilgiye, bilgi teknolojilerine ve entelektüel sermayeye yatırım yaparak piyasa rekabetinde avantajlı konuma erişebilecektir.

Çağımızın rekabetçi piyasada işletmelerin varlıklarını devam ettirebilmek için ihtiyaç duydukları esnek ve rekabetçi stratejileri ancak etkin bir bilgi sistemleri yönetimi ile geliştirerek sisteme uyum sağlayabileceklerdir. İşletmenin stratejileriyle uyumlu bir bilgi sistemi buna hizmet edecektir. Nitekim bilgi teknolojileri oldukça hızlı ve güçlü bir şekilde bireylerin hayatını ve toplumun yapısını etkilemeye başlamıştır. Bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişim üretim, dağıtım, lojistik vb. ilişkileri, dolayısıyla da ekonomik hayatı etiketleyerek işletmeler için yeni imkânlar ve üretim ilişkileri doğurmaktadır. Günümüzde artık bilgi teknolojileri işletmelere maliyetlerini düşürmek ve mevcut ürün ve hizmet alanına yenilerin dahil edilmesi vasıtası ile yeni imkanlar sunarak işletmelere rekabet üstünlüğü sağlayacaktır.

Sonuç olarak bilginin en değerli hazine sayıldığı günümüzde işletmelerin etkinliklerini ve hizmet kalitesini artırması bilgi teknolojilerinin etkili bir şekilde kullanımına bağlıdır. Bu nedenle işletmeler tarafından bilgi teknolojileri alanındaki en güncel gelişmeler takip edilmeli, bilgi teknolojilerinin uygulama alanları genişletilmeli, ilgili süreç teknik bilgisi ve donanımı yeterli olan uzman personel ile yöneticilerin/ işletme sahiplerinin koordinasyonu ve iş birliği ile yürütülmelidir. Böylelikle etkili, verimli ve kontrol edilebilir bir işletme yönetimi mümkün olabilecektir.

### KAYNAKÇA

- Acar, S. (2006). Bilgi Teknolojisindeki Gelişmelerin Ofis Sistemleri Üzerindeki Etkisi ve Ofislerde Görsel Otomasyon. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 49-76.
- Akbulut, Ö. (2019). *Biyoistatistik*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Alpar, R. (2011). *Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bensghir, T.K. (1996). *Bilgi Teknolojileri ve Örgütsel Değişim*. TODAİE Yayın No: 274, Birinci Baskı Ankara, TAKAV Matbaası, <https://www.researchgate.net>
- Buhalis, D. & Main, H. (1998). Information Technology in Peripheral Small and Medium Hospitality Enterprises: Strategic Analysis and Critical Factors, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 10(5), 198-202.
- Cameron, A. C. (2004). "Kurtosis". In Michael S. Lewis-Beck, A. Bryman, & Tim Futing Liao (Eds.), *The SAGE Encyclopedia of Social Science Research Methods*, London: Sage Publications.
- Canbaz, S. & Yıldız, E. (2014). İşletmelerde Stratejik Planlama ve Karar Alma Sürecinde Yönetim Bilgi Sistemlerine İlişkin Bir Araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*. 44, 1-26.



- Çiçek, E. & Çelik, C. (2010). Kobi'lerde Bilgi Teknolojileri Kullanımına Yönelik Yöneticilerin Bakış Açıları Mersin İlinde Bir Uygulama. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*,19(10), 577-597.
- Demiral, G. & Karakaya, A. (2016). İşletmelerde Bilişim Sistemleri Uygulamaları: Demir Çelik Sektörü Örneği. *Karabük Üniversitesi SBE Dergisi*, ÖS 2, 166-176.
- Dinç, E. & Abdioğlu, H. (2009). İşletmelerde Kurumsal Yönetim Anlayışı ve Muhasebe Bilgi Sistemi İlişkisi: İMKB-100 Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Balıkesir Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(21), 157-184.
- Düşükcan, M. & Kaya, E.Ü. (2003). İşletmelerde Bilgi Teknolojilerinin Kullanılma Yerleri. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 3 (33-37)
- Ekinci, H. (2006). Bilgi Teknolojilerinin Rekabet Açısından Önemi ve Değişim Yönetimindeki Etkilerine İlişkin Yöneticilerin Algılarını Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(11), 54-70.
- Griffin, W.R. (1996). *Management*, Boston: Houston MifflinCompany.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 5.Baskı.
- Karakaya, M. (1994). *Muhasebe Bilgi Sistemi ve Bilgi Teknolojisi*, Ankara.
- Kendirli, S.& Konak, F. (2014). Bilgi Teknolojilerinin Kullanımının Önemi ve Çorum KOBİ'lerinde Bir Araştırma. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 29, 106-118.
- Özer, G., Özcan, M. & Aktaş, S. (2010). Muhasebecilerin Bilgi Teknolojisi Kullanımının Teknoloji Kabul Modeli (TKM) ile İncelenmesi. *Journal Of Yaşar University*, 3278-3293.
- Powell, T. C. & Dent-Micallef, A. (1997) Information Technology As Competitive Advantage: The Role Of Human Business and Technology Resources, *Strategic Management Journal*, 18(5), 375-405.
- Tekin, M., Zerenler, M., Bilge, A., Yıldız, M. &Özilhan, D., (2005, Kasım). *Bilişim Teknolojileri Kullanımının İşletme Performansına Etkileri: Lojistik Sektöründe Bir Uygulama*.V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Yahyagil, M. Y. (2001). *KOBİ'lerde Bilgisayar Teknolojileri Uygulamaları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını Yayın No: 2001-26.
- Yüksek, G. (2013). Bilgi Teknolojilerinin Gelişimi, Seyahat İşletmeleri ve Küresel Dağıtım Sistemi Örneği. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi (IUYD)*,4(1), 53-68.

**EKLER****Ek 1.***Katılımcıların Cinsiyet Değişkeni Temelindeki Farklılıklarına İlişkin Analiz Sonuçları*

Boyutlar	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	S.S.	Farklar	t	p
Karar Boyutu	Erkek	493	3,13	0,82	-0,32	-3,63	0,00
	Kadın	100	3,46	0,80			
Yönetici Boyutu	Erkek	493	3,18	0,74	-0,42	-5,16	0,00
	Kadın	100	3,60	0,78			
Kullanım Boyutu	Erkek	493	3,19	0,71	-0,23	-3,09	0,00
	Kadın	100	3,43	0,57			
Yatırım Boyutu	Erkek	493	3,20	0,73	-0,34	-4,35	0,00
	Kadın	100	3,54	0,64			
Ulaşım Boyutu	Erkek	493	3,10	1,07	-0,18	-1,55	0,12
	Kadın	100	3,28	1,15			

**Ek 2.***Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Farklılıklarına Ait Analiz Sonuçları*

Boyutlar	Medeni Durum	n	$\bar{x}$	S.S.	Farklar	t	p
Karar Boyutu	Bekar	153	3,21	0,75	0,03	0,45	0,65
	Evli	440	3,18	0,85			
Yönetici Boyutu	Bekar	153	3,27	0,68	0,03	0,38	0,71
	Evli	440	3,24	0,79			
Kullanım Boyutu	Bekar	153	3,25	0,65	0,02	0,26	0,80
	Evli	440	3,23	0,71			
Yatırım Boyutu	Bekar	153	3,31	0,71	0,08	1,13	0,26
	Evli	440	3,24	0,73			
Ulaşım Boyutu	Bekar	153	3,29	1,21	0,23	2,22	0,03
	Evli	440	3,07	1,03			

**Ek 3.***Yaş Değişkenine Göre Boyutların Farklılıklarına İlişkin ANOVA Tablosu*

Boyutlar	20-30 Yaş	31-40 Yaş	41-50 Yaş	50'den çok Yaş	$\bar{x}$	F	p
Karar Boyutu	3,22	3,22	3,20	2,97	3,19	1,88	0,13
Yönetici Boyutu	3,28	3,19	3,41	3,05	3,25	3,99	0,01
Kullanım Boyutu	3,29	3,25	3,22	3,06	3,23	1,95	0,12
Yatırım Boyutu	3,28	3,35	3,20	3,01	3,26	4,56	0,00
Ulaşım Boyutu	3,12	3,22	3,18	2,77	3,13	3,32	0,02

**Ek 4.***Yaş Değişkenine Göre Boyutların Tukey HSD Çoklu Karşılaştırma Tablosu*

Yaş (I)	Yaş (J)	Yönetici Boyutu (I-J)	p	Yatırım Boyutu (I-J)	p	Ulaşım Boyutu (I-J)	p
20-30	31-40	0,09	0,65	-0,07	0,79	-0,09	0,82
	41-50	-0,13	0,49	0,08	0,76	-0,05	0,98
	50+	0,23	0,14	0,28	0,03	0,36	0,08
31-40	20-30	-0,09	0,65	0,07	0,79	0,09	0,82
	41-50	-0,22	0,05	0,15	0,24	0,04	0,98
	50+	0,14	0,54	0,34	0,00	0,45	0,01
41-50	20-30	0,13	0,49	-0,08	0,76	0,05	0,98
	31-40	0,22	0,05	-0,15	0,24	-0,04	0,98
	50+	0,35	0,01	0,19	0,25	0,41	0,05
50'den çok	20-30	-0,23	0,14	-0,28	0,03	-0,36	0,08
	31-40	-0,14	0,54	-0,34	0,00	-0,45	0,01
	41-50	-0,35	0,01	-0,19	0,25	-0,41	0,05

**Ek 5.***Eğitim Durumu Değişkenine Göre Boyutların Farklılıklarına İlişkin ANOVA Tablosu*

Boyutlar	İlkokul	Ortaokul	Lise	Ön lisans (2 Yıllık)	Fakülte veya Yüksekokul (4 Yıllık)	Yüksek Lisans	$\bar{x}$	F	p
Karar Boyutu	2,95	3,22	3,13	3,67	3,48	3,38	3,19	5,16	0,00
Yönetici Boyutu	2,83	3,23	3,29	3,65	3,71	3,30	3,25	10,99	0,00
Kullanım Boyutu	3,04	3,22	3,22	3,54	3,55	3,42	3,23	4,62	0,00
Yatırım Boyutu	2,95	3,29	3,30	3,49	3,36	2,92	3,26	4,51	0,00
Ulaşım Boyutu	3,01	2,91	3,16	4,06	3,50	2,25	3,13	8,41	0,00

**Ek 6.***Eğitim Durumu Değişkenine Göre Boyutların Tukey HSD Çoklu Karşılaştırma Tablosu*

Eğt.	Eğitim	Karar Boyutu		Yönetici Boyutu		Kullanım Boyutu		Yatırım Boyutu		Ulaşım Boyutu	
(I)	(J)	(I-J)	p	(I-J)	p	(I-J)	p	(I-J)	p	(I-J)	p
İlkokul	Ortaokul	-0,27	0,11	-0,40	0,00	-0,18	0,30	-0,34	0,00	0,10	0,98
	Lise	-0,18	0,49	-0,45	0,00	-0,18	0,25	-0,35	0,00	-0,15	0,86
	Ön lisans	-0,72	0,00	-0,82	0,00	-0,51	0,00	-0,54	0,00	-1,05	0,00
	Fakülte/Y.okul	-0,52	0,01	-0,88	0,00	-0,51	0,00	-0,41	0,04	-0,49	0,15
	Yüksek Lisans	-0,42	0,91	-0,47	0,81	-0,38	0,88	0,04	1,00	0,76	0,72
Ortaokul	İlkokul	0,27	0,11	0,40	0,00	0,18	0,30	0,34	0,00	-0,10	0,98
	Lise	0,09	0,85	-0,06	0,96	0,00	1,00	-0,01	1,00	-0,25	0,14
	Ön lisans	-0,45	0,04	-0,42	0,03	-0,32	0,14	-0,20	0,70	-1,15	0,00
	Fakülte/Y.okul	-0,25	0,47	-0,48	0,00	-0,33	0,06	-0,07	0,99	-0,59	0,02
	Yüksek Lisans	-0,15	1,00	-0,07	1,00	-0,20	0,99	0,38	0,90	0,66	0,82
Lise	İlkokul	0,18	0,49	0,45	0,00	0,18	0,25	0,35	0,00	0,15	0,86
	Ortaokul	-0,09	0,85	0,06	0,96	0,00	1,00	0,01	1,00	0,25	0,14
	Ön lisans	-0,54	0,01	-0,36	0,09	-0,32	0,12	-0,19	0,72	-0,90	0,00
	Fakülte/Y.okul	-0,35	0,12	-0,42	0,01	-0,33	0,05	-0,06	1,00	-0,34	0,41
	Yüksek Lisans	-0,25	0,99	-0,01	1,00	-0,20	0,99	0,38	0,90	0,91	0,52
Ön lisans (2 Yıllık)	İlkokul	0,72	0,00	0,82	0,00	0,51	0,00	0,54	0,00	1,05	0,00
	Ortaokul	0,45	0,04	0,42	0,03	0,32	0,14	0,20	0,70	1,15	0,00
	Lise	0,54	0,01	0,36	0,09	0,32	0,12	0,19	0,72	0,90	0,00
	Fakülte/Y.okul	0,20	0,91	-0,06	1,00	-0,01	1,00	0,13	0,97	0,56	0,22
	Yüksek Lisans	0,30	0,98	0,35	0,95	0,12	1,00	0,57	0,66	1,81	0,02
Fakülte veya Yüksekokul (4 Yıllık)	İlkokul	0,52	0,01	0,88	0,00	0,51	0,00	0,41	0,04	0,49	0,15
	Ortaokul	0,25	0,47	0,48	0,00	0,33	0,06	0,07	0,99	0,59	0,02
	Lise	0,35	0,12	0,42	0,01	0,33	0,05	0,06	1,00	0,34	0,41
	Ön lisans	-0,20	0,91	0,06	1,00	0,01	1,00	-0,13	0,97	-0,56	0,22
	Yüksek Lisans	0,10	1,00	0,41	0,89	0,13	1,00	0,44	0,85	1,25	0,21
Yüksek Lisans	İlkokul	0,42	0,91	0,47	0,81	0,38	0,88	-0,04	1,00	-0,76	0,72
	Ortaokul	0,15	1,00	0,07	1,00	0,20	0,99	-0,38	0,90	-0,66	0,82
	Lise	0,25	0,99	0,01	1,00	0,20	0,99	-0,38	0,90	-0,91	0,52
	Ön lisans	-0,30	0,98	-0,35	0,95	-0,12	1,00	-0,57	0,66	-1,81	0,02
	Fakülte/Y.okul	-0,10	1,00	-0,41	0,89	-0,13	1,00	-0,44	0,85	-1,25	0,21

**Ek 7.***Katılımcıların İşletmedeki Pozisyonlarına Göre Boyutların Farklılıklarına İlişkin ANOVA Tablosu*

	Müdür	Müdür Yardımcısı	Şef	Çalışan	İşletme Sahibi	Toplam	F	p
Karar Boyutu	3,20	3,67	3,67	3,08	3,38	3,19	5,38	0,00
Yönetici Boyutu	3,22	3,64	3,33	3,18	3,42	3,25	3,62	0,01
Kullanım Boyutu	3,23	3,52	3,67	3,19	3,30	3,23	2,07	0,08
Yatırım Boyutu	3,17	3,54	3,72	3,24	3,31	3,26	1,93	0,10
Ulaşım Boyutu	3,15	3,50	2,17	3,16	3,00	3,13	2,25	0,06

**Ek 8.***Katılımcıların İşletmedeki Pozisyonlarına Göre Boyutların Tukey HSD Çoklu Karşılaştırma Tablosu*

Pozisyon (I)	Pozisyon (J)	Karar Boyutu		Yönetici Boyutu	
		(I-J)	p	(I-J)	p
Müdür	Müdür Yardımcısı	-0,46	0,16	-0,43	0,17
	Şef	-0,46	0,65	-0,12	1,00
	Çalışan	0,12	0,63	0,04	0,99
	İşletme Sahibi	-0,18	0,45	-0,20	0,25
Müdür Yardımcısı	Müdür	0,46	0,16	0,43	0,17
	Şef	0,00	1,00	0,31	0,91
	Çalışan	0,59	0,02	0,47	0,08
	İşletme Sahibi	0,28	0,64	0,22	0,77
Şef	Müdür	0,46	0,65	0,12	1,00
	Müdür Yardımcısı	0,00	1,00	-0,31	0,91
	Çalışan	0,59	0,40	0,16	0,99
	İşletme Sahibi	0,28	0,92	-0,09	1,00
Çalışan	Müdür	-0,12	0,63	-0,04	0,99
	Müdür Yardımcısı	-0,59	0,02	-0,47	0,08
	Şef	-0,59	0,40	-0,16	0,99
	İşletme Sahibi	-0,31	0,00	-0,24	0,02
İşletme Sahibi	Müdür	0,18	0,45	0,20	0,25
	Müdür Yardımcısı	-0,28	0,64	-0,22	0,77
	Şef	-0,28	0,92	0,09	1,00
	Çalışan	0,31	0,00	0,24	0,02

**Ek 9.***Katılımcıların İşletmedeki Çalışma Yıllarına Göre Boyutların Farklılıklarına İlişkin ANOVA Tablosu*

Boyutlar	1-5 Yıl	6-10 Yıl	11-15 Yıl	16-20 Yıl	21-25 Yıl	26-30 Yıl	31 Yıl ve üzeri	Toplam	F	p
Karar Boyutu	3,24	3,08	3,11	3,24	3,08	2,99	3,60	3,19	1,31	0,25
Yönetici Boyutu	3,25	3,27	3,27	3,16	2,80	3,18	3,76	3,25	1,38	0,22
Kullanım Boyutu	3,30	3,15	3,06	3,08	3,13	3,28	3,50	3,23	2,14	0,05
Yatırım Boyutu	3,36	3,17	3,11	3,25	2,44	2,87	3,33	3,26	4,74	0,00
Ulaşım Boyutu	3,18	3,06	3,10	3,25	2,33	2,85	3,10	3,13	1,27	0,27

**Ek 10.***Katılımcıların İşletmedeki Çalışma Yıllarına Göre Yatırım Boyutu TukeyHSD Çoklu Karşılaştırma Tablosu*

(I) Yıl	(J) Yıl	(I-J)	p	(I) Yıl	(J) Yıl	(I-J)	p
1-5 Yıl	6-10 Yıl	0,19	0,13	21-25 Yıl	1-5 Yıl	-0,91	0,00
	11-15 Yıl	0,25	0,14		6-10 Yıl	-0,72	0,05
	16-20 Yıl	0,11	0,98		11-15 Yıl	-0,66	0,12
	21-25 Yıl	0,91	0,00		16-20 Yıl	-0,81	0,04
	26-30 Yıl	0,49	0,09		26-30 Yıl	-0,43	0,77
	31 Yıl ve üzeri	0,02	1,00		31 Yıl ve üzeri	-0,89	0,09
6-10 Yıl	1-5 Yıl	-0,19	0,13	26-30 Yıl	1-5 Yıl	-0,49	0,09
	11-15 Yıl	0,06	1,00		6-10 Yıl	-0,29	0,68
	16-20 Yıl	-0,08	1,00		11-15 Yıl	-0,23	0,89
	21-25 Yıl	0,72	0,05		16-20 Yıl	-0,38	0,56
	26-30 Yıl	0,29	0,68		21-25 Yıl	0,43	0,77
	31 Yıl ve üzeri	-0,17	0,99		31 Yıl ve üzeri	-0,46	0,66
11-15 Yıl	1-5 Yıl	-0,25	0,14	31 Yıl ve üzeri	1-5 Yıl	-0,02	1,00
	6-10 Yıl	-0,06	1,00		6-10 Yıl	0,17	0,99
	16-20 Yıl	-0,14	0,97		11-15 Yıl	0,23	0,97
	21-25 Yıl	0,66	0,12		16-20 Yıl	0,08	1,00
	26-30 Yıl	0,23	0,89		21-25 Yıl	0,89	0,09
	31 Yıl ve üzeri	-0,23	0,97		26-30 Yıl	0,46	0,66
16-20 Yıl	1-5 Yıl	-0,11	0,98				
	6-10 Yıl	0,08	1,00				
	11-15 Yıl	0,14	0,97				
	21-25 Yıl	0,81	0,04				
	26-30 Yıl	0,38	0,56				
	31 Yıl ve üzeri	-0,08	1,00				

**Ek 11.***Katılımcıların İşletme Çalışanı Sayılarına Göre Boyutların Farklılıklarına İlişkin ANOVA Tablosu*

Boyutlar	1-9 Kişi	10-49 Kişi	50-249 Kişi	Toplam	F	p
Karar Boyutu	3,19	3,17	2,94	3,19	0,39	0,68
Yönetici Boyutu	3,22	3,42	3,45	3,25	2,59	0,08
Kullanım Boyutu	3,26	3,08	3,25	3,23	2,16	0,12
Yatırım Boyutu	3,23	3,36	3,75	3,26	2,98	0,05
Ulaşım Boyutu	3,13	3,00	4,13	3,13	3,96	0,02

**Ek 12.***Katılımcuların İşletme Çalışanı Sayılarına Göre Ulaşım Boyutu Tukey HSD Çoklu Karşılaştırma Tablosu*

(I)	(J)	(I-J)	p
1-9 Kişi	10-49 Kişi	0,13	0,57
	50-249 Kişi	-0,99	0,03
10-49 Kişi	1-9 Kişi	-0,13	0,57
	50-249 Kişi	-1,13	0,01
50-249 Kişi	1-9 Kişi	0,99	0,03
	10-49 Kişi	1,13	0,01

**Ek 13.***Katılımcuların İşletmenin Yıllık Net Satış Hasılatına Göre Boyutların Farklılıklarına İlişkin ANOVA Tablosu*

Boyutlar	1.000.000 TL'den az	1.000.000 TL ile 8.000.000 TL arası	8.000.001 TL ile 40.000.000 TL arası	Toplam	F	p
Karar Boyutu	3,13	3,27	3,10	3,19	2,38	0,09
Yönetici Boyutu	3,26	3,29	3,12	3,25	1,90	0,15
Kullanım Boyutu	3,22	3,31	3,08	3,23	3,90	0,02
Yatırım Boyutu	3,22	3,35	3,13	3,26	3,83	0,02
Ulaşım Boyutu	3,21	2,94	3,36	3,13	7,14	0,00

**Ek 14.***Katılımcuların İşletmenin Kuruluş Yıllarına Göre Boyutların Farklılıklarına İlişkin ANOVA Tablosu*

Kuruluş Yılı	Karar Boyutu	Yönetici Boyutu	Kullanım Boyutu	Yatırım Boyutu	Ulaşım Boyutu
1980 öncesi	2,94	3,25	3,03	2,86	2,66
1980-1985 arası	3,11	3,05	3,22	3,00	2,94
1986-1990 arası	2,94	2,98	2,93	3,04	2,93
1991-1995 arası	3,10	3,32	3,11	3,20	3,08
1996-2000 arası	3,12	3,38	3,35	3,41	2,91
2001-2005 arası	3,31	3,29	3,38	3,35	3,24
2006-2010 arası	3,46	3,40	3,36	3,38	3,47
2011 ve sonrası	3,19	3,06	3,15	3,33	3,36
Toplam	3,19	3,25	3,23	3,26	3,13
F	3,05	3,18	3,80	4,71	4,16
p	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

**Ek 15.***Katılımcuların İşletmenin Kuruluş Yıllarına Göre Boyutların Tukey HSD Çoklu Karşılaştırma Tablosu*

Yıl (I)	Yıl (I)	Karar Boyutu		Yönetici Boyutu		Kullanım Boyutu		Yatırım Boyutu		Ulaşım Boyutu	
		(I-J)	p	(I-J)	p	(I-J)	p	(I-J)	p	(I-J)	p
1980 öncesi	1980-1985 arası	-0,17	0,98	0,20	0,92	-0,19	0,90	-0,14	0,98	-0,28	0,93
	1986-1990 arası	0,00	1,00	0,27	0,74	0,10	1,00	-0,19	0,94	-0,27	0,95
	1991-1995 arası	-0,17	0,97	-0,07	1,00	-0,08	1,00	-0,34	0,20	-0,42	0,47
	1996-2000 arası	-0,18	0,93	-0,14	0,98	-0,32	0,19	-0,55	0,00	-0,25	0,91
	2001-2005 arası	-0,37	0,22	-0,04	1,00	-0,35	0,11	-0,49	0,01	-0,58	0,07
	2006-2010 arası	-0,52	0,02	-0,16	0,96	-0,33	0,18	-0,52	0,00	-0,81	0,00
1980-1985 arası	2011 ve sonrası	-0,25	0,73	0,18	0,91	-0,12	0,98	-0,47	0,01	-0,70	0,02
	1980 öncesi	0,17	0,98	-0,20	0,92	0,19	0,90	0,14	0,98	0,28	0,93
	1986-1990 arası	0,17	0,98	0,07	1,00	0,29	0,49	-0,04	1,00	0,01	1,00
	1991-1995 arası	0,01	1,00	-0,27	0,50	0,11	0,99	-0,20	0,77	-0,14	1,00
	1996-2000 arası	-0,01	1,00	-0,34	0,17	-0,13	0,96	-0,41	0,02	0,02	1,00
	2001-2005 arası	-0,20	0,85	-0,24	0,60	-0,16	0,88	-0,35	0,09	-0,30	0,73
1986-1990 arası	2006-2010 arası	-0,35	0,26	-0,36	0,14	-0,14	0,94	-0,38	0,07	-0,53	0,10
	2011 ve sonrası	-0,08	1,00	-0,01	1,00	0,07	1,00	-0,33	0,18	-0,42	0,35
1986-1990 arası	1980 öncesi	0,00	1,00	-0,27	0,74	-0,10	1,00	0,19	0,94	0,27	0,95
	1980-1985 arası	-0,17	0,98	-0,07	1,00	-0,29	0,49	0,04	1,00	-0,01	1,00

	1991-1995 arası	-0,16	0,97	-0,34	0,26	-0,17	0,88	-0,16	0,94	-0,15	1,00
	1996-2000 arası	-0,18	0,93	-0,41	0,06	-0,42	0,02	-0,36	0,10	0,01	1,00
	2001-2005 arası	-0,37	0,21	-0,31	0,32	-0,44	0,01	-0,31	0,26	-0,31	0,75
	2006-2010 arası	-0,52	0,02	-0,43	0,05	-0,43	0,02	-0,33	0,20	-0,54	0,12
	2011 ve sonrası	-0,25	0,73	-0,08	1,00	-0,22	0,68	-0,28	0,41	-0,43	0,38
1991-1995 arası	1980 öncesi	0,17	0,97	0,07	1,00	0,08	1,00	0,34	0,20	0,42	0,47
	1980-1985 arası	-0,01	1,00	0,27	0,50	-0,11	0,99	0,20	0,77	0,14	1,00
	1986-1990 arası	0,16	0,97	0,34	0,26	0,17	0,88	0,16	0,94	0,15	1,00
	1996-2000 arası	-0,02	1,00	-0,07	1,00	-0,24	0,24	-0,20	0,52	0,17	0,97
	2001-2005 arası	-0,21	0,68	0,03	1,00	-0,27	0,13	-0,15	0,86	-0,16	0,97
	2006-2010 arası	-0,35	0,10	-0,09	1,00	-0,25	0,24	-0,17	0,76	-0,39	0,27
	2011 ve sonrası	-0,09	1,00	0,26	0,36	-0,04	1,00	-0,12	0,95	-0,28	0,70
1996-2000 arası	1980 öncesi	0,18	0,93	0,14	0,98	0,32	0,19	0,55	0,00	0,25	0,91
	1980-1985 arası	0,01	1,00	0,34	0,17	0,13	0,96	0,41	0,02	-0,02	1,00
	1986-1990 arası	0,18	0,93	0,41	0,06	0,42	0,02	0,36	0,10	-0,01	1,00
	1991-1995 arası	0,02	1,00	0,07	1,00	0,24	0,24	0,20	0,52	-0,17	0,97
	2001-2005 arası	-0,19	0,71	0,10	0,98	-0,03	1,00	0,06	1,00	-0,33	0,34
	2006-2010 arası	-0,33	0,09	-0,02	1,00	-0,01	1,00	0,03	1,00	-0,56	0,01
	2011 ve sonrası	-0,07	1,00	0,32	0,07	0,20	0,48	0,08	0,99	-0,45	0,08
2001-2005 arası	1980 öncesi	0,37	0,22	0,04	1,00	0,35	0,11	0,49	0,01	0,58	0,07
	1980-1985 arası	0,20	0,85	0,24	0,60	0,16	0,88	0,35	0,09	0,30	0,73
	1986-1990 arası	0,37	0,21	0,31	0,32	0,44	0,01	0,31	0,26	0,31	0,75
	1991-1995 arası	0,21	0,68	-0,03	1,00	0,27	0,13	0,15	0,86	0,16	0,97
	1996-2000 arası	0,19	0,71	-0,10	0,98	0,03	1,00	-0,06	1,00	0,33	0,34
	2006-2010 arası	-0,15	0,92	-0,12	0,96	0,02	1,00	-0,03	1,00	-0,23	0,81
	2011 ve sonrası	0,12	0,98	0,23	0,44	0,23	0,30	0,02	1,00	-0,12	0,99
2006-2010 arası	1980 öncesi	0,52	0,02	0,16	0,96	0,33	0,18	0,52	0,00	0,81	0,00
	1980-1985 arası	0,35	0,26	0,36	0,14	0,14	0,94	0,38	0,07	0,53	0,10
	1986-1990 arası	0,52	0,02	0,43	0,05	0,43	0,02	0,33	0,20	0,54	0,12
	1991-1995 arası	0,35	0,10	0,09	1,00	0,25	0,24	0,17	0,76	0,39	0,27
	1996-2000 arası	0,33	0,09	0,02	1,00	0,01	1,00	-0,03	1,00	0,56	0,01
	2001-2005 arası	0,15	0,92	0,12	0,96	-0,02	1,00	0,03	1,00	0,23	0,81
	2011 ve sonrası	0,26	0,40	0,34	0,06	0,21	0,47	0,05	1,00	0,11	1,00
2011 ve sonrası	1980 öncesi	0,25	0,73	-0,18	0,91	0,12	0,98	0,47	0,01	0,70	0,02
	1980-1985 arası	0,08	1,00	0,01	1,00	-0,07	1,00	0,33	0,18	0,42	0,35
	1986-1990 arası	0,25	0,73	0,08	1,00	0,22	0,68	0,28	0,41	0,43	0,38
	1991-1995 arası	0,09	1,00	-0,26	0,36	0,04	1,00	0,12	0,95	0,28	0,70
	1996-2000 arası	0,07	1,00	-0,32	0,07	-0,20	0,48	-0,08	0,99	0,45	0,08
	2001-2005 arası	-0,12	0,98	-0,23	0,44	-0,23	0,30	-0,02	1,00	0,12	0,99
	2006-2010 arası	-0,26	0,40	-0,34	0,06	-0,21	0,47	-0,05	1,00	-0,11	1,00

**Ek 16.***Katılımcıların İşletmenin Hukuki Türlerine Göre Boyutların Farklılıklarına İlişkin ANOVA Tablosu*

Hukuki Tür	Karar Boyutu	Yönetici Boyutu	Kullanım Boyutu	Yatırım Boyutu	Ulaşım Boyutu
Tek kişi işletmesi	3,07	3,21	3,15	3,14	3,14
Adi şirket	3,29	2,97	3,11	3,12	2,59
Kollektif şirket	3,66	3,69	3,59	3,86	3,53
Komandit şirket	3,52	3,41	3,55	3,61	2,34
Limited şirket	3,51	3,51	3,36	3,48	3,73
Anonim şirket	3,13	3,01	3,41	3,51	3,37
Toplam	3,19	3,25	3,23	3,26	3,13
F	6,94	5,35	5,79	11,15	11,62
p	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

**Ek 17.***Katılımcıların İşletmenin Hukuki Türlerine Göre Boyutların Tukey HSD Çoklu Karşılaştırma Tablosu*

Hukuki Tür	Hukuki Tür	Karar Boyutu	Yönetici Boyutu	Kullanım Boyutu	Yatırım Boyutu	Ulaşım Boyutu					
(I)	(J)	(I-J)	p	(I-J)	p	(I-J)	p				
Tek kişi işletmesi	Adi şirket	-0,22	0,66	0,24	0,49	0,04	1,00	0,02	1,00	0,56	0,03
	Kollektif şirket	-0,59	0,00	-0,48	0,01	-0,43	0,01	-0,72	0,00	-0,39	0,37
	Komandit şirket	-0,45	0,00	-0,20	0,51	-0,40	0,00	-0,47	0,00	0,80	0,00
	Limited şirket	-0,44	0,00	-0,30	0,09	-0,21	0,33	-0,34	0,02	-0,58	0,00
	Anonim şirket	-0,06	1,00	0,19	0,75	-0,26	0,33	-0,37	0,05	-0,22	0,87
Adi şirket	Tek kişi işletmesi	0,22	0,66	-0,24	0,49	-0,04	1,00	-0,02	1,00	-0,56	0,03
	Kollektif şirket	-0,37	0,46	-0,72	0,00	-0,47	0,07	-0,74	0,00	-0,95	0,00
	Komandit şirket	-0,23	0,80	-0,44	0,10	-0,44	0,05	-0,49	0,02	0,25	0,90

	Limited şirket	-0,22	0,82	-0,54	0,02	-0,25	0,58	-0,36	0,19	-1,14	0,00
	Anonim şirket	0,15	0,97	-0,04	1,00	-0,30	0,50	-0,39	0,21	-0,78	0,03
Kollektif şirket	Tek kişi işletmesi	0,59	0,00	0,48	0,01	0,43	0,01	0,72	0,00	0,39	0,37
	Adi şirket	0,37	0,46	0,72	0,00	0,47	0,07	0,74	0,00	0,95	0,00
	Komandit şirket	0,14	0,98	0,28	0,61	0,03	1,00	0,26	0,63	1,19	0,00
	Limited şirket	0,14	0,97	0,18	0,91	0,23	0,72	0,38	0,18	-0,19	0,97
	Anonim şirket	0,52	0,13	0,68	0,01	0,18	0,92	0,35	0,38	0,17	0,99
Komandit şirket	Tek kişi işletmesi	0,45	0,00	0,20	0,51	0,40	0,00	0,47	0,00	-0,80	0,00
	Adi şirket	0,23	0,80	0,44	0,10	0,44	0,05	0,49	0,02	-0,25	0,90
	Kollektif şirket	-0,14	0,98	-0,28	0,61	-0,03	1,00	-0,26	0,63	-1,19	0,00
	Limited şirket	0,01	1,00	-0,10	0,99	0,19	0,74	0,13	0,95	-1,39	0,00
	Anonim şirket	0,38	0,32	0,40	0,22	0,14	0,95	0,10	0,99	-1,03	0,00
Limited şirket	Tek kişi işletmesi	0,44	0,00	0,30	0,09	0,21	0,33	0,34	0,02	0,58	0,00
	Adi şirket	0,22	0,82	0,54	0,02	0,25	0,58	0,36	0,19	1,14	0,00
	Kollektif şirket	-0,14	0,97	-0,18	0,91	-0,23	0,72	-0,38	0,18	0,19	0,97
	Komandit şirket	-0,01	1,00	0,10	0,99	-0,19	0,74	-0,13	0,95	1,39	0,00
	Anonim şirket	0,38	0,34	0,49	0,05	-0,05	1,00	-0,03	1,00	0,36	0,67
Anonim şirket	Tek kişi işletmesi	0,06	1,00	-0,19	0,75	0,26	0,33	0,37	0,05	0,22	0,87
	Adi şirket	-0,15	0,97	0,04	1,00	0,30	0,50	0,39	0,21	0,78	0,03
	Kollektif şirket	-0,52	0,13	-0,68	0,01	-0,18	0,92	-0,35	0,38	-0,17	0,99
	Komandit şirket	-0,38	0,32	-0,40	0,22	-0,14	0,95	-0,10	0,99	1,03	0,00
	Limited şirket	-0,38	0,34	-0,49	0,05	0,05	1,00	0,03	1,00	-0,36	0,67

**Ek 18.**

*Katılımcıların Faaliyette Buldukları Sektöre Göre Boyutların Farklılıklarına İlişkin ANOVA Tablosu*

Sektör	Karar Boyutu	Yönetici Boyutu	Kullanım Boyutu	Yatırım Boyutu	Ulaşım Boyutu
Tarım	3,34	3,34	3,21	3,36	3,14
Sanayi	2,92	2,90	2,82	2,71	2,63
İnşaat	3,15	3,35	3,32	3,46	3,52
Ticaret	3,19	3,20	3,29	3,35	3,14
Ulaştırma/Haberleşme	3,60	3,60	3,45	3,43	3,20
Konut ve Gayrimenkul	4,08	3,87	4,06	3,83	4,00
Serbest Meslek ve Hizmetler	3,31	3,68	3,37	3,39	3,53
Reklam/yayınçılık	3,16	3,30	3,52	3,33	2,69
Gıda	3,63	3,67	3,47	3,61	3,42
Spor	2,00	2,80	2,67	2,50	2,50
Toplam	3,19	3,25	3,23	3,26	3,13
F	3,85	6,70	7,09	10,50	5,48
p	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

**Ek 19.**

*Katılımcıların Faaliyette Buldukları Sektöre Göre Boyutların Tukey HSD Çoklu Karşılaştırma Tablosu*

Sektör (I)	Sektör (J)	Karar Boyutu		Yönetici Boyutu		Kullanım Boyutu		Yatırım Boyutu		Ulaşım Boyutu	
		(I-J)	p	(I-J)	p	(I-J)	p	(I-J)	p	(I-J)	p
Tarım	Sanayi	0,42	0,30	0,43	0,15	0,38	0,16	0,65	0,00	0,51	0,39
	İnşaat	0,19	0,99	-0,01	1,00	-0,11	1,00	-0,10	1,00	-0,37	0,87
	Ticaret	0,15	1,00	0,13	1,00	-0,08	1,00	0,02	1,00	0,00	1,00
	Ulaştırma/Haberleşme	-0,26	0,98	-0,26	0,97	-0,24	0,96	-0,07	1,00	-0,06	1,00
	Konut ve Gayrimenkul	-0,74	0,56	-0,53	0,84	-0,85	0,12	-0,47	0,87	-0,86	0,73
	Serbest Meslek ve Hizmetler	0,03	1,00	-0,35	0,56	-0,17	0,99	-0,02	1,00	-0,39	0,84
	Reklam/yayınçılık	0,18	1,00	0,04	1,00	-0,31	0,89	0,03	1,00	0,46	0,93
	Gıda	-0,29	0,99	-0,33	0,95	-0,26	0,98	-0,25	0,99	-0,27	1,00
	Spor	1,34	0,41	0,54	0,99	0,54	0,98	0,86	0,77	0,64	1,00
	Tarım	-0,42	0,30	-0,43	0,15	-0,38	0,16	-0,65	0,00	-0,51	0,39
Sanayi	İnşaat	-0,23	0,75	-0,45	0,01	-0,50	0,00	-0,75	0,00	-0,89	0,00
	Ticaret	-0,27	0,09	-0,30	0,01	-0,46	0,00	-0,63	0,00	-0,51	0,00
	Ulaştırma/Haberleşme	-0,68	0,02	-0,70	0,00	-0,63	0,00	-0,72	0,00	-0,57	0,44
	Konut ve Gayrimenkul	-1,16	0,02	-0,96	0,06	-1,23	0,00	-1,12	0,00	-1,37	0,06
	Serbest Meslek ve Hizmetler	-0,39	0,09	-0,78	0,00	-0,55	0,00	-0,67	0,00	-0,90	0,00
	Reklam/yayınçılık	-0,24	0,99	-0,40	0,58	-0,70	0,00	-0,62	0,02	-0,06	1,00
	Gıda	-0,70	0,12	-0,76	0,02	-0,65	0,04	-0,90	0,00	-0,79	0,30
	Spor	0,92	0,85	0,10	1,00	0,16	1,00	0,21	1,00	0,13	1,00
	İnşaat	-0,19	0,99	0,01	1,00	0,11	1,00	0,10	1,00	0,37	0,87



	Sanayi	0,23	0,75	0,45	0,01	0,50	0,00	0,75	0,00	0,89	0,00
	Ticaret	-0,04	1,00	0,14	0,93	0,04	1,00	0,12	0,97	0,38	0,27
	Ulaştırma/Haberleşme	-0,45	0,50	-0,25	0,95	-0,13	1,00	0,03	1,00	0,32	0,98
	Konut ve Gayrimenkul	-0,93	0,18	-0,52	0,82	-0,73	0,23	-0,37	0,96	-0,48	0,99
	Serbest Meslek ve Hizmetler	-0,16	0,99	-0,33	0,29	-0,05	1,00	0,08	1,00	-0,02	1,00
	Reklam/yayınçılık	0,00	1,00	0,05	1,00	-0,20	0,99	0,13	1,00	0,83	0,14
	Gıda	-0,47	0,70	-0,32	0,94	-0,15	1,00	-0,15	1,00	0,10	1,00
	Spor	1,15	0,61	0,55	0,99	0,66	0,93	0,96	0,62	1,02	0,94
Ticaret	Tarım	-0,15	1,00	-0,13	1,00	0,08	1,00	-0,02	1,00	0,00	1,00
	Sanayi	0,27	0,09	0,30	0,01	0,46	0,00	0,63	0,00	0,51	0,00
	İnşaat	0,04	1,00	-0,14	0,93	-0,04	1,00	-0,12	0,97	-0,38	0,27
	Ulaştırma/Haberleşme	-0,41	0,48	-0,40	0,37	-0,16	0,99	-0,09	1,00	-0,06	1,00
	Konut ve Gayrimenkul	-0,89	0,19	-0,66	0,46	-0,77	0,13	-0,49	0,77	-0,86	0,61
	Serbest Meslek ve Hizmetler	-0,12	0,99	-0,48	0,00	-0,09	1,00	-0,04	1,00	-0,39	0,22
	Reklam/yayınçılık	0,04	1,00	-0,10	1,00	-0,23	0,93	0,01	1,00	0,45	0,81
	Gıda	-0,43	0,73	-0,46	0,50	-0,19	0,99	-0,27	0,95	-0,28	1,00
	Spor	1,19	0,54	0,40	1,00	0,62	0,95	0,85	0,76	0,64	1,00
	Ulaştırma/Haberleşme	Tarım	0,26	0,98	0,26	0,97	0,24	0,96	0,07	1,00	0,06
Sanayi		0,68	0,02	0,70	0,00	0,63	0,00	0,72	0,00	0,57	0,44
İnşaat		0,45	0,50	0,25	0,95	0,13	1,00	-0,03	1,00	-0,32	0,98
Ticaret		0,41	0,48	0,40	0,37	0,16	0,99	0,09	1,00	0,06	1,00
Konut ve Gayrimenkul		-0,48	0,96	-0,27	1,00	-0,61	0,62	-0,40	0,96	-0,80	0,83
Serbest Meslek ve Hizmetler		0,29	0,93	-0,08	1,00	0,08	1,00	0,05	1,00	-0,33	0,97
Reklam/yayınçılık		0,44	0,83	0,30	0,97	-0,07	1,00	0,10	1,00	0,51	0,91
Gıda		-0,02	1,00	-0,07	1,00	-0,02	1,00	-0,18	1,00	-0,22	1,00
Spor		1,60	0,19	0,80	0,90	0,78	0,85	0,93	0,70	0,70	1,00
Konut ve Gayrimenkul		Tarım	0,74	0,56	0,53	0,84	0,85	0,12	0,47	0,87	0,86
	Sanayi	1,16	0,02	0,96	0,06	1,23	0,00	1,12	0,00	1,37	0,06
	İnşaat	0,93	0,18	0,52	0,82	0,73	0,23	0,37	0,96	0,48	0,99
	Ticaret	0,89	0,19	0,66	0,46	0,77	0,13	0,49	0,77	0,86	0,61
	Ulaştırma/Haberleşme	0,48	0,96	0,27	1,00	0,61	0,62	0,40	0,96	0,80	0,83
	Serbest Meslek ve Hizmetler	0,77	0,44	0,18	1,00	0,68	0,33	0,45	0,87	0,47	0,99
	Reklam/yayınçılık	0,93	0,33	0,57	0,84	0,53	0,80	0,50	0,87	1,31	0,22
	Gıda	0,46	0,98	0,20	1,00	0,58	0,76	0,22	1,00	0,58	0,98
	Spor	2,08	0,05	1,07	0,75	1,39	0,24	1,33	0,32	1,50	0,77
	Serbest Meslek ve Hizmetler	Tarım	-0,03	1,00	0,35	0,56	0,17	0,99	0,02	1,00	0,39
Sanayi		0,39	0,09	0,78	0,00	0,55	0,00	0,67	0,00	0,90	0,00
İnşaat		0,16	0,99	0,33	0,29	0,05	1,00	-0,08	1,00	0,02	1,00
Ticaret		0,12	0,99	0,48	0,00	0,09	1,00	0,04	1,00	0,39	0,22
Ulaştırma/Haberleşme		-0,29	0,93	0,08	1,00	-0,08	1,00	-0,05	1,00	0,33	0,97
Konut ve Gayrimenkul		-0,77	0,44	-0,18	1,00	-0,68	0,33	-0,45	0,87	-0,47	0,99
Reklam/yayınçılık		0,15	1,00	0,38	0,70	-0,15	1,00	0,05	1,00	0,85	0,12
Gıda		-0,31	0,97	0,02	1,00	-0,10	1,00	-0,23	0,99	0,12	1,00
Spor		1,31	0,42	0,88	0,81	0,71	0,90	0,89	0,72	1,03	0,94
Reklam/yayınçılık		Tarım	-0,18	1,00	-0,04	1,00	0,31	0,89	-0,03	1,00	-0,46
	Sanayi	0,24	0,99	0,40	0,58	0,70	0,00	0,62	0,02	0,06	1,00
	İnşaat	0,00	1,00	-0,05	1,00	0,20	0,99	-0,13	1,00	-0,83	0,14
	Ticaret	-0,04	1,00	0,10	1,00	0,23	0,93	-0,01	1,00	-0,45	0,81
	Ulaştırma/Haberleşme	-0,44	0,83	-0,30	0,97	0,07	1,00	-0,10	1,00	-0,51	0,91
	Konut ve Gayrimenkul	-0,93	0,33	-0,57	0,84	-0,53	0,80	-0,50	0,87	-1,31	0,22
	Serbest Meslek ve Hizmetler	-0,15	1,00	-0,38	0,70	0,15	1,00	-0,05	1,00	-0,85	0,12
	Gıda	-0,47	0,88	-0,37	0,95	0,05	1,00	-0,28	0,99	-0,73	0,73
	Spor	1,16	0,66	0,50	1,00	0,85	0,78	0,83	0,83	0,19	1,00
	Gıda	Tarım	0,29	0,99	0,33	0,95	0,26	0,98	0,25	0,99	0,27
Sanayi		0,70	0,12	0,76	0,02	0,65	0,04	0,90	0,00	0,79	0,30
İnşaat		0,47	0,70	0,32	0,94	0,15	1,00	0,15	1,00	-0,10	1,00
Ticaret		0,43	0,73	0,46	0,50	0,19	0,99	0,27	0,95	0,28	1,00
Ulaştırma/Haberleşme		0,02	1,00	0,07	1,00	0,02	1,00	0,18	1,00	0,22	1,00
Konut ve Gayrimenkul		-0,46	0,98	-0,20	1,00	-0,58	0,76	-0,22	1,00	-0,58	0,98
Serbest Meslek ve Hizmetler		0,31	0,97	-0,02	1,00	0,10	1,00	0,23	0,99	-0,12	1,00
Reklam/yayınçılık		0,47	0,88	0,37	0,95	-0,05	1,00	0,28	0,99	0,73	0,73
Spor		1,63	0,20	0,87	0,87	0,81	0,85	1,11	0,49	0,92	0,98
Spor		Tarım	-1,34	0,41	-0,54	0,99	-0,54	0,98	-0,86	0,77	-0,64
	Sanayi	-0,92	0,85	-0,10	1,00	-0,16	1,00	-0,21	1,00	-0,13	1,00
	İnşaat	-1,15	0,61	-0,55	0,99	-0,66	0,93	-0,96	0,62	-1,02	0,94
	Ticaret	-1,19	0,54	-0,40	1,00	-0,62	0,95	-0,85	0,76	-0,64	1,00
	Ulaştırma/Haberleşme	-1,60	0,19	-0,80	0,90	-0,78	0,85	-0,93	0,70	-0,70	1,00
	Konut ve Gayrimenkul	-2,08	0,05	-1,07	0,75	-1,39	0,24	-1,33	0,32	-1,50	0,77
	Serbest Meslek ve Hizmetler	-1,31	0,42	-0,88	0,81	-0,71	0,90	-0,89	0,72	-1,03	0,94
	Reklam/yayınçılık	-1,16	0,66	-0,50	1,00	-0,85	0,78	-0,83	0,83	-0,19	1,00
	Gıda	-1,63	0,20	-0,87	0,87	-0,81	0,85	-1,11	0,49	-0,92	0,98

## COVID-19 PANDEMİSİ VE ‘GÜNDEM BELİRLEME’ İŞLEVİ AÇISINDAN GAZETE MANŞETLERİ

**Dr. Saniye VATANDAŞ**

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi  
saniyevatandas@isparta.edu.tr

### Özet

İletişimin bireysel veya kitlesel düzeyde gerçekleşen birçok türü vardır. Gazete, radyo, televizyon, internet gibi kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilen ‘kitle iletişimi’ günümüzün en yaygın iletişim türü olarak anlam kazanmaktadır. İletişim, bir ileti sürecini temsil eder ve her iletişimin olduğu gibi kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilen iletişimin de bazı işlev ve amaçları vardır. Bunlardan birisi kitlesel düzeyde ‘gündem belirlemedir. Bu işlev ve amaç gereği, kitle iletişim araçları kitlenin önemli bulmasını istedikleri konu veya olayı gündeme taşıırken, aynı zamanda farklı birçok teknik aracılığıyla söz konusu olay veya konunun önemi ile ilgili olarak kitleyi ikna etme çabasını da yürütürler. Bu sürecin nasıl işlediğinin izlenebileceği en somut güncel örneklerden birisi COVID-19 salgınının gündem olmasıdır. Sürecin işleyiş tarzını tespit edebilmek için ulusal düzeyde yayın yapan ve ulusal toplam günlük basımın %75’ini temsil eden 11 gazetenin başta manşetleri olmak üzere birinci sayfada yer alan diğer haberleri incelenmiştir. Araştırmada, COVID-19 salgınıyla ilgili gündemin inşasının ilk günlerini ve öncesinin son günlerini teşkil eden 5-20 Mart 2020 tarihleri esas alınmıştır.

**Anahtar kelimeler:** Kitle iletişimi, Gazete, Haber, Gündem belirleme.

## COVID-19 PANDEMIA AND NEWSPAPER CUFFS FROM THE ‘AGENDA DETERMINATION’ FUNCTION

### Abstract

Communication represents a communication process; communication through mass media has some functions and purposes, just like any communication. One of them is ‘agenda setting’ at a mass level. Due this function and purpose, when mass media bring up the topic or event that they want the masses to find important to the agenda, they also try to convince the masses about the importance of the event or topic through several different techniques. One of the most concrete current examples to observe how this process works is the COVID-19 outbreak being on the agenda. In order to determine the way the process works, the headlines and other news stories included on the front pages of 11 newspapers, representing 75% of the national circulation and published nationwide, were examined. The study is based on the dates March 5 to March 20, 2020, which formed the first days of the formation of the agenda related to the COVID-19 outbreak and the last days immediately before it.

**Keywords:** Mass communication, Newspaper, News, Agenda setting

### 1. GİRİŞ

Bireylerin sosyo-ekonomik imkân ve düzeyleri, düşünce ve yaşam tarzlarını şekillendiren inanç ve ideolojileri, bireysel ve ailevi geçmişleri, demografik nitelikleri, özellikle öğrenim alan ve düzeyleri ile deneyimleri birbirlerinden farklıdır. Daha başka farklılıklardan da bahsedilebilir. Bu bireylerin belirli koşullarda birlikteliği ise belirli zaman ve mekândaki kitleyi teşkil eder. Söz konusu mekân, belirli bir yerleşim birimi olabileceği gibi ülkenin tamamı veya

tüm dünya da olabilir. Dolayısıyla 'kitle' bir yerleşim birimindeki görece küçük bir topluluk olabileceği gibi, bir ülkenin nüfusunu oluşturan tüm vatandaşlar yahut yeryüzündeki tüm insanlar da olabilir. 'Kitle iletişimi' söz konusu kitleye yönelik iletişimi ifade etmektedir. Kitle iletişimi aracılığıyla gerçekleştirilen iletişimde bireyler 'okuyucu', 'dinleyici', 'izleyici' ve hatta interaktif iletişime imkân sağlayan dijital iletişim araçları açısından 'kullanıcı' durumlarından birisine, birkaçına veya hepsine sahip olabilmektedirler. Kitle iletişim araçlarının etkileri de bireylerle kurulan irtibatın niteliğine ve süresine göre değişebilmektedir. Kitle iletişim araçları belirli bir bilgiyi, duyguyu, düşünceyi, görüşü, inancı 'hedefe/alıcıya' iletirken aynı zamanda olgu ve olaylara bakışı şekillendirecek etkiyi de gerçekleştirmektedirler. Elbette ki bireyin kitle iletişim aracının iletisi karşısında tamamıyla edilgen bir nesne konumunda olduğu söylenemez. Bireyin sahip olduğu özellikler, nitelikler, bilgiler ve tecrübeler belirli düzeyde de olsa süzgeç görevi görmekte ve bireyi nesne konumuna düşmekten alıkoymaktadır. Buna karşılık kitle iletişim araçları ise 'sahibi', 'yöneticisi', 'kanaat önderi' gibi kişilerin veya kurumsal konum, amaç ve işleyişin etkisiyle bireyleri ve bireylerin teşkil ettiği kitleleri etkileme, yönlendirme çabası içerisinde güçlerini artıracak teknik ve yöntemler geliştirebilmektedirler. Böylelikle 'ikna etme-ikna olma' düzleminde şekillenen bir süreç kitle iletişim aracı ile kitleler arasında kesintisiz işlemektedir.

Kitle iletişim araçlarının kitleler üzerindeki etkilerinin işleyiş tarzını, gücünü, gücünü etkileyen faktörleri konu edinen görüşler dile getirilmiş, bu bağlamda farklı kuramlar inşa edilmiştir. 'Gündem belirleme' (Agenda setting) söz konusu kuramlardan birisi olup, bu araştırmanın temel aldığı yaklaşımı temsil etmektedir. Gündem belirleme kuramına göre kitle iletişim araçları kitle üzerinde etkide bulunarak, kitlenin gündemini oluşturmaktadır. Kitle kendisinin belirlediğini, oluşturduğunu ve iradesiyle sahiplendiğini zannettiği gündeme esasen kitle iletişim araçlarının manipülasyonu ile ulaşmaktadır. Kitle iletişim araçları, genel olarak kitlenin, özel olarak da kitleyi teşkil eden bireylerin neyi önemseyip, neyi önemsememeleri; neyi olumlu, neyi olumsuz değerlendirmeleri gerektiği konularında etkileyerek gündemi inşa etmektedirler. Burada belirleyici konumunda olan kitle iletişim aracıdır. Bu sebeple aynı şekil ve/veya nitelikteki bir olay veya durum belirli bir zamanda gündem olabilirken, bir başka zaman da gündem olmayabilmektedir. Bu durum kitle iletişim araçlarına büyük bir güç kazandırmaktadır. Kitle iletişim araçları bu güçlerini kullanarak yerel veya ulusal politikaları, yaşama tarzlarını, giyim-kuşam başta olmak üzere modayı etkileyebilmektedir.

Bu araştırmanın konusunu kitle iletişim araçlarının en köklü temsilcilerinden birisi olan gazetelerin COVID-19 örneğinde 'gündem belirleme' işlevleri ele alınacaktır. Aralık-2019'dan bu araştırmanın gerçekleştirildiği Mayıs-2020'ye kadar geçen beş aylık süre içerisinde küresel gündemi, Dünya Sağlık Örgütü'nün 10 Mart günü pandemi ilan etmesine yol açan COVID-19 adlı yeni tip koronavirüs teşkil etti. Bu inceleme gerçekleştirdiğinde Çin hariç tüm dünyada pandemi durumu halâ olanca canlılığıyla devam ediyor ve Türkiye'de ise 'iniş' sürecinde olduğu ifade ediliyordu. İnsanlık, bundan önce yaşanan pek çok salgında olduğu üzere, dünyanın tamamına yayılan ve öldürücü etkisiyle birçok insanın hayatına mal olan önemli bir pandemi tehdidi ile karşı karşıya bulunuyor. İlk olarak Aralık-2019 tarihinde Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan kentinde görülen ve sonrasında dünyanın büyük bir kısmına yayılan COVID-19 virüsü, belirli risk grubundaki kişiler başta olmak üzere birçok insanın ölümüne yol açtığı gibi küresel düzeyde farklı düzlemlerde birçok probleme de neden oldu. Araştırmanın yürütüldüğü son günlerde (10 Mayıs 2020 günü) COVID-19 virüsüne yakalanan kişi sayısı 3,5 milyon, COVID-19 kaynaklı ölümlerin sayısı 250 bin idi. Virüs yaklaşık 200 ülkede görülmüş ve ölüme yol açmıştı. Türkiye'de ise 130 bin kişiye bulaşmış, 3.500 kişi ise vefat etmiş bulunuyor. Salgının, ilerleyen günlerde, bireysel ve toplumsal psikolojiden, siyasal ve sosyolojik yapılara değin çok yönlü etkileri olacak gibi görünüyor. Bir konunun gündem olması ile o konunun gazete manşetlerinde haber yapılması arasında doğrusal bir ilişki vardır. Bu

amaçla araştırmada COVID-19'un manşetlerde yer alma durumları öncelikle incelenecektir. Konunun manşette olmasa bile, birinci sayfada haber yapılması dahi gündem sıralamasında önemli bir konuma sahip olmasına katkı sağlamaktadır. Bu sebeple araştırma kapsamında öncelik manşetlerde olmak üzere, gazetelerin birinci sayfa haberlerinin konuları inceleme konusu yapılacak ve tüm bunlar üzerinden gazetelerde gündemin nasıl değiştirildiği ve inşa edildiği belirlenmeye çalışılacaktır.

## 2. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE İŞLEVLERİ

İletişim, en kısa ifadeyle, 'kaynak' (verici) konumundaki tarafın sahip olduğu bilgi, tutum, duygu veya düşüncüyü bilinçli bir karar ve eylemle 'hedef' (alıcı) konumundaki tarafa aktarması ve bu aktarılanın taraflarca benzer içerikte anlamlandırılması sürecinin ismi olarak anlam kazanmaktadır. Sürecin ilk aşamasında 'anlamlandırma', yani 'kaynak'ın içinde bulunduğu durumu ve amacını değerlendirdikten sonra uygun bulunduğu mesajı zihinsel olarak oluşturması, oluşturduğu mesajı 'kodlanması' ve mesajı 'göndermesi' işlemleri vardır. İkinci aşamada ise mesajın alıcı/hedef tarafından 'algılanması', 'kodun açılması', 'anlamlandırılması' ve 'geri besleme' süreçleri işler. Fakat taraflar arasındaki haberdar etme-haberdar olma, verme-alma, iletme-iletme, etkileme-etkilenme, uyarma-uyarılma... durumları belirli bir anlam zemininde (ortam) gerçekleşmektedir. Anlam zeminini o ortamda bulunan başka bireyler oluşturabileceği gibi, mekân ve zaman ile ilgili öznel unsurlar veya içselleştirilmiş anlayış, inanç ve yaklaşımlar da oluşturabilir. 'Verici' ile 'alıcı' arasındaki irtibatın; 'vericiden' 'alıcıya' yönelen iletinin amacı gerçekleştirebilmesi, taraflar arasındaki 'ortak anlam zemininde' (ortam) şekillenir. Özü itibarıyla iletişimin gerçekleşmesi için üç temel unsurun varlığı zorunludur: *kaynak-ortam-alıcı*. Bunlardan birisinin olmaması, iletişimin gerçekleşmesini engeller; sürecin kesintiye uğramasına yol açar.

İletişim, insanın doğal ve insan ilişkilerinin temel özelliklerinden birisidir. Bu nedenle iletişim, insanlık tarihine paralel bir tarihe sahiptir. İletişim, insanlar arası ilişkiler bağlamında dikkate alındığında birebir ve karşılıklı gerçekleştirebildiği gibi; belirli araçlar üzerinden de gerçekleştirebilmektedir. İletişimin şekli ve niteliği ile iletişim araçları arasında güçlü bir ilişki vardır. Bu durum görece basit araçların kullanıldığı geçmişin dünyasında böyleydi, bugün de böyledir. İletişimin şeklini değiştiren her bir teknolojinin icadı, insan ilişkilerine yeni boyutlar kazandırmıştır. İlk insanların karşılıklı konuşarak, göz teması gerçekleştirerek, jest ve mimikleri eşliğinde, beden hareketlerinin desteğinde iletişim kurmalarına karşılık, gittikçe karmaşıklaşan ve sistemleşen iletişim araçlarının icadı mevcut iletişime yeni imkânlar kazandırmış ve bugüne kadar devam eden süreç içerisinde iletişimin şekli ve niteliği sürekli değişerek devam etmiştir. 'Medya' veya burada tercih edeceğimiz diğer ismiyle 'kitle iletişim araçları' ise iletişim tarihinin son aşamalarında yer alan ve kitlelere yönelik iletişimi gerçekleştirmeye imkân sağlayan teknolojilerin ortak ismini oluşturmaktadır. Bu teknolojiler sayesinde iletişim sadece bireyler arasında gerçekleşen bir sürecin ismi olmaktan çıkıp, kitleleri de kapsar hale gelmiştir. Bu sebeple kitle iletişimi sözcüğünün tarihi görece yenidir. İlk kez Harold Lasswel tarafından 1940'larda dile getirilmiştir. Lasswel, 'kitle iletişimi' ifadesini, iletişim teknolojilerinin toplumsal örgütlenme koşullarına ve siyasal karar alma süreçlerine etkisini ifade etmek için kullanmıştır (Mutlu, 1998, s. 211). Bugün alanyazımında oldukça yaygın bir kullanım düzeyine kavuşmuş olan kitle iletişiminin genel anlamı sembollerin ve bilgilerin insan, kurum, grup veya kuruluşlar tarafından üretilmesini, bunların belirlenen kitlelere aktarılmasını ve bu kitle tarafından tüketilmesini/yorumlanmasını ifade etmektedir (Tutar, 2014, s. 195).

Bireysel iletişim ile kitle iletişimi arasında bazı önemli farklar vardır. Bireysel iletişimde bir kişinin iletiyi kodlarken yapmış olduğu eylemi kitle iletişiminde gazete, radyo, televizyon,

sinema, dergi gibi yayıncılar yapar. Bireyin iletiyi ne şekilde, hangi zamanda, hangi yolla ileteceğini kurgulamasında olduğu üzere, kitle iletişiminde de kitle iletişim araçları verileri toplar, düzenler, değerlendirir, seçer, işler ve yayınlar. Her metin, bir iş bölümü içinde oluşturulan endüstriyel bir niteliğe sahiptir. Bir diğer fark, bireyler arasında gerçekleşen yüz yüze iletişimde bir ileti kaynaktan hedefe ulaştığında, alıcının ne yanıt verdiği sözel olarak ya da jest ve mimiklerinden hareketle tespit edilebilirken; kitle iletişiminde geri dönüşümü yakalamak zordur. Bunu anlamak için özel çaba göstermek ve yorucu bir çalışma faaliyetine girmek gerekir. Örneğin anket, görüşme yapmak gerekir. Bu ise hemen gerçekleşmez; belirli bir zaman geçmesi gerekir. Kitle iletişiminde geri dönüşüm yakalandığında ise iletişimi sürecinin üzerinden bir zaman geçmiş olduğu gibi, yüz yüze iletişimde olduğu gibi etkili de değildir. Kitle iletişiminin, kişilerarası iletişimden bir diğer farkı ise kitle iletişiminin ulaştığı hedef kitlenin homojen olmayışıdır (Oskay, 2001, s. 42-46).

Kitle iletişim araçları ise araç olma durumu açısından ifade etmek gerekirse kitap, dergi, broşür gibi yazılı basın unsurlarının yanı sıra radyo, televizyon, sinema, internet gibi araçların genel ismi olarak anlam kazanmaktadır. Ayrıca bu teknolojilerden bir veya daha fazlasını çok sayıda insanla iletişim kurmak için kullanan geniş ölçekli organizasyonlar toplamının ismi olarak da anlam kazanmaktadır (Marshall, 1999, s. 484). McLuhan iletişim ve araç ayrımını kabul etmeyip, iletişimin bizzat kendisini araç olarak nitelemiştir. John Fiske (2003, s. 36) ise, kitle iletişim araçlarını oldukça geniş kategoride düşünmüş ve üç kategoride ele alıp incelemiştir. Birincisi ‘sunan iletişim araçları’ olup, iletişimi kurgulayanın ses, yüz, beden, sözcükler gibi özelliklerden oluşur. Bu kitle iletişim türünde ‘araç’ iletişimi başlatanın bizzat kendisidir. İkincisi, ‘temsil eden iletişim araçları’ olup, bunlar iletişim kuranın kitap, fotoğraf gibi yapıtlarıdır. Üçüncüsü ‘mekanik iletişim araçları’ olup, birinci ve ikinci grupta yer alan iletişim malzemelerini ileten radyo, televizyon, film türü araçlardır.

Kitle iletişim araçlarının işlevleriyle ilgili olarak uzmanların belirleyip ifade ettikleri arasında bazı farklılıklar vardır. Bunun başlıca nedeni, işlevleri açısından ağırlıklı olarak dikkate alınan kitle iletişim aracının farklı olmasıdır. Doğaldır ki kitap, dergi gibi yazılı basının ağırlıklı olarak dikkate alındığı bir çalışmada ifade edilen işlevler ile ağırlıklı olarak televizyonun dikkate alındığı çalışmada ifade edilen işlevler arasında bazı önemli farklılıklar olacaktır. Kitap ve dergi gibi iletişim araçlarının işlevleri arasında ‘bilgi aktarımı’ öncelikli ve önemli bir işlev olarak dile getirilmesine ve ‘eğlendirme’ gibi bir işlev ise ya hiç yer almamasına ya da işlevler sıralamasının sonlarında yer almasına karşılık, televizyonun işlevleri arasında ‘eğlendirme’ öncelikli bir işlev olarak anlam kazanacaktır. Yine aynı şekilde radyo ile televizyonun işlevleri arasında, ya da sinema ile diğerlerinin işlevleri arasında önemli farklılaşmalar vardır. Bu farklılaşmalar işlevlerde ve işlevlerin önem sıralamasında ayrışmalara yol açmaktadır. Konuyla ilgilenen iletişimcilerin tespitleri arasındaki farklılıkları bu bağlamda değerlendirmek gerekiyor. Bu durumla ilgili birkaç örnek vermek gerekirse; alanyazımında önemli bir konuma sahip olan McQuail’in (1994, s. 76) tespitleri şöyledir: ‘Kitle iletişim araçları bireyler için enformasyon, kişisel kimlik, entegrasyon, sosyal etkileşim ve eğlence fonksiyonlarına hizmet etmektedir. Bireyler kitle iletişim araçlarına, dünya hakkında bilgi edinme, problemlerin çözümünde ve karar aşamasında tavsiye alma, merak ve ilgiyi tatmin etme, kendini eğitme, davranış modelleri bulma, bireysel değerleri pekiştirme, başkalarıyla özdeşleşme ve sosyal empati gibi nedenlerle yönelmektedirler’.

Erdoğan (2005, s. 311), McQuail’i referans alarak kitle iletişim araçlarının işlevlerini beş ayrı başlıkta toplamıştır:

1. *Enformasyon İşlevi*: Olaylar ve durumlar hakkında enformasyon sağlama.

2. *Karşılıklı Bağ Kurma İşlevi*: Bilgi ve olaylar hakkında açıklama ve yorumlarda bulunma, kurallar ve egemen görüşler için destek sağlama, toplumsallaştırma, oybirliği sağlama, toplum için öncelikleri saptama.

3. *Devamlılık Sağlama İşlevi*: Kültürü ifade etme, alt kültürü ve yeni kültürlerin gelişmelerini sağlama ve ortak değerleri muhafaza etme.

4. *Eğlendirme İşlevi*: İyi ve hoş vakit geçirmeye katkı sağlama, dinlenme olanakları temin etme.

5. *Harekete Geçirme*: Siyasi olaylar, savaş, ekonomik kalkınma vb. toplumsal amaçlar için kampanyalar oluşturma.

Özçağlayan (1998, s. 37), iletişimin herhangi bir sosyal sistem içerisindeki temel işlevlerini ifade ederken ‘enformasyon’, ‘sosyalizasyon’, ‘eğitim’, ‘eğlence’, ‘kültürel gelişme’ başlıkları altınca benzer tespitleri dile getirmiş, tüm bunlara ilaveten diğer bazı işlevlerden bahsetmiştir. Bunlar ‘motivasyon’ (kısa ve uzun vade hedefler belirleyerek bu hedeflere ulaşmaya yardımcı olma), ‘tartışma’ (farklı görüşleri bir araya getirme ve fikir alışverişi yapma), ‘entegrasyon’ (insanların, grupların ve ulusların birbirlerini tanımalarına ve anlamalarına katkı sağlama) işlevleridir. Aziz (2006, s. 69) de kitle iletişim araçlarının işlevleri ile ilgili olarak benzer işlevlerden bahsetmiş, fakat burada bahsettiğimiz diğer iletişim bilimcilerden farklı olarak ‘ürün ve hizmet tanıtma’, ‘etkileme, inandırma ve harekete geçirme’ işlevlerini de ön plana çıkarmıştır. Kitle iletişim araçlarının işlevleri ile ilgili olarak farklı bilim insanları tarafından belirlenmiş ve birkaç örneğini ifade ettiğimiz bu tespitlerin yanı sıra konu UNESCO’nun McBride Raporu’nda özel olarak ele alınmıştır. Söz konusu raporda kitle iletişim araçlarının işlevleri sekiz ana başlık altında sıralanmıştır (Aktaran: Türkoğlu, 2004, s. 129). Bunlar, ‘bilgi verme (enformasyon)’, ‘toplumsallaştırma’, ‘güdüleme (motivasyon)’, ‘tartışma’, ‘eğitim’, ‘kültürel gelişme’, ‘eğlence’, ‘katılım sağlama’ işlevleridir.

Kitle iletişim araçlarının işlevlerini ifade eden tespitlerle ilgili yukarıda verilmiş örneklerde yer alan bir özellik, araştırma konumuz açısından özel bir öneme sahiptir. Söz konusu özellik (işlev) McQuail (1994, s. 76) tarafından ‘problemlerin çözümünde ve karar aşamasında tavsiye alma’ şeklinde ifade edilmiş, bu işlevin açılımı Erdoğan (2005, s. 311) tarafından ‘Enformasyon’ başlığı altında ‘olaylar ve durumlar hakkında enformasyon sağlama’, ‘Karşılıklı bağ kurma işlevi’ başlığı altında da ‘kurallar ve egemen görüşler için destek sağlama’, ‘harekete geçirme’ şeklinde açılımı gerçekleştirilmiştir. Özçağlayan (1998, s. 37)’in ‘Motivasyon’ başlığı altında ifade ettiği ‘kısa ve uzun vade hedefler belirleyerek bu hedeflere ulaşmaya yardımcı olma’ tespiti de konuyla ilgilidir. Yine aynı şekilde Aziz (2006, s. 69)’in ‘etkileme, inandırma ve harekete geçirme’ veya McBride Raporunda (Aktaran: Türkoğlu 2004, s. 129) ‘toplumsal hedefler için bireylerin ortak eylemler için harekete geçmesine yardımcı olma’, ‘bireysel ve toplumsal düzeyde görüş açıları ve istekleri anlamaya yönelik çeşitli mesajları iletme’ tespitleri de aynı işlevin farklı ifadelerle açılımını temsil etmektedir. Tüm bunlara ilaveten Gökçe’nin (1993, s. 8) ‘Kitle iletişim araçlarının siyasal işlevi’ başlığı altında dile getirdiği ‘kamuoyunun oluşturulması’, ‘siyasi bilinçlenmeyi sağlama’, ‘siyasal eleştiri ve kontrol görevini sağlama’ şeklinde dile getirdiği işlevler de benzer niteliktedir. İfade etmeye çalıştığımız özellik (işlev), iletişim kuramları kapsamında yer alan ‘gündem belirleme’ ile ilgili işlevdir.

### 3. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE ‘GÜNDEM BELİRLEME’

Kitle iletişim araçları temsil özellikleriyle ‘iktidar’ ve ‘kitle’ arasında önemli işlevler üstlenirler. Bu işlev temsil edilen ‘iktidar’ adına ve ‘iktidar’ için kitleye yönelme ve kitleyi manipüle etme biçiminde gerçekleşebildiği gibi, yine temsil edilen kitle adına ‘iktidar’ ile irtibata geçme biçiminde de olabilmektedir. Bu ise kitle iletişim araçlarının iktidar ile olan

ilişkinin gündeme getirmektedir. İktidar nedir/kimdir ve bu bağlamda kitle iletişim araçlarının konumlandığı/durduğu yer neresidir? Bu, son derece detaylı cevapları gerektiren bir sorudur ve bu makalenin konusu değildir. Ancak buna rağmen ‘iktidar’ın ne/kim olduğuna ilişkin alanyazımında önemli ve büyük oranda kabul görmüş birkaç ‘iktidar’ tanımını hatırlamak yararlı olacaktır. Max Weber’e göre iktidar, toplumdaki sınıflar, statü grupları ve partiler arasında dağılmış durumdaki iradedir. Buna bağlı olarak iktidarı ‘bir ya da birden fazla kişinin bir toplumsal eylem içinde, o eyleme katılan başkalarının direnişine karşın da olsa kendi iradesini gerçekleştirme gücü’ (Weber, 1993, s. 176) olarak tanımlamıştır. Durkheim için iktidar, toplumun kolektif inançlarının ve ahlaki değerlerinin toplamını temsil etmektedir. Durkheim için ‘iktidar’ ile ‘ortak bilinç’ arasında güçlü ve doğrudan ilişki vardır. Bu nedenle ortak bilinci anlamadan, iktidarı anlamak mümkün değildir. Konu bağlamında şöyle demektedir: ‘Bir toplumu oluşturan üyelerin ortalamasında yaşayan inanç ve duyguların tümü, kendine özgü yaşamı olan belli bir dizge oluşturur; buna ortak bilinç denilebilir’ (Durkheim, 2006, s. 109). Durkheim’a (2006, s. 110) göre ‘ortak bilinç, bireylerin içinde buldukları özel koşullardan bağımsızdır; bireyler geçici, o ise kalıcıdır... [K]uşaktan kuşağa da değişmez, tersine kuşakları birbirine bağlar’. Foucault’ya (1993, s. 40) göre ‘iktidar’ kolektif tasavvurun bir yansıması olamayacağı gibi, toplumun hiyerarşik bölümlenmesinin ya da statüye dayalı tabakalaşmanın bir yansıması da değildir. Dolayısıyla iktidar Foucault tarafından bir toplumsal kategorinin bir diğeri üzerindeki tahakkümü ya da baskısı olarak ele alınmamıştır. Foucault iktidarın istediği düzeni, baskı ve yasaklama yoluyla değil, açma veya ‘söyleme kışkırtma’ yoluyla gerçekleştirdiğini savunur. Herhangi bir alanın ya da olgunun söyleme kışkırtılması o şeyden söz etmenin belli bir biçim verilerek düzenlenmesidir (Foucault, 1993, s. 41). Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse iktidar işlevini ya da kendisini gerçekleştirme biçimini, bastırma yoluyla değil, pozitif etkiler ya da bilmeyi artıracak alanlar yaratarak ortaya koyar (Foucault, 2003, s. 42); bu alan yaratma çabası ise toplumun belirli bir düzen adına disipline edilmesidir. Van Dijk’e göre ‘iktidar yapısını’ hükümet, parlamento, devlet organları, hukuki ve askeri aygıtlar, şirketler, siyasal partiler, medya, sendikalar, inanç kurumları, eğitim kurumları oluşturur (Van Dijk, 1999, s. 347). Bourdieu iktidarı, gerçekliği kurma, yeniden üretme ve yapılandırma gücü olarak tanımlamıştır (Bourdieu, 1991, s. 123). Tüm bunlar bağlamında olmak üzere iktidar-kitle iletişim aracı-kitle üçlüsünün ilişkisi birçok sosyal bilimcinin, iletişimcinin özel ilgi duydukları; geliştirdikleri kuramlarla söz konusu ilişkiyi, ilişkinin neden ve amaçlarını çözümlenmeye çalıştıkları bir konu olmuştur. Bu bağlamda ‘Gündem Belirleme’ kuramı özel bir öneme sahiptir.

Kitlenin olay ve olgular karşısındaki tutum ve davranışlarının şekillenmesini belirleyen faktörler ve sürecin şekillenmesini sağlayan etkileşimin gücü, yönü, şekli açısından ‘Gündem belirleme’, iletişim bilimciler arasında yaygın kabul gören kuramlardan birisini oluşturmaktadır. ‘Gündem’, zamanın belirli bir kesitinde önemlilik sırasına göre dizilmiş sorunlar, konular ve olaylar listesidir (Mutlu, 1998, s. 118). ‘Gündem Belirleme’ kuramına göre insanların dünyasında olup-bitenleri anlamasının temel belirleyicisi kitle iletişim araçlarıdır. Bu kurama göre insanlar hangi olayların daha önemli olduğunu, bir başka söyleyişle olayların önem sırasının ne olduğunu; hangi olayların önemsenmesi, hangilerinin önemsenmemesi gerektiğini kitle iletişim araçlarının verdiği bilgilerden, yönlendirici yorumlarından etkilenecek öğrenirler. İnsanlar kitle iletişim araçlarının okuyucusu, dinleyicisi ve/veya ‘izleyicisi’ durumlarıyla kendilerine sunulan gündemi, gündemleri olarak kabullenir ve tutumlarını, davranışlarını buna göre şekillendirirler. Bu ise kitle iletişim araçlarının önem verdiği olayların gündemde yer almasını, önem vermediklerinin ise gündeme gelmemesini veya gelse bile çok geri planlarda kalmasını sağlar (Severin & Tankart, 1992, s. 208). Bu rolün etik ilkelere uygunluğu daima tartışılmıştır. Fakat buna rağmen kitle iletişim araçlarının gündem belirleme güçleri kesintisiz devam etmektedir. Süreçte gerçekleşen değişim, daha çok, kitle iletişim araçlarının birbirlerine oranla gündem belirleme güçlerinde gerçekleşen değişim şeklinde

olmuştur. Örneğin radyonun 50-70 yıl, gazetelerin 30-40 yıl önceki gündem belirleme güçleri ile şimdiki güçleri aynı düzeyde değildir. Bu iki kitle iletişim aracı geçmişte sahip oldukları güçlerini önce televizyonun, sonra da sosyal medyanın lehine büyük oranda kaybetmiş bulunuyorlar.

Gündem belirleme kuramına göre kitle iletişim araçları bazı sorunları ve konuları görmezlikten gelerek, bazılarını ise marjinalize ederek gündemi belirlerler (Yaylagül, 2014, s. 81). Fakat çoğu zaman sanıldığı gibi aksine, kitle iletişim araçları kitlelerin nasıl düşüneceğini değil, ne düşünmesi gerektiği belirlerler. Bu durum, Stuart Hood tarafından 'Eşik Bekçiliği' (Gatekeeping) nitelmesiyle anlandırılmıştır. Stuart Hood'a göre kitle iletişim araçları bilgi akışını kontrol ederek gündem belirlerler. Bu açıdan gündem oluşturmada bir anlamda 'kapı görevlisi' rolü üstlenirler. Bir haber ve enformasyon izleyicinin kullandığı iletişim aracına verilmeden önce çeşitli kapı görevlilerinin denetiminden geçer; Hood'ın nitelmesiyle eşik bekçilerinin. Eşik bekçisinin temel görevi, hangi konuların geçeceğine, hangi konuların geçişine izin verilmeyeceğine ve hangilerinin çöpe atılacağına karar vermektir. Diğer bir deyişle belli mesajların iletilmesine izin verirlerken, diğerlerini engelleyerek kitlenin aldığı mesajları süzgeçten geçirmiş olurlar (Yüksel, 2001, s. 25-28). Bu kişiler sürecin 'eşik bekçisi' rolünü yerine getirirlerken gündemi de belirlemiş olurlar.

Kitle iletişim araçları gündemi belirleyebilmelerine göre güç kazanırlar. Bunun gerçekleşmesinde kitle iletişim araçlarının özellikleri ile bireyin gündelik yaşamında kapladığı süre arasında güçlü bir ilişki vardır (Erdoğan & Alemdar, 1990, s.147). Örneğin günümüz dünyasında radyo ile televizyonun karşılaştırılmasında televizyonun gündem belirleme gücünün radyoya göre daha yüksek olduğu kolaylıkla tespit edilebilir. Bunda radyonun sadece kulağa hitap etmesine karşılık, televizyonun hem kulağa hem de göze hitap etmesinin etkisi büyüktür. Ayrıca bu özellikleri bağlamında televizyonunu bireyin gündelik yaşamında kapsadığı süre radyoya göre daha uzundur. Bu ise gündem belirleme açısından televizyonu radyoya oranla daha güçlü kılmaktadır. Televizyon cihazının bu güne kadar yaygın ve yayın kanallarının bugünkü kadar çok olmadığı zamanlarda gazetelerin gündem belirleme gücü oldukça yüksekti. Bugün bu güç televizyon ve sosyal medya nedeniyle büyük oranda gerilemiş olmakla birlikte, halâ bir oranda da olsa devam etmektedir. Gazeteler gündem belirleme güçlerini artırmak için farklı teknikler geliştirmektedirler. Göstergibilim kapsamında ifade edilecek olan teknikleri kullanarak okuyucunun ilgisini çekmeye ve onu etkilemeye çalışmaları en çok gerçekleşen teknikler olarak anlam kazanmaktadır. İlgi görerek mesajın ulaştığı kitleyi büyütmek ve/veya mevcut okur kitlesini korumak amacıyla verilen hediyeler de tercih edilen tekniklerden bir diğeridir. Bu açıdan 1990'lı yılların Türkiye'sinde son derece yaygın olan hediye kampanyaları gazetelerin o günün şartlarında gündem belirleme güçlerini artırma ve sürdürme çabalarının gereği olarak anlam kazanmıştır.

Gündem belirleme kuramının en önemli temsilcileri, ABD'deki seçimlerle ilgili araştırmalar yapmış ve bu araştırmalar ile hem kuramlarını geliştirmiş ve hem de kuramlarını somut olaylara uyarlama imkânı elde etmiş olan Maxwell E. McCombs ve Donald L. Shaw'dır. Söz konusu ikili, araştırmalarından ilkinde ABD'deki 1968 başkanlık seçimlerinin kitle iletişim araçlarına yansımalarını incelemişlerdir. Araştırmaları sonucunda kitle iletişim araçlarının seçmen kararının yönü üzerinde az etkisi olduğunu fakat buna karşılık siyasi konulara yönelik tutumları büyük oranda etkileyebildiğini, bu şekilde de siyasi kampanyanın gündemini belirleyebildiklerini açığa çıkarmışlardır. Böylelikle kitle iletişim araçlarının bildirdiği konularla, seçmenlerin 'en önemli konu' diye belirttiği konular arasında kuvvetli bir ilişki bulunduğu tespit etmişlerdir Tam benzerliğin (korelasyonunu) 1 (bir) olarak kodlandığı çalışmada bu ilişki 0,967 gibi son derece yüksek bir oran olarak belirlenmiştir (Maxwell & Shaw, 1972, s. 180-181). McCombs & Shaw, kuramlarını 1972 seçimlerinde de test etme imkânı elde ettiler. Kitle iletişim araçlarının bir konuyu gündem kılmada etkisi önceki



araştırmalarından hareketle zaten bilinmekteydi. Bu araştırma, bir konunun kamuoyunda gündem olmadan önce kitle iletişim araçlarında önemli hale geldiğini (gündem olduğunu) ortaya çıkarmıştır. Ayrıca bu araştırma iki aşamalı bir gündem belirleme sürecinin yaşandığı anlaşılmıştır. Çünkü 1972 seçim kampanyasının ilk günlerinde gazeteler gündem belirlemede etki sahibi iken, ilerleyen günlerde televizyon kanalları da mevcut etkiye ortak oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca gazetelerin daha güçlü ve uzun bir dönemli etki sahip olurlarken, televizyon haberlerinin kısa sürede ve kısa süre için güçlü etkiye sahip oldukları anlaşılmıştır.

Gündem belirleme kuramına göre kitle iletişim araçlarının gücü, gündem belirleme gücüne paralel şekillenmektedir. Bu ise, kitle iletişim araçlarının etkileme ve inandırmaya yönelik gücünden ziyade, toplumun gündemini oluşturma ve toplumu bilgilendirme gücü ile alakasını ön plana çıkarmaktadır. Bu durum aynı zamanda siyaset kurumu ile kitle iletişim araçları arasındaki ilişkinin temel nedenini teşkil etmektedir. Çünkü siyaset çevreleri, kitle iletişim araçları üzerinde kontrol sağlayarak toplumun gündemini belirlemek ve böylelikle statü ve imkânlarının sorunsuz bir şekilde devamını sağlamak isterler. Zira iletişim sürecini kontrol edebilenler, ‘iktidar’ olma gücünü de ellerinde tutarlar (Agee, Ault vd, 1985, s. 33). Siyasal seçkinlerin kitle iletişim araçlarına ilgilerinin arkasındaki temel neden budur. Siyasal seçkinler konu ve imkân elde etmede veya elde ettiklerini artırma ve sürdürmede kitle iletişim araçlarının gündem belirleme gücünden yararlanmayı sıklıkla tercih ettikleri için, gündem belirleme kuramı kapsamındaki çalışmaların yoğunlaştığı konular arasında seçimler ve seçim kampanyaları öncelikli konular olmuştur.

#### 4. YÖNTEM

Bu araştırmanın amacını, COVID-19 pandemisinin Türkiye’deki gazetelerin manşetlerinde gündem olma sürecini incelemek oluşturmaktadır. İncelemede, Türkiye’deki ulusal günlük gazetelerin büyük ekseriyetini temsil eden 11 gazetenin manşetleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Gazeteler belirlenirken söz konusu gazetelerin siyasi/ideolojik duruşları, iktidar karşısındaki konumlanışları ile farklı çizgi ve eğilimde olmalarına özellikle dikkat edilmiştir. İncelemenin örneklemini teşkil eden ve 9-15 Mart 2020 tarihinde en çok satan (<http://gazetetirajlari.com/HaftalikTirajlar.aspx>) kategorisinde yer alan 11 gazete ve baskı sayıları şöyledir: Sözcü (244.328), Sabah (241.615), Hürriyet (212.770), Posta (162.954), Türkiye (135.216), Milliyet (125.144), Akşam (106.110), Yeni Şafak (103.137), Korkusuz (60.602), Akit (56.955), Cumhuriyet (29.414). Bu gazetelerin 15 Mart 2020 günü toplam baskı sayıları 1.342.736’dır. Türkiye’de ulusal gazetelerin günlük toplam satışı 1.800.00 civarındadır. Dolayısıyla bu 11 gazetenin bası sayısı aynı tarihteki tüm ulusal gazetelerin toplam baskı sayısının %75’ini teşkil etmektedir. Söz konusu gazetelerin 5-20 Mart günlerindeki manşetleri incelenmiştir. Zamanla ilgili bu tercihte incelemeye konu olan tarih kesitindeki söz konusu gazetelerin ilk vaka öncesindeki gündemleri ile sonrasındaki gündemlerini karşılaştırma isteği belirleyici olmuştur. İnceleme kapsamında, önceleri gündemde olmasına rağmen ‘COVID-19 gündemi’ döneminde geri plana itilen konu başlıklarının (eski gündemin) durumu da incelenecektir.

Gerçekleştirilen araştırma, Söylem Analizi yöntemi esas alınarak yapılmıştır. Söylem analizi, konuşma ve sözceler aracılığıyla meydana getirilen anlamı inceleyen nitel karakterde bir yöntemdir (Kantar, 2017, s. 13). Söylem analizi ile yazılan ve okunan cümlelerin arkasındaki/ötesindeki anlam ortaya çıkarılmaya çalışılır. Bu gerçekleştirilirken de söz konusu cümlelerin örneğin bağlamı dikkate alınır. Söylem Analizi yöntemsel ve kavramsal unsurlardan meydana gelen toplumsal hayata ilişkin bir bakış açısı olup, söylem üzerine düşünme (teorik ve meta-teorik öğeler) ve söylemi dataleştirme yolu olarak karakterize edilir. Söylem analizi en basit anlatımı ile dilin incelenmesidir. Ancak bu inceleme ifade edilen dilsel öğelerin basit bir incelenmesi olmayıp ifadelerin/söze dökülenlerin sözdizimsel ve semantik sınırlarının ötesine gitmeyi ve bu ötede yatan anlam ve içeriği incelemeyi gerektirmektedir. Bu analiz yöntemi

sadece geleneksel yöntemlere bir alternatif olmayıp, aynı zamanda bu yöntemlerin içine sokulmuş bakış açılarına karşı bir alternatiftir. Söylem analizi yöntem biliminde genel, kuramsal ve niceliksel yaklaşımlardan, ayrı ayrı nitelendirilen, detaylı ve nitel yaklaşımlara geçiş için gerekli bir çabadır (Çelik & Ekşi, 2008, s.104).

## 5. BULGULAR

Türkiye'deki gazetelerin 1960'lardan beri corona ismiyle bilinene virüsün bir türü olan COVID-19 bağlamında gündem oluşturmalarının başlangıç tarihi 11 Mart 2020'dir. Sağlık Bakanının, 10 Mart akşamı, Türkiye'de ilk COVID-19 vakasının görüldüğünü, bir kişinin COVID-19 testinin pozitif çıktığını açıklaması süreci başlatmıştır. Bunun üzerine örneklem grubumuzda yer alan 11 gazeteden Akit hariç diğer tümünün 11 Mart günü COVID-19 pandemisini konu edinen manşetlerle yayımlandıkları görülmektedir. Artık gazetelerin ülke gündemine ilişkin tercih ve kararları bellidir.

COVID-19 pandemisi, 10 Mart ve öncesi günlerde Türkiye'deki gazetelerde yer alan haberlerden sadece birisiydi. Manşet altında, sayfanın alt veya yan kısmında bir-iki sütuna yayılmış başlıklarla haber konusu oluyordu. Bunun sebebi ise 12 Ocak 2020 tarihinde Çin'de ilk ölümün gerçekleşmesini takiben yaşananlardı. Bu günlerde sağlık uzmanları, katıldıkları televizyon programlarında veya kendileriyle yapılan röportajlarda son derece ciddi bir problemin dünyayı kuşatmak üzere olduğunu ifade ediyorlardı. Bu iddiaları haklı kılacak haberler peş peşe gündeme gelmeye başladı. COVID-19 vakası Çin dışında ilk defa 13 Ocak günü Tayvan'da tespit edildi. Virüs 'doğduğu' ülkeden bir başkasına geçmişti. Virüsün ilk görüldüğü Wuhan kentinde ise durum çok kötüydü; ölüm haberleri peş peşe geliyordu. Çin hükümeti 23 Ocak günü Wuhan kentini karantina bölgesi ilan etti. Korkutucu haberlerden bir diğeri 25 Ocak günü gündeme düştü. Virüs Avrupa'ya sıçramıştı; COVID-19 kendini Fransa'da gösterdi. Çin dışında ilk ölüm 3 Şubat günü haber oldu; Filipinler'de bir hasta COVID-19'dan öldü. Virüs kıtalararası dolaşıyor ve farklı ülkelerden kitlesel ölüm haberleri geliyordu. Çin, İran, İtalya, Fransa, İspanya ve ABD COVID-19'un kışkacına girmişti. Bu ülkelerin her birinde her gün yüzlerce insan ölüyordu; hastanelerde boş yatak kalmamış, yoğun bakım üniteleri yeterli olmadığı için spor salonları, hastane bahçeleri hastalara ayrılmaya başlanmıştı. Mevcut gidişata göre Türkiye'de de COVID-19 vakasının görünmesi sürpriz olmayacaktı. Bu sebeple Sağlık Bakanlığı herkesi tedbirli olmaya davet ediyordu. Buna bağlı olarak şubat ayının ilk günlerinden itibaren özellikle havalimanı gibi yurtdışı ile irtibatlı yerlerde maske takan kişilere rast gelinmeye, belediyeler başta olmak üzere birçok kurum ve kuruluşun insanların yoğun bulunduğu yerlerde dezenfektan işlemlerine başladıkları görüldü. Dolayısıyla tüm bunlar kitle iletişim araçları tarafından birer haber konusu olarak okuyucuya, dinleyiciye, izleyiciye sunuluyordu. Gazeteler ilk sayfalarında konuya yer veriyorlardı. Fakat 11 Mart'a kadar COVID-19 manşetlerde yer almadı; dolayısıyla gazetelerin asıl gündemi olmadı. Gazete manşetleri açısından bunun tek istisnası 9 Mart tarihidir. Hürriyet gazetesi o gün manşetinde COVID-19'u konu edinen 'Virüsten Sonra Hızla Yükseliriz' başlığına yer verdi. Her ne kadar haber başlığında virüsten bahsediliyorsa da bu haberin de asıl konusunu ekonomi teşkil ediyor ve Türkiye'nin COVID-19 nedeniyle uğrayacağı ekonomik zarar ve sıkıntılardan kolay kurtulacağı ifade ediliyordu. COVID-19'un tüm hızıyla Türkiye'ye gelmekte olduğunun dillendirildiği bu günlerde gazetelerin manşetlerinde başka konular gündemdeydi. COVID-19'un 11 Mart günü manşetlerde gündem oluşunun öncesindeki gündemi görmek için gazetelerin 5-10 Mart tarihlerindeki manşetleri incelenmiş ve bu günlerdeki manşetlerine yansıyan konular Tablo-1'de gösterilmiştir. Tablo-1 incelendiğinde söz konusu günlerde Türkiye'nin gündeminde 3 konu başlığının bulunduğu anlaşılıyor. Birincisi ve ağırlıklı olanı 'İdlib', ikincisi 'göçmenler', üçüncüsü ise 'kadın' konusudur. 'İdlib' bağlamda 'Suriye', 'Rusya', 'Asker'; 'göçmenler' bağlamında ise 'Yunanistan', 'AB ülkeleri' manşetlerin konu başlığını teşkil etmektedir. 'Kadın' konusunun gündem olmasının nedeni söz konusu döneme

denk gelen '8 Mart Dünya Kadınlar Günü'dür. 5-10 Mart günlerinde örneklem grubunda yer alan gazetelerin manşetlerinin 10'unu 'kadın' ile ilgilidir.

**Tablo 1.**

*5-10 Mart 2020 Tarihine Ait Gazete Manşetleri ve İlgili Oldukları Konu Başlıkları*

Gazete	Manşet	Manşetin İlgili Olduğu Konu Başlığı
<b>5 Mart 2020</b>		
Türkiye	<i>O Esed'in Yanında</i>	İç Siyaset
Akit	<i>Merhamete Sizin De İhtiyacınız Olabilir</i>	Göçmen
Cumhuriyet	<i>Bariştan Yanayız</i>	İç Siyaset
Yeni Şafak	<i>Şerefsiz Hain ve Alçak</i>	İç Siyaset
Akşam	<i>Beşinci Kol Uyarısı</i>	İdlib
Sözcü	<i>Şehitlerimizin Hesabını Sor</i>	İdlib
Sabah	<i>Bak Kemal'in Yeri Esad'ın Yanı</i>	İç Siyaset
Hürriyet	<i>Yunan Sınırı Filistin Gibi</i>	Göçmen
Milliyet	<i>İnsanlık Sınırda</i>	Göçmen
Posta	<i>Avrupa'nın Şımarığı</i>	Göçmen
Korkusuz	<i>830 Kişilik İşe 35 Bin Kişi Başvurdu</i>	Ekonomi
<b>6 Mart 2020</b>		
Türkiye	<i>İnsanlık Farkı</i>	İdlib
Akit	<i>İdlib'de Ateşkes İçin Anlaştılar</i>	İdlib
Cumhuriyet	<i>Savaşa Fren</i>	İdlib
Yeni Şafak	<i>Ateşkes</i>	İdlib
Akşam	<i>Ateşkesi Sağladık</i>	İdlib
Sözcü	<i>İdlib Zirvesinden Ateşkes Çıktı</i>	İdlib
Sabah	<i>İdlib Zirvesinden Ateşkes Çıktı</i>	İdlib
Hürriyet	<i>İdlib'de Ateşkes</i>	İdlib
Milliyet	<i>İdlib'de Ateşkes</i>	İdlib
Posta	<i>Kalbim Seninle</i>	İdlib
Korkusuz	<i>3 Kuruş İndirim İçin Birbirlerini Ezdiler</i>	Ekonomi
<b>7 Mart 2020</b>		
Türkiye	<i>Barbar Yunan</i>	Göçmen
Akit	<i>Sahada Yendik, Masada Kazandık</i>	İdlib
Cumhuriyet	<i>İlk Çomak ABD'den</i>	İdlib
Yeni Şafak	<i>Taciz, Şiddeti, Hırsızlık</i>	Göçmen
Akşam	<i>Araya Kara Kediler Girdi</i>	İdlib
Sözcü	<i>Yargıtay Başkanı Bile Yargıdan Şikâyetçi</i>	İç Siyaset
Sabah	<i>Vicdansız Yunan</i>	Göçmen
Hürriyet	<i>İnsanlık Utandı</i>	Göçmen
Milliyet	<i>Umut Apartmanı</i>	İdlib
Posta	<i>Yüzyılın Utancı</i>	Göçmen
Korkusuz	<i>Basına Gözdağı, Vekile Gözdağı</i>	İç Siyaset
<b>8 Mart 2020</b>		
Türkiye	<i>Gözünüz Kör Olmasın</i>	COVID-19 (Ekonomi)
Akit	<i>8 Mart Hakkabazlığı</i>	Kadın
Cumhuriyet	<i>Bu Zulüm De Bitecek</i>	İç Siyaset
Yeni Şafak	<i>Oylarımı Geri Verin</i>	İç Siyaset
Akşam	<i>Kadın Eliyle Asayiş Berkemal</i>	Kadın
Sözcü	<i>Nedir Bu Katar Aşkı</i>	Dış Siyaset
Sabah	<i>Bizim İşimiz Meslek Değil, Vatan Sevgisi</i>	Kadın

**Tablo 1. Devamı***5-10 Mart 2020 Tarihine Ait Gazete Manşetleri ve İlgili Oldukları Konu Başlıkları*

<b>Gazete</b>	<b>Manşet</b>	<b>Manşetin İlgili Olduğu Konu Başlığı</b>
Hürriyet	<i>Kelebek Etkisi</i>	Kadın
Milliyet	<i>Kadın Devrimi</i>	Kadın
Posta	<i>Çiğlik</i>	Kadın
Korkusuz	<i>Borca Battık</i>	Ekonomi
<b>9 Mart 2020</b>		
Türkiye	<i>Kapıyı Aç, Yükten Kurtul</i>	Göçmen
Akit	<i>Feminist Dayatma Aileyi Parçalıyor</i>	Kadın
Cumhuriyet	<i>HTŞ Kucağımızda</i>	İç Siyaset
Yeni Şafak	<i>Sen De Kapını Aç</i>	Göçmen
Akşam	<i>Kadına 4x4'lük koruma</i>	Kadın
Sözcü	<i>Ödül Gibi Atama</i>	İç Siyaset
Sabah	<i>Sende Kapıları Aç Bu Yükten Kurtul</i>	Göçmen
Hürriyet	<i>Virüsten Sonra Hızla Yükseliriz</i>	Ekonomi (COVID-19)
Milliyet	<i>Bu Rekor Kadının</i>	Kadın
Posta	<i>Anasının Kuzusu</i>	Kadın
Korkusuz	<i>Öğretmenler Fakirleşti</i>	Ekonomi
<b>10 Mart 2020</b>		
Türkiye	<i>Avrupa İle Yeniden</i>	Göçmen
Akit	<i>Muhbirlik Dünyanın Her Yerinde Ağır Suç</i>	İç Siyaset
Cumhuriyet	<i>Saray'ın 'Kuzu'su</i>	İç Siyaset
Yeni Şafak	<i>Petrol Devrimi</i>	Dış Siyaset
Akşam	<i>Zulüm Tarlaları</i>	Göçmen
Sözcü	<i>Yanıdakilere Ödül, Karşısındakilere Hapis</i>	İç Siyaset
Sabah	<i>Suriye'deki Kriz Avrupa İçin Tehdit</i>	İdlib
Hürriyet	<i>Alman Usulü Bize Uymadı</i>	Göçmen
Milliyet	<i>Vicdan Nerede</i>	Göçmen
Posta	<i>Evlât Kokusu</i>	İç Siyaset
Korkusuz	<i>Vatandaş Akaryakıt İndirimini Bekliyor</i>	Ekonomi

11 Mart günü, COVID-19 gündemi için dönüm noktasıdır. O gün bir gazete hariç örneklem gruptaki gazetelerin tamamının COVID-19'u manşetlerine taşıdıkları görülüyor (Tablo-2). 11 Mart günü COVID-19'u manşetinde gündemine almayan tek gazete Akit olup, bu gazetenin o günkü manşeti 'Bu gazetecilik değil, FETÖ'nün tetikçiliği' şeklinde olmak üzere iç siyaset ile ilgilidir. Bu istisna durum hariç gazetelerin tamamı başta 'İdlib' ve 'göçmen' konusu olmak üzere birkaç gün öncesi gündemlerini terk edip, COVID-19'u gündem yaptılar. Artık öncesinde görülmeyen bir şekilde tüm gazetelerin gündeminde COVID-19 vardır. Hâlbuki 5-10 Mart günlerinde manşetlerde gündem olan örneğin 'göçmenlerin' durumunda olumlu bir değişiklik gerçekleşmemiş, on binlercesi Türkiye-Yunanistan sınırında beklemeye devam etmektedir. Bu göçmenlerin tamamı soğuk ve yağmurlu havada aç, ıslanmış, Yunanistan'a geçme girişimleri sırasında Yunan güvenlik kuvvetlerinin darp ve gasplarına uğramış halde beklemektedirler. Esasen 'göçmen' konusunun örneklem teşkil eden tüm gazetelerde manşet olduğu 6 Mart günü ile 'göçmen' konusunun gazetelerin çoğunda haber bile yapılmadığı örneğin 13 Mart günü karşılaştırıldığında, 'göçmen' konusunun niteliğinde herhangi bir şekilde olumlu değişim yaşanmamıştır. Buna rağmen Tablo-3'de görüldüğü üzere 'göçmenlerin' 11-20 Mart günlerinde gazetelerin birinci sayfasında küçük düzeyde bile olsa haber konusu olmalarının sayısı son derece düşüktür. Söz konusu 10 gün içinde örnekleme teşkil eden 11 gazetenin birinci sayfasında göçmenlerle ilgili olarak sadece 10 küçük haber yer

almıştır. Buna karşılık 11 gazetenin 5-10 Mart günlerindeki 16 manşeti ‘göçmenler’ ile ilgilidir. Tamamında ise birinci sayfada haber olmuştur.

Genel olarak kitle iletişim araçlarının, özel olarak da gazetelerin gündem belirleme yönündeki tutumlarında meydana gelen değişimler ile ilgili olarak asıl ilginç örnek ‘İdlib’ ile ilgilidir. Örnekleme teşkil eden 11 gazetenin 5-10 Mart günlerindeki manşetlerinin 17’sinde ‘İdlib’ vardır. Bu günlerde ‘İdlib’ bağlamındaki konular arasında ‘Rusya ile ilişkiler’, ‘İdlib bölgesindeki Türk askerlerinin durumları’ çoğunluğu manşetlerde olmak üzere gazetelerin her gün haber ettikleri konular arasında yer almaktadır. Hatta gazetelerin çoğunluğunda 3-5 farkı başlık altında ‘İdlib’ konusuna değinilmiştir. Fakat mevcut gidişatta olumlu bir değişiklik yaşandığına ilişkin herhangi bir haber/bilgi olmamasına; bir başka söyleyişle ‘İdlib’ konusu 11 Mart ve takip eden günlerde Türkiye için 5-10 Mart günlerindeki gibi ‘problem’ olmaya devam etmesine rağmen, 11-20 Mart tarihli gazetelerin manşetlerinde ‘İdlib’ yoktur. Çok daha dikkat çeken şey, ‘İdlib’ konusunun gazetelerin birinci sayfasında haber olma durumunda bile gerileme görülüyor olmasıdır. 11-20 Mart günlerinde gazetelerin birinci sayfalarında ‘İdlib’ ile ilgili olmak üzere 34 küçük haber yer almıştır. Buna göre söz konusu tarihlerde gazetelerin 2/3’ünde ‘idlib’ haberlerine birinci sayfada ve küçük haber şeklinde bile yer verilmemiştir.

**Tablo 2.**

*11-20 Mart 2020 Tarihine Ait Gazetelerin COVID-19 ile ilgili Manşetleri ve Konularına Göre Birinci Sayfada Yer Alan Haber Sayıları*

MANŞET (COVID-19)		COVID-19 (Manşet Dâhil)	İDLİB (Rusya-Suriye)	GÖÇMEN (Yunanistan- Avrupa)	İÇ SİYASET	DIŞ SİYASET	KADIN	Toplum
11 Mart 2020								
<b>TÜRKİYE</b>	<i>Türkiye’de İlk Virüslü</i>	2		2				1
<b>AKİT</b>	-		1		3			1
<b>CUMHURİYET</b>	<i>Virüs Alarmı</i>	4	1		1			2
<b>YENİ ŞAFAK</b>	<i>Tedbirler Artırıldı</i>	3	2		1	1		1
<b>AKŞAM</b>	<i>14 Gün Kuralı Türkiye’yi Korur</i>	3	1		3			1
<b>SÖZCÜ</b>	<i>Türkiye’de İlk Koronavirüs Vakası</i>	2			2			3
<b>SABAH</b>	<i>Tedbiri Artırın, Teması Azaltın</i>	1	2		2		1	1
<b>HÜRRİYET</b>	<i>Dünya Böylesini Görmedi</i>	1	1			1		4
<b>MİLLİYET</b>	<i>Koronavirüse Karşı Türkiye Çok İyi</i>	2			4			4
<b>POSTA</b>	<i>14 Gün Uyarısı</i>	5		1			1	1
<b>KORKUSUZ</b>	<i>Koranavirüsü Teşhis Edebiliyor Muyuz Ve Salgına Hazır Mıyız?</i>	1			3			2
12 Mart 2020								
<b>TÜRKİYE</b>	<i>Endişeye Gerek Yok</i>	4						2
<b>AKİT</b>	<i>Panik Yok Tedbir Alındı</i>	1			2			3
<b>CUMHURİYET</b>	<i>En Tehlikeli Salgın: Panik</i>	2						3

**Tablo 2. Devamı**

*11-20 Mart 2020 Tarihine Ait Gazetelerin COVID-19 ile ilgili Manşetleri ve Konularına Göre Birinci Sayfada Yer Alan Haber Sayıları*

<b>YENİ ŞAFAK</b>	<i>Tedbir Alındı Bu Panik Gereksiz</i>	4	1	1	1	2
<b>AKŞAM</b>	<i>Avrupa'dan Geldi Erken Başvurdu</i>	5	1	2		2
<b>SÖZCÜ</b>	<i>Koronavirüse Karşı Ne Yemeli Ne İçmeli, Nasıl Korunmalı?</i>	8		1		1
<b>SABAH</b>	<i>Kirli Bilgiye Kanmayın Her Şey Kontrol Altında</i>	3	1	1		1
<b>HÜRRİYET</b>	<i>Önümüzdeki 2 Ay Kritik</i>	13		1		
<b>MİLLİYET</b>	<i>Sakin Olun</i>	8	1			1
<b>POSTA</b>	<i>Fırsatçıya Geçit Yok</i>	7				
<b>KORKUSUZ</b>	<i>Virüs Seferberliği</i>	8				3
13 Mart 2020						
<b>TÜRKİYE</b>	<i>Kendimizi Vuruyoruz</i>	3		1	1	
<b>AKİT</b>	<i>Virüs Kontrolde Kaosçular Devrede</i>	2			3	2
<b>CUMHURİYET</b>	<i>Diren Türkiye</i>	5			3	1
<b>YENİ ŞAFAK</b>	<i>Türkiye Farkı</i>	10			1	1
<b>AKŞAM</b>	<i>Şimdi Tatil Sonda E-Okul</i>	6				1
<b>SÖZCÜ</b>	<i>Koronayak Olduk</i>	8				1
<b>SABAH</b>	<i>Tük Okullar Tatil, Maçlar Seyircisiz</i>	4	1		1	1
<b>HÜRRİYET</b>	<i>Fahrettin Bey'in 24 Saati</i>	11			1	1
<b>MİLLİYET</b>	<i>Kovid19 Algoritması / Okullara Korona Tatili</i>	11				1
<b>POSTA</b>	<i>Okullar Tatil</i>	4				1
<b>KORKUSUZ</b>	<i>Koronavirüs Geçici Ama İşsizlik Kalıcı</i>	9			1	1
14 Mart 2020						
<b>TÜRKİYE</b>	<i>Bugün Yarın Maske Düşer</i>	6	1	1		
<b>AKİT</b>	-	2	1		2	2
<b>CUMHURİYET</b>	<i>Türkiye'nin Sınavı</i>	7			2	1
<b>YENİ ŞAFAK</b>	<i>Koronaya Karşı Seferberlik</i>	7	2	1		1
<b>AKŞAM</b>	<i>Turistik Tatil Risk</i>	10			2	1
<b>SÖZCÜ</b>	<i>Türkiye'de Virüslü Hasta Sayısı 5'e Çıktı</i>	4			2	1
<b>SABAH</b>	<i>Dersler Tv'den Ve İnternette</i>	5	1			1
<b>HÜRRİYET</b>	<i>Uzaktan Eğitim Böyle Olacak</i>	3				6
<b>MİLLİYET</b>	<i>5. Vaka</i>	6				1
<b>POSTA</b>	<i>Seferberlik</i>	7				
<b>KORKUSUZ</b>	<i>Virüse İyi Gelen İlaç Bulundu</i>	6			2	2
15 Mart 2020						
<b>TÜRKİYE</b>	<i>21 Bin Kişi Gözetim Altında</i>	3				1
<b>AKİT</b>	<i>Salgını Durdurduk Virüsü Yeneceğiz</i>	3	1		1	2
<b>CUMHURİYET</b>	<i>İkiyüzlü Dünya</i>	5				2
<b>YENİ ŞAFAK</b>	<i>90 Gün Engelledik</i>	7	2	1		1
<b>AKŞAM</b>	<i>Lütfen Bize De Maske Bırakın</i>	5			1	2
<b>SÖZCÜ</b>	<i>Koronayak Olduk</i>	1			2	2
<b>SABAH</b>	<i>Üniversitelerde Sanal Sınıf Dönemi</i>	5			2	2
<b>HÜRRİYET</b>	<i>Dünya Durdu</i>	7				4

**Tablo 2. Devamı**

11-20 Mart 2020 Tarihine Ait Gazetelerin COVID-19 ile ilgili Manşetleri ve Konularına Göre Birinci Sayfada Yer Alan Haber Sayıları

<b>MİLLİYET</b>	<i>Karantina Günlüğü</i>	5	1			1
<b>POSTA</b>	<i>Korona Kalkanı</i>	6				1
<b>KORKUSUZ</b>	<i>Çaya Çorbaya Limon, Taşa Toprağa Dezenfektan</i>	6		1		3
16 Mart 2020						
<b>TÜRKİYE</b>	<i>Hani Sıcakta Yaşamazdı?</i>	6	1			
<b>AKİT</b>	<i>Tedbirlerde Taviz Yok</i>	3	1		2	2
<b>CUMHURİYET</b>	<i>Bilimden Kaçmayın</i>	3			3	2
<b>YENİ ŞAFAK</b>	<i>Marketleri Asker Koruyacak</i>	5	1		1	1
<b>AKŞAM</b>	<i>Umrecilere Karantina</i>	5			1	2
<b>SÖZCÜ</b>	<i>Karantina Ziyareti</i>	6			2	2
<b>SABAH</b>	<i>Günlük Hayata Virüs Düzeni</i>	4				2
<b>HÜRRİYET</b>	<i>Temastan Kaçın Mesafeyi Koru</i>	5	1			4
<b>MİLLİYET</b>	<i>Temassız İhracat</i>	6	1			1
<b>POSTA</b>	<i>Şakası Yok</i>	4				1
<b>KORKUSUZ</b>	<i>10 Bin 330 Kişi Karantinada</i>	7	1			3
17 Mart 2020						
<b>TÜRKİYE</b>	<i>Yalan Salgını</i>	5				1
<b>AKİT</b>	<i>Asıl Virüs Bunlar</i>	4			3	1
<b>CUMHURİYET</b>	<i>Şeffaflık Yener</i>	5			1	1
<b>YENİ ŞAFAK</b>	<i>Türkiye'ye Gelmek İstiyorlar</i>	9			1	1
<b>AKŞAM</b>	<i>Karantina Firarisine Ağır Ceza</i>	9			1	1
<b>SÖZCÜ</b>	<i>Olağanüstü Önlemler</i>	8			1	1
<b>SABAH</b>	<i>Devlete Güveniyorum, Kurallara Uyuyorum</i>	7			1	1
<b>HÜRRİYET</b>	<i>Hepsi Kapandı</i>	9				1
<b>MİLLİYET</b>	<i>Tedbirler Peş Peşe</i>	13				1
<b>POSTA</b>	<i>Artık Sıra Bizde</i>	14				1
<b>KORKUSUZ</b>	<i>Ekonomiye Virüs Darbesi</i>	10			1	1
18 Mart 2020						
<b>TÜRKİYE</b>	<i>Korona 80 Yıldır Var</i>	5			1	
<b>AKİT</b>	<i>Evlerimizi Mescide Çevirelim</i>	3	1		1	1
<b>CUMHURİYET</b>	<i>Onlar Böyle Başardı</i>	1				4
<b>YENİ ŞAFAK</b>	<i>Sınavı Geçtik</i>	7			1	1
<b>AKŞAM</b>	<i>Korona Mutabakatı / Virüs Yayana Suçüstü</i>	6	1	1	1	1
<b>SÖZCÜ</b>	<i>Türkiye Kilitlendi Esnaf Ne Yapacak?</i>	10			1	1
<b>SABAH</b>	<i>12 Milyon Emekliye Virüse Karşı Koruma</i>	6			1	1
<b>HÜRRİYET</b>	<i>İzolasyonu Beceriyoruz</i>	6				1
<b>MİLLİYET</b>	<i>Evde Kal Türkiye</i>	5				1
<b>POSTA</b>	<i>Birlikte Yeneceğiz</i>	13				1
<b>KORKUSUZ</b>	<i>Alınan Önlemlere Uyulursa 5 Bin, Uyulmazsa 30 Bin Kişi Virüsten Etkilenir</i>	12			1	1
19 Mart 2020						
<b>TÜRKİYE</b>	<i>Virüs için 100 Milyar</i>	9				1
<b>AKİT</b>	<i>Virüse Karşı 100 Milyar Liralık Ekonomik Kalkan</i>	5	1		2	2
<b>CUMHURİYET</b>	<i>Testten Kaldık</i>	2			2	2

**Tablo 2. Devamı**

*11-20 Mart 2020 Tarihine Ait Gazetelerin COVID-19 ile ilgili Manşetleri ve Konularına Göre Birinci Sayfada Yer Alan Haber Sayıları*

<b>YENİ ŞAFAK</b>	<i>Devlet Böyle Olmalı</i>	11				1
<b>AKŞAM</b>	<i>100 Milyarlık İstikrar Kalkanı</i>	7	1		1	1
<b>SÖZCÜ</b>	<i>Ne Kadar Test O Kadar Koruma</i>	6				1
<b>SABAH</b>	<i>Güçlenerek Atlatacağız</i>	5				1
<b>HÜRRİYET</b>	<i>100 Milyarlık Paket</i>	10				
<b>MİLLİYET</b>	<i>Evinizden Çıkmayın</i>	9				1
<b>POSTA</b>	<i>Ekonomik Kalkan</i>	10				1
<b>KORKUSUZ</b>	<i>En Düşük Emekli Maaşı 1500 Lira Oldu</i>	8			1	1
20 Mart 2020						
<b>TÜRKİYE</b>	<i>Mahkumlara Virüs Tahliyesi</i>	8				1
<b>AKİT</b>	<i>İşte Türkiye Farkı</i>	4	1		1	1
<b>CUMHURİYET</b>	<i>Virüs Affı</i>	4				2
<b>YENİ ŞAFAK</b>	<i>Avrupa Yoğun Bakımda</i>	8	1		1	1
<b>AKŞAM</b>	<i>Koronaya Evde Takip</i>	9		1		1
<b>SÖZCÜ</b>	<i>ABD Para Veriyor, İktidar Vaat Veriyor</i>	2			2	1
<b>SABAH</b>	<i>Yerli Tanı Kitiyle Günde 15 Bin Test</i>	6				1
<b>HÜRRİYET</b>	<i>Minnettarız</i>	3				4
<b>MİLLİYET</b>	<i>Sınavlara Soru Ayarı</i>	8				1
<b>POSTA</b>	<i>Doktorumuzdan Müjde Var</i>	8	1			1
<b>KORKUSUZ</b>	<i>Bu Nasıl İş?</i>	9				1

**Tablo 3.**

*11-20 Mart 2020 Tarihine Ait Gazetelerin Birinci Sayfalarında Yer Alan Haberlerin Konularına Göre Dağılımı*

GAZETELER							
	COVID-19 (Manşet dahil)	İDLİB (Rusya- Suriye)	GÖÇMEN (Yunanistan)	İç siyaset	Dış Siyaset	Kadın	TOPLAM
<b>TÜRKİYE</b>	51	2	4	1	-	-	7
<b>AKİT</b>	27	6	-	20	-	-	17
<b>CUMHURİYET</b>	38	2	-	12	1	-	20
<b>YENİ ŞAFAK</b>	65	9	2	7	5	-	10
<b>AKŞAM</b>	64	4	2	12	-	-	13
<b>SÖZCÜ</b>	55	-	-	13	-	-	14
<b>SABAH</b>	46	5	-	10	-	-	12
<b>HÜRRİYET</b>	68	2	-	1	1	-	26
<b>MİLLİYET</b>	74	3	-	4	-	-	13
<b>POSTA</b>	78	1	1	-	-	1	8
<b>KORKUSUZ</b>	77	1	1	5	-	-	18

Belirtildiği üzere 5-10 Mart günlerinde ‘kadın’ konusunun manşetlerde yer almasının temel sebebi, ‘8 Mart Dünya Kadınlar Günü’dür. Bu sebeple 5-7 Mart günlerinde ‘kadın’ konusu manşetlerde yer almazken, 8 Mart günü 6 gazetenin manşeti ‘kadın’ ile ilgilidir. 5-10 Mart günlerinde ise toplam 10 manşet ‘kadın’ konusuna ayrılmıştır. 11-20 Mart günlerinde ise



'kadın' konusu hiçbir şekilde manşet haberlerinde yer almamıştır. Dolayısıyla bu günlerde ve normal şartlarda 'kadın' konusunun manşet olmaması son derece normal gibi görünüyor. Eğer manşet olacak konu var ise o da 'idlib', 'göçmen' veya 'COVID-19' olabilir; 'kadın' konusu bağlamında beklenti ancak bu yönde olabilir. Ancak işin aslı hiç de öyle değil. Çünkü geçmiş aylarda 'kadın' konusunu manşet yapan en önemli olay 'kadın cinayetleri'dir. Bir kadının kocası, sevgilisi ve kardeşi yahut babası tarafından öldürülmüş olması, 'kadın cinayeti' bağlamında 'kadın' konusunun günlerce manşetlerde yer almasını, gündemi 'kadın' konusunun teşkil etmesini sağlamıştır. Böylesi bir durumda gazeteler hemen her zaman 'kadınların' mağduriyetlerini konu edinen, bazı 'erkeklerin' baskıcı ve zorba tutumlarını şiddetle aşağılayıp reddeden, bu bazı 'erkekleri' kadınlar karşısında zorbalastırın 'geleneği' sorgulayan haberleri manşetlerine taşıyarak, gündemi inşa etmişlerdir. Buna bağlı olarak da söz konusu 'erkekleri', 'geleneği' eleştiren televizyon programları hazırlanır, protesto eden yürüyüşler yapılır, siyasetçiler gerçekleşen olayı protesto eden açıklamalarda bulunurlardı. Fakat ilginçtir 11-20 Mart günlerinde tüm bu haberler, tepkiler ve protestolar için şartlar uygun olmasına rağmen, 'kadın cinayetleri' bağlamında şekillenen rutin tepkiler gerçekleşmemiştir. Hatta gerçekleşen olaylar haber bile yapılmamıştır.

11 gazetede internette yapılacak yüzeysel bir araştırmayla bile 10-20 Mart 2020 tarihinde birçok 'kadın cinayeti' haberine ulaşmak mümkün olmaktadır. Örneğin 10 Mart 2020 günü Tekirdağ'ın Çorlu ilçesinde Günay Seferova isimli kadın birlikte yaşadığı erkek tarafından öldürülmüştür. Yine aynı gün İzmir-Tire'de Melek Dağyel isimli kadın kocası tarafından öldürülmüştür. 11 Mart günü Karabük'te Vildan Akkaya isimli kadın bir erkeğin saldırısına uğramış ve yaşamını yitirmiştir. 13 Mart günü Konya-Selçuk'ta Münevver Şahin isimli kadın çalışmakta olduğu hastanede kocası tarafından öldürülmüştür. 19 Mart günü İstanbul-Ümraniye'de Sevgi F. isimli kadın bir erkeğin silahlı saldırısına uğramış, hastanede yoğun bakımda yaşam mücadelesi vermektedir.... 10-20 Mart günlerinde olmak üzere bunlar ve bunlara benzer birçok olay gerçekleşmiştir. Yukarıda ifade edildiği üzere geçmiş aylardaki 'kadın cinayetleri' dikkate alındığında söz konusu olay hemen her seferinde manşetten veya manşetten değilse bile birinci sayfadan gazetelerin haberleri arasında yer almaktadır. Fakat burada 5 örneğini verdiğimiz cinayet ve saldırıların hiç birisi söz konusu tarihte örnekleme oluşturan gazetelerin birinci sayfa haberi dahi olmamıştır. Bu ise kitle iletişim araçlarının, özel olarak da gazetelerin gündeme taşıdıkları konuların belirli tercihler bağlamında değiştiğini, aynı nitelikte bir olay bir seferinde gündem olabilirken ve hatta günlerce gündemde tutulurken, bir başka sefer birinci sayfadan haber etmeye geçecek önemde bile bulunmamaktadır. Bu durum ise 'genel olarak kitle iletişim araçları, özel olarak da gazeteler bir konuyu niçin gündem yaparlar' sorusunun tekrar sorulmasını gerektirmektedir. Bu sorunun cevabı olabilecek birçok kuram geliştirilmiş, çok sayıda kitap yazılmıştır. Söz konusu soru birçok iletişimcinin özel olarak ilgilendiği konu olmuştur. Verilmiş birçok cevap var. Ancak konu hala tartışılıyor ve tartışılmaya da devam edecek gibi. Çünkü öznesi insan olan bir olgunun sebebine ilişkin sabit, standart, evrensel nitelikte açıklayıcı bir cevap vermek pek mümkün olmuyor.

## 6.SONUÇ

İnsan, çevresindeki olay ve durumları bilmek ister. Bilmek, insan için doğal bir ihtiyaçtır. İnsan, bu ihtiyacını mevcut bilgi araçlarının imkanları dahilinde karşılar ve böylelikle genel olarak hayatı, insanları, dünyayı; özel olarak da mevcut bireysel gidişatını, ilişkilerini, tutum ve davranışlarını değerlendirme ve anlamlandırma imkanına kavuşur. Bu açıdan iletişim araçları önemli ve işlevseldir. İletişim araçlarının işlevsel değişimi ise insanın bilgilenme ihtiyacının karşılanmasında değişikliklere yol açar. İnsan bazı iletişim araçlarının karşısında 'okuyucu', 'dinleyici' ve/veya 'izleyici' durumundadır. İletişim araçlarının ve işlevlerinin değişimi ise bireyin iletişim sürecindeki özne/nesne olma konumunu belirlemektedir. Bireyin

radyonun dinleyicisi konumundaki özne/nesne olma durumu ile televizyon veya gazete ve özellikle de internet karşısındaki özne/nesne durumu doğal olarak farklıdır.

İletişim sürecinin niteliğinde iletişim araçları temel belirleyici faktörlerden birisidir. Geleneksel en temel iletişim tarzı olan yüz yüze iletişimde her birey ilişkinin içinde ve ilişkiyi şekillendiren iletişim sürecinde duruma göre hem özne hem nesne olabilirken; kitle iletişiminde bireyler nesneleşmişler, kendilerine sunulan haber ve bilgilerin çoğu zaman ve büyük oranda pasif birer nesnelere dönüşmüşlerdir. Kitle iletişim araçları ise tüm süreci kontrol eden ve bireyleri hatta kitleleri yönlendiren özne olmuştur. Bu durum kitle iletişim araçlarının çok sayıdaki işlevinin içerisinde ‘gündem belirleme’ özelliği ile doğrudan ilgilidir. Çünkü kitle iletişim araçları bir bölge veya ülkedeki sayısız olaylardan bazılarını seçip ön plana çıkarırken ve böylelikle insanların gündemini söz konusu olayın teşkil etmesini sağlarlarken, bazı olay ve durumları ise görmezden gelerek veya onlar hiç yaşanmamış gibi davranarak insanların genel gündeminden uzaklaşmasını sağlayabilmektedirler.

Gündem belirleme kuramına göre kitle iletişim araçları aracılığıyla gündemde olması istenilen birtakım konuları hedef kitlelere aktararak insanların ilgileri kısa sürede gündemde olması istenilen konuya çekilir. İzleyicilerin de konuya yeterince ilgi göstermesi durumunda toplumda kısa süre içerisinde o konuyla ilgili birtakım kanaatler ortaya çıktığı gözlemlenir. Tüm bunlar bağlamında hem ulusal hem de küresel ölçekte olmak üzere COVID-19 pandemisinin gündem olması önemli bir örnektir. Pandemiyle bağlantılı olarak Türkiye’de ve hatta tüm dünyada gündem COVID-19 olmuş, daha kısa süre önce gündem olan konular gündemden düşmekle kalmamış, alt sıralarda bile olsa gündemde yer almaz olmuşlardır. Bunu Türkiye örneği üzerinden incelemek gerekirse; COVID-19’un gündem oluşunun başlangıç tarihi 11 Mart 2020’dir. Bu tarihten önce başta gazeteler ve televizyon olmak üzere kitle iletişim araçlarının birkaç haftaya yayılan gündemi ‘İdlib’ ve ‘göçmenler’ konusuydu. Bu konular bağlamında Rusya, Suriye, ABD, AB ve Yunanistan ile ilişkiler de gündemin konuları arasında yer alıyordu. Ancak 11 Mart günü bir anda değişmiş ve gündem COVID-19 olmuştur. Tüm bu değişim süreci Türkiye’deki ulusal gazetelerin günlük basımlarının %75’ini temsil eden 11 gazetenin başta manşet olmak üzere birinci sayfa haber konuları üzerinden araştırılmıştır. Araştırma 5-20 Mart günlerine ait gazeteler üzerinden yürütülmüştür. Bu sürenin ilk beş günü ‘gündem öncesi’, son 10 günü ise ‘gündem’ dönemi olarak ele alınmış ve değişim sürecinin nasıl işlediği detaylı olarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ulaşılan bulgulara göre gündemin inşasında kitle iletişim araçları önemli bir özne olarak işlev görmekle birlikte, süreç ‘özne’ konumunda olan kitle iletişim araçları ve ‘nesne’ konumunda olan kitleler arasında gerçekleşen tek yönlü bir süreç değildir. Kitle iletişim araçları süreç içerisinde ‘özne’ işlevi görse bile siyasetin aktörleri, ülkenin ve dünyanın genel gidişatı kitle iletişim araçlarının tercihlerini şekillenmesine etkide bulunmaktadır. Kitleler ise süreçte ‘nesne’ gibi görülmekle birlikte kitlelerin de yaşam tarzları ve beklentileri, kitle iletişim araçlarına yükledikleri anlam ve işlevler, başta ‘devlet’ kurumu olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilgili kanaat ve ilişkiler durum ve konularını belirleyen faktörler olarak işlev görmektedir.

## KAYNAKÇA

Agee, W. K. & Ault, P. H. & Emery, E. (1985). *Introduction to mass communication*. New York: Harper and Row Publishers.

Aziz, A. (2006). *Televizyon ve radyo yayıncılığı giriş*. Ankara: Turhan Kitapevi.

Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*, Cambridge: Polity Press.

- Çelik, H. & Ekşi, H. (2008) ‘Söylem Analizi’. [http://www.academia.edu/1476716/SOYLEM\\_ANALIZI](http://www.academia.edu/1476716/SOYLEM_ANALIZI), erişim tarihi 20.03.2020.
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal işbölümü*. (Çev. Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Erdoğan, E. (2005). *İletişimi anlamak*. Ankara: Erk Yayınları.
- Erdoğan, İ. ve Korkmaz A. (1990). *İletişim ve toplum: kitle iletişim kuramları, tutucu ve değişimci yaklaşımlar*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Fiske, J. (2003). *İletişim çalışmalarına giriş*. (Çev. Süleyman İrvan). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Foucault, M. (1993). *Cinselliğin tarihi-1*. (Çev. Hülya Tufan). İstanbul: Afa Yayınları.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın gözü*. (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gökçe, O. (1993). *İletişim bilimlerine giriş*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Kantar, G. (2017). ‘Recep Tayyip Erdoğan’ın 22 Temmuz 2007 Genel Seçimleri Miting Konuşmalarının, Söylem Dilinin İçerik Analizi’. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(4).
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev. O. Akınhay, D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Maxwell, C. & Shaw, D. (1972). ‘The agenda setting function of the mass media’, *Oxford Journals Public Opinion Quarterly*, 36 (2), Summer 1972. 180-181
- McQuail, D. (1994). *Kitle iletişim kuramı*. (Çev. A. H. Yüksel). Eskişehir: Kibele Sanat Merkezi Yayınları.
- Mutlu, E. (1998). *Eletişim sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Oskay, Ü. (2001). *İletişimin ABC’si*. İstanbul: Der Yayınları.
- Özçağlayan, M. (1998). *Yeni iletişim teknolojileri ve değişim*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Severin, W. J. & Tankart, J. W. (1992). *Communication theories: origins, methods and uses in the mass media*. New York: Longman.
- Tutar, H. (2014). *Genel ve Teknik iletişim*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.
- Türkoğlu, N. (2004). *Toplumsal iletişim*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Van Dijk, T. (1999), ‘Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları’, (içinde) *Medya iktidar ideoloji*, (Çev. Mehmet Küçük). Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Weber, M. (1993). *Sosyoloji yazıları*. (Çev. Taha Parla). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Yaylagül, L. (2014). *Kitle iletişim kuramları*. Ankara: Dipnot yayınları.
- Yüksel, E. (2001). *Medyanın gündem belirleme gücü*. Konya: Çizgi Kitapevi.

## GÖÇÜN NEDENLERİ VE SOSYOEKONOMİK ETKİLERİ: TEKİRDAĞ İLİ ODAKLI BİR İNCELEME

**Doç. Dr. Veli SIRIM<sup>1</sup>**

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi  
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi  
İktisat Bölümü İktisat Tarihi Anabilim Dalı  
vsirim@nku.edu.tr

**Harun DEMİR**

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı  
harn.demr@hotmail.com

### Özet

Bu makalenin temel amacı, Tekirdağ ili özelinde göçün sosyoekonomik etkilerini araştırmaktır. Çalışmanın temel çerçevesi iki aşamadan oluşmaktadır: İlk aşamada göç, göçün nedenleri ve sonuçları açıklanmaktadır. İkinci aşamada, Tekirdağ ili özelinde göç incelenmektedir. Tekirdağ'a gerçekleşen göç, istihdam olanaklarındaki problemler, çevre kirliliği, konut talebi, nüfus yoğunluğundaki artış ve sanayileşmenin yan tesirleri gibi unsurların artmasına neden olmaktadır. Göç sonucunda pozitif dışsallık olarak sanayileşme ve istihdam olanakları ortaya çıkmaktadır. Negatif dışsallıklar ise; çevre kirliliği, nüfus yoğunluğu ve konut fiyatlarındaki artış gibi unsurları içermektedir. Bu makalede ayrıca, 2008-2018 döneminde Tekirdağ'ın nüfusundaki artışın yaklaşık %72'sinin göç ile meydana geldiği belirlenmektedir. Bu dönemde, Tekirdağ'a diğer illerden toplam net göçün yaklaşık %53.3'ü İstanbul kaynaklı olduğu tespit edilmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Göç, Sanayileşme, İstihdam, Kentleşme, Çevre, Tekirdağ.

### THE REASONS OF MIGRATION AND SOCIOECONOMIC EFFECTS: AN ANALYSIS FOCUSED ON TEKİRDAĞ

#### Abstract

The main purpose of this article is to investigate the socioeconomic effects of migration in Tekirdağ province. The basic framework of the study consists of two stages: In the first stage, migration, the causes and consequences of migration are explained. In the second stage, migration is examined within the scope of Tekirdağ province. Migration to Tekirdağ causes factors such as employment problems, environmental pollution, increase in housing demand, population density and side effects of industrialization. As a result of migration, industrialization and employment opportunities emerge as positive externality. Negative externalities; environmental pollution, population density and increase in housing prices. Also in this article, it is determined that approximately 72% of the increase in the population of Tekirdağ during the 2008-2018 period occurred with migration. In this period, approximately 53.3% of the total net migration from Tekirdağ to other provinces is found to originate from Istanbul.

**Keywords:** Migration, Industrialization, Employment, Urbanization, Environment, Tekirdağ.

---

<sup>1</sup> Sorumlu yazar.

## 1. GİRİŞ

Dünya Bankası verilerine göre Türkiye’de kentlerin toplam nüfus içindeki payları 1980 yılında yaklaşık olarak %43.78 iken 2018 yılında %75.14 seviyesine çıkmıştır (The World Bank, 2019). Yani Türkiye’de kentleşmenin hız kazandığı görülmekte ve dolayısıyla illerin sosyoekonomik yapılarında değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Bu değişikliklerin en temel belirleyicileri arasında göç unsuru yer almaktadır.

Göç ekonomik, sosyal, siyasi, demografik ve çevresel faktörlerden dolayı meydana gelen karmaşık bir olguyu ifade etmektedir (Black vd., 2011). Ekonomistler genel olarak iç göçü, bireylerin mevcut göç maliyetleri ile gelecekteki getirileri arasında kurulan standart bir insan sermayesi yatırımı olarak kavramlaştırmaktadırlar. Bu nedenle göç sonucu ortaya çıkan beklenen faydaların beklenen maliyetlerden ağır basması durumunda göç gerçekleşmektedir (Caliendo vd., 2019).

Literatür genel olarak incelendiğinde ise, göçün birçok unsur ile ilişkisinin olabileceği ortaya konulmaktadır. Örneğin göç ile çevre (Falco vd., 2019; Mueller vd., 2020), sağlık (Lu & Qin, 2014; Anglewicz vd., 2018; Anglewicz vd., 2019), istihdam (Harris & Todaro, 1970; Chassamboulli & Peri, 2015; Lozej, 2019; Wu vd., 2020), verimlilik (Kangasniemi vd., 2012), refah (Liu, 2010), ücret (Edo & Rapoport, 2019) ve konut talebi (Vermeulen & Ommeren, 2009; Wang vd., 2017) gibi unsurlar arasındaki ilişkileri inceleyen literatürde birçok çalışma bulunmaktadır.

Göç ile ilgili literatürde sadece ekonomik sonuçlara odaklanılmadığı, aynı zamanda sosyal etkilerin de araştırıldığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle çalışmada ele alınan Tekirdağ ili örneğinde meydana gelen göçün sosyoekonomik etkileri araştırılmaktadır. Ayrıca söz konusu etkilerin incelenmesi 2008 küresel krizi sonrası ve Tekirdağ’a üniversitenin 2006 yılında açıldıktan sonraki dönemi, yani 2008 yılı sonrası dönemini kapsamaktadır. Çalışmanın genel çerçevesi iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada göç, göçün nedenleri ve sonuçları açıklanmaktadır. İkinci aşamada, Tekirdağ ili özelinde göçün nedenleri ve sonuçları detaylı şekilde incelenmektedir.

## 2. GÖÇÜN NEDENLERİ

Küreselleşme, iç savaş, düşük insani yaşam standartları, sağlık, çevresel faktörler, doğal afetler ve eğitim gibi birçok alandaki eksiklikten dolayı ülkeden ülkeye, kırsal alandan kentlere veya iller arası göçler görülebilmektedir. Bu göçler sonucunda pozitif veya negatif dışsallıklar ortaya çıkabilmektedir. Özellikle, sanayileşme neticesinde büyüyen illerde/ülkelerde emek arzı ve çevre kirliliğinde artışlar meydana gelmektedir. Fakat göç istihdam oranında artış, şehirleşmenin hızlı olması ve kamusal yatırımların artması gibi pozitif durumları da beraberinde getirebilmektedir.

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde genellikle tarım sektörü önemli bir yere sahiptir. Lewis (1954) modeline göre gelişme, emeğin tarımdan sanayi sektörüne kayması şeklinde açıklanabilir. Yani ülke ekonomisinin büyümesiyle birlikte sanayi yatırımlarının artması ve fabrika sahiplerinin daha fazla emek talep etmesi, tarım sektöründeki kişilerin endüstriyel sektöre kaymasında itici bir güç olmaktadır. Çoğunlukla bu kişilerin (veya işçilerin) kırsal alandan gelişen kentsel alana geçiş gösterdiği ve ücret getiren sektörlerde iş bulduğu düşünülmektedir (Wang vd., 2011). Klasik iç göç teorisi, kişilerin yüksek işsizlik oranına sahip olan bölgeleri bırakma ihtimallerinin fazla olduğunu öngörmektedir (Greenwood, 1985). Ayrıca Harris ve Todaro (1970), ücret seviyelerinin de göç üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla ekonomik birimlerin göç edecekleri yerlerdeki istihdam avantajları ve ücretler göç kararları üzerinde etkili olabilmektedir.

Kırsal alanlardan kente göçmenin diğer bir nedeni, küresel ısınma sonucu artan ortalama yüzey sıcaklığının tarımsal verimlilik üzerindeki etkisinin kişilerin kararlarına olan etkisidir. Yani göç eden ekonomik birimlerin temel gelir kaynaklarını tarım sektöründen elde etmektedir. Dolayısıyla kötüleşen çevre şartları ile tarımdaki verimlilik düşmekte, ekonomik birimlerin kazançları azalmakta ve göç gerçekleşmektedir (Falco vd., 2019).

Göç üzerinde etkili olan temel faktörlerden biri de sağlıktır. Sağlık açısından risk taşıyan veya sağlık hizmeti yetersiz olan bölgelerden sağlıklı bireylerin göç etme olasılığı daha yüksektir. Ayrıca, sağlıklı bireyler tarafından özellikle istihdam edilmek veya iş fırsatları yakalamak için gerçekleştirilen göçün faydalarının veya getirilerinin daha fazla olduğu literatürde doğrulanmaktadır (Lu & Qin, 2014; Anglewicz vd., 2018; Anglewicz vd., 2019). Fakat tedavi olanaklarının yüksek olduğu bölgelere çeşitli sağlık problemi olan bireyler de göç edebilmektedir.

Konut fiyatlarının göç kararları üzerinde çeşitli etkileri görülebilmektedir (Peng & Tsai, 2019). Özellikle konut fiyatlarının düşük olduğu bölgelere yaşam maliyetlerinin azlığından dolayı göç edilme olasılığı fazla olabilmektedir. Fakat belirli bir yerin sürekli göç alması konut arzını artırarak konut fiyatı ve/veya kiralari yükselme trendine sokabilmektedir.

Tablo 1’de Türkiye’deki kentleşme sürecinin zamana göre değişimi gösterilmektedir. Kent nüfusunun toplam nüfus içindeki payı 1960’da 31.52 iken 2018 yılında 75.14’e ulaşmıştır. Ayrıca toplam kent nüfusu 1960’dan 2018’e kadar yaklaşık olarak 53 milyon kişi artmıştır. Kent nüfusunun artış hızı 1960-2018 döneminde sürekli pozitif değerler alması kentleşmenin Türkiye’de arttığının diğer bir kanıtıdır. Kısaca Türkiye’de kent nüfusunun artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu durum çevre kirliliği, enerji kullanımı, istihdam, sanayileşme gibi parametreler üzerinde etkiler meydana getirebilmektedir. Ayrıca kentleşme hızındaki artışla birlikte nüfusta tarım sektöründen sanayi sektörüne doğru geçişlerin yaşandığı yorumu yapılabilmektedir.

**Tablo 1.**

*Türkiye’de Kentleşmenin Zamana Göre Seyri (1980-2018)*

Yıl	Kent Nüfusunun Toplam Nüfus İçindeki Payı (%)	Kent Nüfusu (yıllık %)	Artış Hızı	Toplam Kent Nüfusu
1960	31.52	4.34		8657910
1965	34.23	3.99		10601127
1970	38.23	4.58		13334606
1975	41.59	3.95		16333841
1980	43.78	3.23		19252680
1985	52.45	5.62		25769767
1990	59.20	3.97		31923300
1995	62.12	2.45		36333541
2000	64.74	2.32		40942334
2005	67.84	2.23		46065713
2010	70.83	2.23		51225589
2015	73.61	2.39		57806283
2018	75.14	2.16		61857510

**Kaynak:** The World Bank (<https://data.worldbank.org>).

Son yıllarda Tekirdağ ilinde eğitim, sağlık ve sanayileşmede yaşanan gelişmeler göçü artırmaktadır. Tekirdağ’da bu durum son yıllarda hızlı nüfus artışına neden olarak bazı sosyoekonomik avantajları ve sorunları beraberinde getirmektedir. Bu nedenle Tekirdağ özelinde göçün nedenleri ve etkilerinin detaylı şekilde incelenmesinde fayda vardır.

### 3. TEKİRDAĞ İLİ ÖZELİNDE GÖÇ

#### 3.1. Tekirdağ İline Gerçekleşen Göçün Nedenleri

Tekirdağ ilinde 13 organize ve 1 serbest olmak üzere toplam 14 tane sanayi bölgesi bulunmaktadır. Bu durum istihdam talebini artırmakta ve göçü teşvik etmektedir. Ayrıca 2006 yılında üniversitenin açılması Tekirdağ'a göçü teşvik eden diğer bir unsurdur. Yaz turizmine uygun bölgelerinin olması, Türkiye'nin en büyük kenti olan İstanbul'a komşu konumda yer alması ve Avrupa sınırına yakınlığı Tekirdağ'ı son yıllarda kişilerin göç kararında cazibe merkezi haline getiren diğer unsurlardandır.

Son yıllarda Tekirdağ iline gerçekleşen göç rakamları ve toplam nüfusundaki değişimler Tablo 2'de sunulmaktadır. Tablo 2'de sırasıyla Tekirdağ'ın aldığı göç, verdiği göç, net göç, net göç hızı ve toplam nüfusuna ilişkin ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Buna göre, ilin toplam nüfusu 2008'den 2018'e kadar yaklaşık olarak 259 bin artış göstermiştir. Bu yıllar aralığında toplam net göç, yaklaşık 187 bin olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde toplam nüfustaki artışın yaklaşık olarak %72'si göçten kaynaklanmaktadır. Bu durum ilin toplam nüfusundaki artışın büyük bir kısmının göç ile meydana geldiğini göstermektedir.

**Tablo 2.**

#### *Tekirdağ İline Gerçekleşen Göç*

Dönem	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)	Toplam Nüfus
2007-2008	47534	22373	25161	33.2	770772
2008-2009	37655	29066	8589	11.0	783310
2009-2010	41307	29433	11874	15.0	798109
2010-2011	42265	28620	13645	16.6	829873
2011-2012	42155	28042	14113	16.7	852321
2012-2013	45313	31681	13632	15.7	874475
2013-2014	52994	31266	21728	24.3	906732
2014-2015	54482	33937	20545	22.1	937910
2015-2016	56536	32290	24246	25.2	972875
2016-2017	55391	34658	20733	20.8	1005463
2017-2018	53895	41010	12885	12.6	1029927

**Kaynak:** TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2008-2018.

Kentleşmenin artış göstermesi ekonomik büyüme, teknolojik gelişme gibi pozitif dışsallıkların yanında güvenlik, sosyal eşitlik, sağlık vb. gibi negatif dışsallıklara neden olabilmektedir. Tablo 2'deki verilere göre Tekirdağ'a gerçekleşen göçün artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu durumun başlıca nedenleri şu şekilde sıralanabilir: Öncelikle, Türkiye'nin en büyük metropolü olan İstanbul'a yakın bir konumda yer alması pek çok avantajın yanı sıra, Tekirdağ ilini göç hareketliliğinin ana cazibe merkezlerinden birisi haline getirmiştir. İkinci olarak, fabrikalaşmaya ve şehirleşmeye uygun şehirselleşme yapıda olması ve bu elverişliliğin sonucu olarak 1990'lı yıllardan itibaren Çorlu, Çerkezköy ve Kapaklı gibi ilçelerinde hızlı bir sanayileşmenin yaşanmasıdır. Aynı zamanda Asyaport Liman A.Ş. tarafından Barbaros/Tekirdağ'da inşa edilen ve 8 Temmuz 2015 tarihinde hizmete giren Türkiye'nin en büyük limanı Asyaport'un katkılarını zikredebiliriz. Denizyolu, karayolu ve demiryolu bağlantıları ile bölgesinde bir lojistik merkez olarak gelişen Tekirdağ'ın iş ve çalışma yaşamına 1200 kişilik istihdam kapasitesi ile büyük bir katkı sağlayan Asyaport'un ([www.asyaport.com](http://www.asyaport.com)), göç alımına önemli katkı sağladığı söylenebilir. Üçüncü olarak, yaz turizmine elverişli bölgelere sahip olmasıdır. Marmara Denizi'nde 133 km'lik bir sahil şeridinde sahip olan Tekirdağ'ın Marmaraeğlisi, Süleymanpaşa, Şarköy, Hoşköy, Kumbağ gibi deniz ve tarih turizmine elverişli yerleşim yerleri bu ili yerleşmeye cazip hale getiren özelliklerindedir ([www.tekirdag.gov.tr/deniz-turizmi](http://www.tekirdag.gov.tr/deniz-turizmi)). Dördüncü olarak, eğitim açısından üniversitenin yer almasıdır. 2006 yılında kurulan Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi toplamda 36 adet eğitim-öğretim amaçlı akademik birim (fakülte, yüksekokul, konservatuar, MYO,

enstitü, araştırma merkezi, bölüm ve hastane) ile (Aslan & Sırım, 2019: 66), son 15 yılda merkez ilçe ve diğer ilçeleriyle birlikte Tekirdağ ili eğitim amaçlı nüfus hareketliliğine sahne olmuştur.

Son olarak, ölçek ekonomisi açısından büyüme avantajına sahip sektörler, fabrikalara, KOBİ'lere sahip olması ve çok yönlü ulaşım şekillerinin bulunması sayılabilmektedir. Birçok açıdan avantajlara sahip olan Tekirdağ'ın son yıllarda Türkiye'nin diğer illerinden aldığı göç bilgileri Tablo 3'te sunulmaktadır. 2008-2018 döneminde en çok göç aldığı ilin İstanbul olduğu görülmektedir. TÜİK verilerine göre, 2008-2018 döneminde Tekirdağ'a toplam net göç yaklaşık olarak 187 bin gerçekleşmiştir. Bu dönemde İstanbul'dan Tekirdağ'a toplam net göç yaklaşık 99.8 bindir. Yani Türkiye'deki bütün illerden Tekirdağ'a olan toplam net göçün %53.3'ünü İstanbul'dan gelen göçmenler oluşturmaktadır. Bu oran, Tekirdağ'a olan net göçün büyük çoğunluğunun İstanbul'dan kaynaklandığını göstermektedir. Ayrıca Tablo 3'te, Tekirdağ'ın komşu olduğu Edirne ve Kırklareli illerinden de göç aldığı/verdiği görülmektedir. Tabloda en az göç alınan/verilen yerler incelendiğinde ise, Türkiye'nin güney bölgelerinde yer alan Karaman, Kilis ve Burdur gibi illerin olduğu dikkat çekmektedir.

**Tablo 3.**

*Tekirdağ'ın Türkiye'deki Diğer İllerden Aldığı ve Verdiği Göç Bilgileri*

<b>Panel A: Tekirdağ'ın Göç Aldığı İller</b>											
Sıra	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	İstanbul (17383)	İstanbul (15110)	İstanbul (15134)	İstanbul (15387)	İstanbul (16146)	İstanbul (16982)	İstanbul (21279)	İstanbul (23170)	İstanbul (25422)	İstanbul (23305)	İstanbul (23324)
2	Edirne (2631)	Kırklareli (2062)	Kırklareli (2390)	Kırklareli (2361)	Edirne (2467)	Edirne (2846)	Edirne (2995)	Edirne (2701)	Edirne (2868)	Edirne (2631)	Edirne (2478)
3	Kırklareli (2359)	Edirne (1959)	Edirne (2274)	Edirne (2288)	Kırklareli (1998)	Kırklareli (2148)	Kırklareli (2393)	Kırklareli (2193)	Kırklareli (2082)	Kırklareli (2056)	Kırklareli (2147)
4	Samsun (1775)	Samsun (1214)	Samsun (1397)	Van (1645)	Samsun (1618)	Samsun (1427)	Samsun (1733)	Tokat (1604)	Van (2032)	Van (1871)	Van (1650)
5	Erzurum (1360)	Tokat (848)	Ankara (995)	Samsun (1532)	Tokat (1134)	Tokat (1296)	Tokat (1702)	Van (1507)	Samsun (1476)	Tokat (1604)	Tokat (1289)
6	Tokat (1272)	Ankara (814)	Tokat (947)	Ankara (1087)	Van (1081)	Ankara (990)	Erzurum (1271)	Samsun (1500)	Tokat (1380)	Samsun (1437)	Samsun (1256)
7	Van (1004)	İzmir (756)	Erzurum (929)	Tokat (997)	Ankara (920)	Ordu (926)	Van (1225)	Erzurum (1231)	Ankara (1141)	Erzurum (1230)	Ankara (1182)
78	Burdur (34)	Çankırı (40)	Burdur (26)	Karaman (42)	Kilis (28)	Burdur (44)	Tunceli (35)	Burdur (37)	Çankırı (30)	Uşak (50)	Burdur (41)
79	Karaman (30)	Karaman (30)	Karaman (23)	Burdur (29)	Çankırı (21)	Karaman (31)	Karaman (29)	Karaman (29)	Bayburt (33)	Karaman (27)	Kilis (37)
80	Kilis (18)	Kilis (17)	Kilis (21)	Kilis (18)	Burdur (19)	Kilis (20)	Kilis (17)	Kilis (24)	Karaman (26)	Kilis (26)	Karaman (29)
<b>Panel B: Tekirdağ'ın Göç Verdiği İller</b>											
1	İstanbul (6212)	İstanbul (10236)	İstanbul (11292)	İstanbul (10872)	İstanbul (9077)	İstanbul (10895)	İstanbul (10844)	İstanbul (11101)	İstanbul (10104)	İstanbul (10896)	İstanbul (11287)
2	Kırklareli (1446)	Edirne (2055)	Edirne (1689)	Edirne (1616)	Edirne (1782)	Edirne (1977)	Edirne (1979)	Edirne (2629)	Edirne (2176)	Edirne (2581)	Edirne (2798)
3	Edirne (1302)	Kırklareli (1550)	Kırklareli (1577)	Kırklareli (1523)	Kırklareli (1614)	Kırklareli (1734)	Kırklareli (1806)	Kırklareli (1869)	Kırklareli (2057)	Kırklareli (1916)	Kırklareli (2177)
4	Ankara (851)	Ankara (1060)	Ankara (965)	Ankara (1158)	Ankara (1049)	Ankara (1121)	Ankara (1165)	Ankara (1301)	Ankara (1090)	Ankara (1305)	Tokat (1373)
5	İzmir (669)	İzmir (869)	İzmir (842)	İzmir (776)	İzmir (924)	İzmir (943)	İzmir (1069)	İzmir (1112)	İzmir (1071)	İzmir (1252)	İzmir (1365)
6	Bursa (665)	Samsun (739)	Bursa (762)	Bursa (704)	Çanakkale (923)	Çanakkale (898)	Çanakkale (1002)	Çanakkale (923)	Tokat (1017)	Çanakkale (964)	Ankara (1290)



**Tablo 3. Devamı***Tekirdağ'ın Türkiye'deki Diğer İllerden Aldığı ve Verdiği Göç Bilgileri***Panel B: Tekirdağ'ın Göç Verdiği İller**

7	Balıkesir (564)	Bursa (623)	Kocaeli (671)	Tokat (642)	Van (809)	Bursa (736)	Tokat (836)	Tokat (901)	Ordu (898)	Bursa (892)	Samsun (1246)
78	Burdur (25)	Kilis (27)	Karaman (26)	Çankırı (22)	Nevşehir (27)	Burdur (37)	Bingöl (30)	Karaman (38)	Tunceli (37)	Bayburt (36)	Bingöl (53)
79	Karaman (25)	Bayburt (22)	Burdur (22)	Karaman (19)	Karaman (24)	Kırşehir (18)	Karaman (24)	Ardahan (36)	Karaman (19)	Kırşehir (34)	Karaman (40)
80	Kilis (12)	Bingöl (22)	Kilis (13)	Bayburt (9)	Kilis (16)	Kilis (15)	Kilis (4)	Kilis (21)	Kilis (18)	Karaman (27)	Kilis (11)

**Not:** Parantez içindeki değerler göç eden kişi sayısını göstermektedir.

**Kaynak:** TÜİK, ([www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr)).

İstanbul'da kentin taşıma kapasitesinin aşıldığı düşünülürse, kişilerin İstanbul çevresi illere göç etme ihtiyacı doğmaktadır. Özellikle kişi başına düşen kamu malları ve/veya yatırımları yüksek nüfuslu kentlere göre, az nüfusa sahip yerlerde daha fazla olabilmektedir. Ek olarak, Tekirdağ'ın yeni sanayileşen bir bölge olması ekonomik birimler tarafından rekabet, yeni/yenilikçi yatırımlar, yeni pazarlar ve istihdam olanaklarındaki artış gibi faktörler de İstanbul'dan Tekirdağ'a göçü etkilemektedir.

### 3.2. Tekirdağ İlinde Göçün Sosyoekonomik Etkileri

Kentleşmenin artış göstermesinin ekonomik büyüme, teknolojik gelişme gibi pozitif dışsallıklarının yanında güvenlik, sosyal eşitlik, çevresel problemler, sağlık vb. gibi negatif dışsallıklara neden olduğu görülebilmektedir. Bütün bu unsurlar Tekirdağ'ın son yıllarda hızlı nüfus artışı sonucu ortaya çıkabilecek sosyoekonomik unsurları oluşturabilmektedir.

Kişilerin kentlere taşınma nedenlerinden ilki, kentsel sektörlerdeki beklenen ücret oranının kırdakinden fazla olmasıdır. İkincisi, daha iyi sağlık tesisleri ve sonuncusu daha iyi eğitim olanakları olarak sıralanabilmektedir. Fakat kentsel nüfusun büyümesi çevresel problemleri de beraberinde getirebilmektedir (Ali vd., 2019). Ek olarak, Gurjar vd. (2016) kentsel nüfusun yoğunluğu ile hava kirliliği arasında ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle Tekirdağ'da artan nüfusun negatif bir etkisi olarak çevre kirliliği gösterilebilmektedir.

Çetin ve Çetin (2018), kişi başına gelir ve eğitim hizmetlerindeki artışların alınan göç üzerinde artırıcı etkilere neden olduğunu ve tarım sektörüne ilişkin istihdam oranı, enflasyon oranı gibi unsurların artış göstermesinin alınan göç üzerinde azaltıcı etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca ulaştıkları sonuçlar neticesinde, Türkiye'de iç göçün kontrolüne ilişkin bölgeler arasında gelir farklarının azaltılması, tarım sektörüne teşviklerin artırılması ve bölgelerarası eğitim dengesizliğinin giderilmesi yönünde politika önerilerinde bulunmaktadırlar.

Tekirdağ'da son yıllarda eğitime büyük yatırımlar yapılmıştır. Bu yatırımlardan en önemlisi, beşeri sermayenin artışına katkıda bulunabilecek olan üniversitenin 2006 yılında Tekirdağ'da kurulmasıdır. Üniversitelerin ülke ve/veya illere birçok sosyoekonomik katkıları bulunmaktadır (Öztürk vd., 2011; Aslan & Sırım, 2019). Ayrıca üniversitelerin bilimsel kaynak merkezi oluşturmada, bölgesel kalkınmada ve girişimcilikte de faydaları gözlemlenmektedir (Çetin, 2007). Yani Tekirdağ'da eğitime yapılan yatırımların ekonomik ve sosyal açıdan birçok alanda pozitif dışsallığa neden olduğu sonucuna varılmaktadır. Örneğin eğitimin işçilerin verimini, çevresel koşulları, ceza oranlarını, sosyal uyumu iyileştirmeye katkıları bulunmaktadır (Teixeira & Queirós, 2016: 1637).

Diğer bir husus ise, açık bir ülke ekonomisinin veya belirli bir kentin göç alması sonucu işgücü piyasası ve istihdam üzerinde etkilerin olmasıdır (Lozej, 2019). Örneğin yasadışı göç edenlerin sayısının fazla olduğu bir ülkede işçiler açısından çeşitli etkiler görülebilmektedir. Genellikle yasadışı göçmenlerin ücretleri yerlilere göre daha düşüktür. Bu nedenle, yasadışı göçmenler istihdam edildikleri firmalarda işgücü maliyetlerini azaltmaktadırlar. Fakat bu durum vasıfsız yerli işçiler açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla, yasadışı göç edenlerin azalması için yasalarla engellerin koyulması gerekmektedir. Böylece vasıfsız yerli işçiler korunarak onların işsizliği azaltılacak ve kişi başına gelirleri artırılabilecektir (Chassamboulli & Peri, 2015).

Göçün konut talebi üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Örneğin ABD, Avrupa ülkeleri ve Çin için yapılan bazı çalışmalarda göçmenlerin konut talebini artıracak yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır (Saiz, 2007; Gonzalez & Ortega, 2013; Wang vd., 2017). Ayrıca Vermeulen ve Ommeren (2009) Hollanda için yaptıkları çalışmada, iç göçün bölgesel konut stoklarındaki değişikliklere karşı oldukça duyarlı olduğunu tespit etmişlerdir. Bu nedenle, kırsal alandan veya başka illerden Tekirdağ'ın göç alması konuta olan arzı artırabilmekte ve dolayısıyla konut fiyatları ve/veya kiralar yükselme trendine girebilmektedir. Buna ek olarak, Tekirdağ'da hızlı sanayileşme ve nüfus artışı sonucu çevre kirliliği ve altyapıda yetersizlik gibi problemler de görülebilmektedir.

Tablo 4'te, son yıllarda Türkiye ve Tekirdağ ili için konut satış sayıları toplamı verilmektedir. Ayrıca Türkiye ve Edirne, Kırklareli, Tekirdağ düzeyinde oluşturulan konut fiyat endeksi rakamları tabloda gösterilmektedir. Tabloda konut satışları ve fiyat endekslerinin son dönemlere kadar sürekli bir artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Tekirdağ'da 2016 yılından sonra bir önceki yıllara göre konut satış sayısında düşüşler göze çarpmaktadır. Son yıllardaki konut satış sayısındaki bu düşüşe rağmen fiyat endeksi artış eğilimindedir. Bu durumun nedenleri, Türkiye ekonomisinde söz konusu dönemlerde görülen faiz oranlarındaki artışlar ve döviz kurundaki oynaklıklar olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla girdileri döviz cinsinden olan inşaat yatırımlarının maliyetleri artmakta ve konut fiyatları yükselme eğiliminde devam etmektedir. Ayrıca konut fiyatlarındaki artış eğilimi 2017 yılına kadar Türkiye genelinde daha üst düzeylerde seyir gösterirken, daha sonraki dönemde Tekirdağ'ın içinde bulunduğu bölge Türkiye'nin üzerinde bir seyir izlemektedir. Bu durum Tekirdağ'da net göçün yüksek olmasıyla ilişkilendirilebilir.

**Tablo 4.**

*Tekirdağ İli İçin Konut Satış Sayıları ve Konut Fiyat Endeksi*

Tarih	Konut Satış Sayısı*		Konut Fiyat Endeksi (2017=100)**	
	Tekirdağ	Türkiye Geneli	Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ Bölgesi	Türkiye Geneli
2013	28959	1157190	59.82	63.60
2014	29239	1165381	66.81	73.14
2015	31792	1289320	77.28	84.50
2016	34126	1341453	91.58	94.80
2017	33144	1409314	106.15	103.40
2018	30886	1375398	110.66	108.03

**Kaynak:** \* Tük, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, ([www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr)).

\*\* TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS), ([www.tcmb.gov.tr](http://www.tcmb.gov.tr)).

Göçün ekonomilerde verimlilik üzerinde de çeşitli etkileri görülebilmektedir (Kangasniemi vd., 2012). Örneğin göçün AB'deki bölgesel işsizlik üzerinde herhangi bir etkisini bulamayan Huber ve Tondl (2012), ekonomik büyüme ve verimlilik üzerinde artırıcı etkisi olduğunu belirlemişlerdir. Buradan hareketle Tekirdağ'a artan göç verimlilik üzerinde artırıcı veya azaltıcı bir etki meydana getirebilmektedir. Bu durum Tekirdağ'da yer alan

sanayinin yapısına, işçilerin vasıflarına ve sermaye yapısı gibi birçok ekonomik parametreye bağlıdır.

### 3.2.1. Tekirdağ İlinde Göçün İstihdam Üzerindeki Etkisi

Göçmenlerin göç ettikleri yerlerdeki istihdam edilenler üzerinde etkileri bulunmaktadır. Göç hareketinin yerli istihdam üzerindeki etkisi literatürde farklılık göstermektedir. Örneğin, Boustan vd. (2010) ABD özelinde gelen 10 ek göçmenin 1.9 kişinin taşınmasına, 2.1 sakinin işini kaybetmesine ve 1.9'unun da tam zamanlıdan yarı zamanlı çalışmaya geçmesine neden olduğunu tespit etmektedir. Bunun aksine Hong ve McLaren (2015)'e göre, göçün tüketici talebinde artışa neden olmasıyla yerel işgücü talebini artırdığı öngörülmektedir.

Göçmenlerin, yerli işçilerin istihdamı üzerinde azaltıcı etki meydana getirdiğine dair geleneksel iktisat teorisinin temel argümanı, emek faktörlerinin homojen olması varsayımına dayanmaktadır. Fakat günümüzde göçmenlerin vasıflı ve vasıfsız olması (yani heterojen olması) yerli işçilerin istihdamı üzerinde meydana gelen etkileri farklılaştırmaktadır. Örneğin, istihdamda ikame etkisi sadece düşük vasıflı yerli işçiler üzerinde görülmektedir. Tamamlayıcı etki ise orta/yüksek vasıflı işçilerde meydana gelmektedir (Wu vd., 2020). Ayrıca Edo ve Rapoport (2019) yüksek asgari ücretlerin yerli işçileri, benzer becerilere sahip olan göçmenlerle rekabette koruduğunu belirtmektedir.

Açıklamalar ışığında, Tablo 5'te Tekirdağ'a göç eden kişilerin eğitim durumlarına göre sayıları verilmektedir. Genel olarak eğitim seviyesine göre en fazla göç 2010-2018 aralığında lise ve dengi meslek okulları seviyesinden mezun olanları kapsamaktadır. Bu periyotta orta ve vasıflı olarak görülen lise, yüksekokul/fakülte, yüksek lisans ve doktora seviyelerinden mezun olan 15 yaş ve üzeri kişi sayıları toplamının tüm göç edenler içindeki payı yaklaşık olarak %48'dir. Dolayısıyla Tekirdağ'a gerçekleşen göç genellikle düşük vasıflı ve/veya vasıfsız emek göçü olarak görülebilir. Bu durum düşük vasıflı yerli işçiler açısından daha düşük ücret, iş bulamama vb. gibi negatif sonuçlar doğurabilmektedir. Fakat en çok nüfusun bulunduğu iç pazarlardan İstanbul'a yakın konumda yer alması ve dış ticaret açısından ülke sınırına yakın olması Tekirdağ'a sanayi yatırımlarını teşvik etmektedir. Ayrıca Tekirdağ ilinde bulunan çok sayıda sanayi bölgesi, sanayi sektöründeki emek talebini artırmakta ve dolayısıyla iş fırsatları artmaktadır.

**Tablo 5.**

*Tekirdağ'ın Eğitim Durumuna Göre Aldığı Göç (15+ Yaş)*

Eğitim Seviyesi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Bilinmeyen	1695	1255	1105	1113	629	317	273	168	172
Doktora	85	54	60	99	83	88	64	91	86
İlköğretim	6064	7451	7458	7639	8488	8008	8207	8106	7552
İlkokul	6547	5799	6142	6374	7878	7629	6596	6935	5534
Lise ve Dengi Meslek Okulu	9521	9695	9809	10942	11826	12069	12707	12025	13167
Okuma Yazma Bilen (bir okul bitirmeyen)	1171	1343	1569	1755	2040	2016	1851	1701	1333
Okuma Yazma Bilmeyen	910	847	840	853	990	1059	985	942	869
Ortaokul veya Dengi Meslek Ortaokul	1517	1215	1183	1196	2691	3474	4757	4229	4789
Yüksek Lisans (5 veya 6 yıllık fakülteler dahil)	316	370	282	412	472	523	462	695	796
Yüksekokul veya Fakülte	4538	5236	4723	6020	7178	8079	8350	8438	8916

**Kaynak:** TÜİK, ([www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr)).

Tablo 6'da Tekirdağ, Edirne, Kırklareli'nin yer aldığı bölge ve Türkiye geneli istihdam ve işsizlik oranları verileri sunulmaktadır. Tekirdağ'ın içinde yer aldığı bölgenin istihdam oranı 2014 yılında %52 iken, 2018 yılında %55.3 seviyesine çıkmıştır. Aynı zamanda Tekirdağ'ın içinde bulunduğu bölgenin işsizlik oranı 2014 yılında %7.6 iken 2018 yılında %7.5 olarak

gerçekleşmiştir. Türkiye’de ise 2014 yılında istihdam oranı %45.5 iken, 2018 yılında %47.4 düzeyine gelmiştir. Türkiye geneli işsizlik oranı 2014 yılında %9.9’dan 2018 yılında %11 seviyesine çıkmıştır. Türkiye geneli istihdam oranı artış eğiliminde olsa da Tekirdağ’ın içinde bulunduğu bölgeye ilişkin istihdam oranının altında seyir göstermektedir. Ayrıca Türkiye geneli işsizlik oranının artış göstermesine rağmen, Tekirdağ bölgesinin işsizliğinde çok fazla değişiklik görülmemektedir. Bu durum Türkiye’deki diğer illere göre istihdam açısından Tekirdağ’ın daha avantajlı olduğu anlamına gelebilmektedir. Dolayısıyla istihdam olanaklarına göre göç kararı verecek kişiler açısından Tekirdağ teşvik edici bir yer olarak görülebilmektedir. Ayrıca yıllar itibariyle Tekirdağ’a artış gösteren göçün işgücü talebini artırdığı çıkarımı yapılabilmektedir. Tekirdağ’ın hızlı artış gösteren nüfusuna rağmen, göç sonucu yeni iş fırsatlarının ortaya çıktığı ve kişilerin istihdam edildiği görülmektedir.

**Tablo 6.**

*İstihdam ve İşsizlik Oranları (15+ Yaş)*

Yıl	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli Bölgesi		Türkiye Geneli	
	İstidam Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	İstidam Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)
2014	52	7.6	45.5	9.9
2015	53.2	7.3	46	10.3
2016	53.5	7.5	46.3	10.9
2017	54.2	8.3	47.1	10.9
2018	55.3	7.5	47.4	11

**Kaynak:** TÜİK, ([www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr)).

#### 4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Göç ülkelerin, bölgelerin, kentlerin, kırların ve kişilerin sosyal ve ekonomik durumlarında çeşitli etkilere neden olmaktadır. Türkiye’de kentleşmenin son yıllarda artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye’deki kişilerin kırdan kente göçü anlamına gelmektedir. Ayrıca kentleşmenin daha hızlı olduğu illere diğer illerden de göç gerçekleşmektedir. Özellikle Tekirdağ son yıllarda sanayi, eğitim ve istihdam olanakları gibi unsurlarla dikkat çeken iller arasında yer almaktadır. Dolayısıyla Tekirdağ diğer illerden net göç alan bir yer olarak cazibe merkezi haline gelmektedir.

Bu çalışmada, Tekirdağ özelinde göçün sosyoekonomik etkileri değerlendirilmiştir. İlk olarak Tekirdağ’a göçün temel nedenleri arasında Türkiye’nin en büyük ili olan İstanbul’a yakınlığı ve hızlı artış gösteren sanayileşmesi gösterilebilmektedir. Sanayileşme ile birlikte yeni istihdam olanakları doğmakta ve özellikle İstanbul’dan net göç meydana gelmektedir. Fakat göç sonucunda ekonomik büyüme, sanayileşme ve istihdam avantajları gibi pozitif dışsallıkların yanında nüfus yoğunluğunda, konut fiyatlarında ve çevre kirliliğinde artışlar gibi negatif dışsallıklar da meydana gelmektedir.

Çalışmada 2008-2018 döneminde Tekirdağ’ın toplam nüfusundaki artışın yaklaşık %72’sine göçün neden olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu dönemdeki göçün de yaklaşık %53.3’ü İstanbul ilinden kaynaklı olduğu belirlenmiştir. Tüm bu sonuçların Tekirdağ’da toplam hanehalkı tüketimlerinin artmasına ve dolayısıyla yeni sanayi yatırımlarına neden olacağı öngörülmektedir. Ayrıca son yıllarda Tekirdağ’da eğitime de büyük yatırımların yapılması, gençlerin ve beşeri sermayenin göstergelerinden olan üniversite mezunlarının (veya yüksek lisans, doktora) göç kararlarında öncelikli iller arasında yer almasına neden olacaktır. Dolayısıyla Tekirdağ ilinde artan nüfus yoğunluğu ile yeni ve yenilikçi yatırımlar, konut arzı, planlı şehirleşme, alt ve üst yapı yatırımları gibi unsurlarda artışların görülebileceği bir bölge haline geleceği öngörülmektedir.

**KAYNAKÇA**

- Ali, R., Bakhsh, K. & Yasin, M.A. (2019), Impact of urbanization on CO<sub>2</sub> emissions in emerging economy: Evidence from Pakistan, *Sustainable Cities and Society*, 48, 101553.
- Anglewicz, P., Kidman, R. & Madhavan, S. (2019). Internal migration and child health in Malawi, *Social Science & Medicine*, 235, 112389.
- Anglewicz, P., VanLandingham, M., Manda-Taylor, L. & Kohler, H.-P. (2018). Health Selection, Migration, and HIV Infection in Malawi, *Demography*, 55 (3), 979-1007.
- Aslan, İ. & Sırım, V. (2019), Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesinin Süleymanpaşa İlçesinin Ekonomik Gelişimi Üzerindeki Etkileri: Öğrenci Tüketim Harcamaları Özelinde Bir Değerlendirme, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 61-76.
- Black, R., Adger, W. N., Arnell, N. W., Dercon, S., Geddes, A. & Thomas, D. S. G. (2011). The effect of environmental change on human migration, *Global Environmental Change*, 21 (1), 3-11.
- Boustan, L.P., Fishback, P.V. & Kantor, S. (2010), The effect of internal migration on local labor markets: American cities during the great depression, *Journal of Labor Economics*, 28(4), 719-746.
- Caliendo, M., Cobb-Clark, D. A., Hennecke, J. & Uhlendorff, A. (2019). Locus of control and internal migration, *Regional Science and Urban Economics*, 79, 1-19.
- Chassamboulli, A. & Peri, G. (2015). The labor market effects of reducing the number of illegal immigrants, *Review of Economic Dynamics*, 18 (4), 792-821.
- Çetin, İ. & Çetin, S. (2018), Türkiye’de İç Göçün Belirleyicilerinin Analizi, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16 (1), 98-115.
- Çetin, M. (2007), Bölgesel Kalkınma ve Girişimci Üniversiteler, *Ege Akademik Bakış*, 7(1), 217-238.
- Edo, A. & Rapoport, H. (2019), Minimum wages and the labor market effects of immigration, *Labour Economics*, 61, 101753.
- Falco, C., Galeotti, M. & Olper, A. (2019). Climate change and migration: Is agriculture the main channel?, *Global Environmental Change*, 59, 101995.
- Gonzalez, L. & Ortega, F. (2013). Immigration and housing booms: Evidence from Spain, *Journal of Regional Science*, 53 (1), 37-59.
- Greenwood, M. (1985), Human migration: Theory, models, and empirical studies, *Journal of Regional Science*, 25(4), 521-544.
- Gurjar, B.R., Ravindra, K. & Nagpure, A.S. (2016), Air pollution trends over Indian megacities and their local-to-global implications, *Atmospheric Environment*, 142, 475-495.
- Harris, J. R. & Todaro, M. P. (1970), Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis, *The American Economic Review*, 60(1), 126-142.
- Hausmann, R. & Nedelkoska, L. (2018). Welcome home in a crisis: Effects of return migration on the non-migrants' wages and employment, *European Economic Review*, 101, 101-132.

- Hong, G. & McLaren, J. (2015), Are Immigrants a Shot in the Arm for the Local Economy?, *NBER Working Paper Series*, No. 21123.
- Huber, P. & Tondl, G. (2012), Migration and regional convergence in the European Union, *Empirica*, 39 (4), 439-460.
- Kangasniemi, M., Mas, M., Robinson, C. & Serrano, L. (2012), The economic impact of migration: productivity analysis for Spain and the UK, *Journal of Productivity Analysis*, 38 (3), 333-343.
- Lewis, W. A. (1954). Economic development with unlimited supplies of labour, *The Manchester School*, 22 (2), 139-191.
- Liu, X. (2010), On the macroeconomic and welfare effects of illegal immigration, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 34 (12), 2547-2567.
- Lozej, Matija (2019). Economic migration and business cycles in a small open economy with matching frictions, *Economic Modelling*, 81, 604-620.
- Lu, Y. & Qin, L. (2014). Healthy migrant and salmon bias hypotheses: A study of health and internal migration in China, *Social Science & Medicine*, 102, 41-48.
- Mueller, V., Sheriff, G., Dou, X. & Gray, C. (2020), Temporary migration and climate variation in eastern Africa, *World Development*, 126, 104704.
- Öztürk, S., Torun, İ. & Özkök, Y. (2011). Anadolu'da Kurulan Üniversitelerin İllerin Sosyo-Ekonomik Yapılarına Katkıları, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (16), 145-158.
- Peng, C.-W. & Tsai, I.-C. (2019), The long- and short-run influences of housing prices on migration, *Cities*, 93, 253-262.
- Saiz, Albert (2007). Immigration and housing rents in American cities, *Journal of Urban Economics*, 61 (2), 345-371.
- TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS), ([www.tcmb.gov.tr](http://www.tcmb.gov.tr)) (07.12.2019).
- Teixeira, Aurora A. C. & Queirós, Anabela S. S. (2016). Economic growth, human capital and structural change: A dynamic panel data analysis, *Research Policy*, 45 (8), 1636-1648.
- The World Bank (2019), World Development Indicators Database, Erişim: <https://data.worldbank.org> (07.12.2019).
- TÜİK, Konularına Göre İstatistikler, Erişim: <http://www.tuik.gov.tr> (07.12.2019).
- Vermeulen, W. & Van Ommeren, J. (2009). Does land use planning shape regional economies? A simultaneous analysis of housing supply, internal migration and local employment growth in the Netherlands, *Journal of Housing Economics*, 18 (4), 294-310.
- Wang, X., Huang, J., Zhang, L. & Rozelle, S. (2011). The rise of migration and the fall of self employment in rural China's labor market, *China Economic Review*, 22 (4), 573-584.
- Wang, X.-R., Hui, E. C.-M. & Sun, J.-X. (2017). Population migration, urbanization and housing prices: Evidence from the cities in China, *Habitat International*, 66, 49-56.
- Wu, W.-p., Chen, Z.-g. & Yang, D.-x. (2020), Do internal migrants crowd out employment opportunities for urban locals in China?-Reexamining under the skill stratification, *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 537, 122580.
- [www.asyaport.com/tr-TR/hakkimizda/627896](http://www.asyaport.com/tr-TR/hakkimizda/627896) (Erişim tarihi: 29.06.2020).
- <http://www.tekirdag.gov.tr/deniz-turizmi> (Erişim tarihi: 29.06.2020).